

TUDOMÁNY ÉS ERŐ

VAJDASÁGI MAGYAR TUDÓSTALÁLKOZÓ 2016

KONFERENCIAKÖTET

VAJDASÁGI MAGYAR
AKADÉMIAI TANÁCS
ÚJVIDÉK, 2017

TUDOMÁNY ÉS ERŐ

A kiadvány az MTA támogatásával készült.

TUDOMÁNY ÉS ERŐ

VAJDASÁGI MAGYAR TUDÓSTALÁLKOZÓ 2016

KONFERENCIAKÖTET

Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács
Újvidék, 2017

TUDOMÁNY ÉS ERŐ

VAJDASÁGI MAGYAR TUDÓSTALÁLKOZÓ 2016

Szervezők

Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, Újvidék
MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest
Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
Hungarológiai Kutatóközpont, Újvidék (Újvidéki Egyetem, BTK)

Időpont

2016. december 10.

Helyszín

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

Tudományos programbizottság és szervezőbizottság

Beretka Katinka

Csányi Erzsébet

Dujmovics Ferenc

Guzsvány Valéria

Hózsza Éva

Kastori Rudolf

Kocsis Károly

Korhecz Tamás

Lendák Imre

Lengyel László

Lepeš Josip

Novák Anikó

Samu János

Takács Márta

Tarnóczy Mariann

ELŐSZÓ

A Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács (VMAT) a megalapítása óta fontosnak tartja azt, hogy minden évben megszervezze az éves konferenciáját, a Vajdasági Magyar Tudóstalálkozót. Az első konferenciára 2009-ben került sor, majd egy év kihagyás után éves rendszerességgel rendezik meg a konferencia szervezői. A konferencia minden alkalommal Szabadkán, a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar patinás épületében, került megrendezésre. A konferencia azon kisszámú rendezvények közé tartozik, amely egy fedél alá hozza a Vajdaság területén élő és dolgozó kutatóink jelentős hányadát, ahol találkozhatunk kollegákkal, barátokkal, ismerősökkel és ahol tovább mélyíthetjük meglévő kapcsolatainkat, illetve újakat is létesíthetünk.

A hetedik Vajdasági Magyar Tudóstalálkozóra 2016. december 12-én került sor a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) hathatós támogatásával. A rendezvényünk vezérgondolata „Tudomány és Erő” volt. A konferencián a résztvevők 53 dolgozatot mutattak be. Természetesen a konferencia nem csak a tudományról szólt, hiszen a kávészünetek, illetve a közös ebéd kiváló hálózatépítési és fenntartási lehetőségeket nyújtottak. A konferencia után felkértük a résztvevőket, hogy a rezüméik alapján készítsenek teljes dolgozatokat, amelyekből egy multidiszciplináris jellegű kötetet állítunk össze. A beérkezett dolgozatokból a szerkesztőség összesen 13 dolgozatot választott ki, amelyek e kötetben kerültek leközlésre.

A humán tudományok területéről 5 dolgozat szerepel a kötetben. Horváth Futó Hargita és Hóza Éva a tanulmányukban példákkal illusztrálva mutatják be, hogyan fejleszthető az interkulturális kompetencia az anyanyelvi órán, valamint kitérnek a gyermeklapok szerepére a tanulók nyelvi kompetenciájának és szenzibilitásának fejlesztésében. Molnár Csikós László dolgozatában elemzi, hogy a magyar nyelvből mely nyelvek vettek át nagyobb mennyiségű szót. Samu-Koncsos Kinga a tárgyiasság öndekonstrukcióját tanulmányozza Nemes Nagy Ágnes költészetében. Balázs-Arth Valéria tanulmányában a Jugoszláv Föderatív Népköztársaságban induló kisebbségi magyar lapok, elsősorban a Magyar Szó napilap, irodalmi anyagát vizsgálja. Máté Petrik Emese tanulmányában az ősmítoszi történetek életerejét tanulmányozza és megállapítja, hogy ezek lehetőséget nyújtanak a spirituális fejlődésre, a tudattalan tartalmakkal való kapcsolatba lépésre.

A társadalomtudományok területéről 3 dolgozat került leközlésre. Muhi Béla dolgozatában az e-marketing és a közösségi média fejlődési irányvonalai, lehetőségei, trendjei kerülnek bemutatásra. Ördögh Tibor tanulmányában a Nyugat-Balkán államainak demokratikus állapotáról kíván helyzetértékelést adni. Vass Dorottea empirikus kutatásában vizsgálja a vajdasági általános iskolák első osztályos tanulói irodalmi igényét, amelyen belül külön górcső alá vette a lányok és a fiúk által preferált meséket és mesehős típusokat.

A természet- és műszaki tudományok területéről 5 teljes dolgozatot közlünk. Borsos Éva és munkatársai bemutatják a 2015-ben megkezdett átfogó antropológiai kutatásuk részeredményeit, melyek a vajdasági magyar ajkú gyerekek és fiatalok kvalitatív és kvantitatív jellemzőire vonatkoznak. Nagy Erika és Dragovac Gorana kutatásuk céljával azt tűzték ki, hogy felmérjék a kiegészítő oktatás hatását az egészségügyi középiskola tanulóinak tudására a kórházi fertőzésekről és azok megelőzéséről. Jódal István dolgozatában rámutat az erdészeti szaknyelv ismeretének fontosságára a szakmai közösség magyar anyanyelvű tagjainak kommunikációja során és ismerteti a sajtóban felmerülő gyakori fordításbeli hibákat. Maravić

Čisar Sanja és Pintér Róbert dolgozatukban egy mobiltechnológiákon alapuló, saját fejlesztésű rendszert mutatnak be, amely alkalmas a diákok jelenlétének regisztrálására. Stojic Karanović Edit és munkatársa tanulmányunkban a tudományról, mint a Duna-medence térség fenntartható gazdasági fejlődésének egyik fontosabb erőforrásáról számol be.

Már e kivonatos áttekintés is kiválóan jelzi, hogy számos aktuális, releváns témával találkozhat a kötet olvasója. Célunk, hogy ezzel a kötettel is hozzájáruljunk a VMAT legfőbb feladatának megvalósításához: összetartani a vajdasági magyar tudományos és felsőoktatási közösséget, kialakítani a kommunikációt határainkon belül és túl.

Tisztelettel,

Dr. Kiss Ferenc, a dolgozat szerkesztője

Dr. Lendák Imre, a VMAT elnöke

A KONFERENCIA DOLGOZATAI

HUMÁN TUDOMÁNYOK

ÁTKÖLTÉS - ÁTÉRTELMEZŐ KULTÚRA - IRODALOMTANÍTÁS

■
Horváth Futó Hargita¹, Hózsá Éva²

¹Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék

²Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

■
A szövegek fordítása, a kész fordítások elemzése, összevetése a tanórán alkalmat nyújt az interkulturális kommunikáció nyelvi és kulturális aspektusainak megismerésére, az országok és régiók kulturái közti megértés fejlesztésére, az anyanyelv és az idegen nyelv hasonlóságainak és eltéréseinek összevetésére. A kultúraspecifikumok átültetésével való foglalkozások, gyakorlatok felhasználhatók az anyanyelvi és idegen nyelvi szókincs bővítésére, pontosítására és aktivizálására, az interkulturális érzékenység fejlesztésére. A földrajzi, néprajzi, társadalmi-politikai reáliák fordítása olyan terep, amelynek vizsgálata során sok információt tudhatunk meg egy nép/nemzet kultúrájáról, történelméről, gondolkodásmódjáról. A fordítónak jól kell ismernie a forrásnyelvi és célnyelvi kultúrát, extralingvális ismeretekkel is rendelkeznie kell ahhoz, hogy a célnyelvi olvasó számára hozzáférhetővé, érthetővé tegye a forrásnyelvi szöveget. A fordítás nemcsak a nyelvek, hanem a kultúrák között is párbeszédet valósít meg. A fordítás mint interkulturális tréning alkalmazása a turisztikai tevékenységre felkészítő (szak)középiskolák anyanyelvi és idegen nyelvi óráin nemcsak a nyelvi, hanem a szakmai kompetenciát is fejleszti. A tanulmány példákkal illusztrálva mutatja be, hogyan fejleszthető az interkulturális kompetencia az anyanyelvi órán, valamint kitér a gyermeklakok szerepére a tanulók nyelvi kompetenciájának és szenzibilitásának fejlesztésében.

Kulcsszavak: *műfordítás, interkulturális érzékenység, kompetenciafejlesztés, gyermeklakok, irodalomtanítás.*

Az olvasás mint fordítás – a fordítás mint gyakorlat és tanulási stratégia

Az egykori Jugoszlávia területe olyan térség, amely sokféle nemzetiségnek, etnikumnak ad otthont. Voltak időszakok, amikor az ideológiai hozzáállás azt preferálta, hogy több nyelvben és kultúrában mozogjunk otthonosan a testvériség–egység jegyében, máskor problémaként kezelte a többnyelvűséget, többkultúrújúságot. Az európai helyzetről megállapítható: „A multikulturális oktatás eszméje Európában annak eredményeképpen bontakozott ki, hogy a különböző indítékú migrációk következtében Európa gazdag országai többetnikumú (multietnikus) területekké váltak. A multikulturális pedagógia reagálása erre a helyzetre, egyúttal kompromisszum az asszimilációs oktatáspolitikára és az ennek ellenálló kisebbség között” (Forray 2003, 19). A multikulturalizmus/interkulturalizmus fogalmi közül ma az európai szakirodalom az interkulturalizmus fogalmát akkor alkalmazza, amikor dinamikáról van szó: a kultúrák egymásra hatásáról, nevelésről, szocializációról, tehát inkább interkulturális nevelésről, oktatáspolitikáról van szó, mint multikulturalisról. A multikulturalizmus fogalmát viszont a társadalom adott állapotának jellemzésére alkalmazzák, azaz annak a kifejezésére, hogy a társadalomban többféle kultúra él együtt (Forray 2003, 21). Az oktatásnak folyamatosan keresnie kell az aktuális kommunikációs kompetencia lehetséges

fejlesztési módjait az adott tanórai keretek között (minden tantárgy vonatkozásában). Az anyanyelvi és az idegen nyelvi órán a fordítás tanulási stratégiaként nyilvánul meg.

A fordítás mint tevékenység/gyakorlat felhasználható a négy alapkészség, az írott szöveg értésének megvalósulására, valamint a hallás utáni szövegértés, az íráskészség és a beszéd-készség fejlesztésére. Az alapkészségek fejlesztése folyamatos feladata nemcsak az anyanyelvi órának, hanem minden iskolafokozat minden órájának szerves részét kell képeznie. E képességszoport az alapja valamennyi nyelvi tevékenységnek, fejlettsége határozza meg a tanuló iskolai eredményét, szocializációját, a kortársaival és a felnőttekkel kialakítandó kapcsolatainak minőségét. A nyelvi kompetencia fejlesztésének fontos terepe az anyanyelvi, a környezetnyelvi és idegen nyelvi óra. Az idegen nyelvi órába illeszkedő idegen nyelvű szövegek „olvastatásával és fordításával olyan készségek és képességek fejleszthetők, amelyek lehetővé teszik a hallgatók nyelvi leleményének kibontakozását, a problémamegoldó gondolkodás elmélyítését” (Bereczkiné 2008, 54). A szövegek fordítása alkalmat nyújt az interkulturális kommunikáció nyelvi és kulturális aspektusainak megismerésére, az országok és régiók kulturái közti megértés fejlesztésére, az anyanyelv és az idegen nyelv hasonlóságainak és eltéréseinek összevetésére. Az anyanyelvi órán – főleg középiskolában, de egyszerűbb, rövidebb szövegek segítségével már az általános iskolában is – tanulmányozható a fordítás mint tevékenység. Megpróbálkozhatunk a kész fordítások, műfordítások és az újr fordított művek összevetésével. A diákok által tanult nyelvtől és a tanár nyelvismeretétől függően eredeti angol, német, francia, latin vagy más nyelvű szövegek elemezhetők és vethetők össze fordításaikkal. Az „interetnicitás jegyében zajló művelődéstörténeti, irodalomelméleti kérdéseket érintő, multikulturális műveltséget adó fordításórakon” (Bereczkiné 2008, 54) a reáliák fordításával való foglalkozások, gyakorlatok is felhasználhatók az anyanyelvi és idegen nyelvi szókincs bővítésére, pontosítására és aktivizálására, sőt saját kultúraspecifikumaink alaposabb megismerésére is.

A fordítás kognitív nyelvtanulási stratégia. Az idők folyamán változott a fordításnak az idegen nyelvi órán betöltött szerepéhez való viszonyulásmód. Egy 1995-ben végzett horvátországi kérdőíves vizsgálaton azt igyekeztek megállapítani, hogy a diákok milyen szituációkban használják a fordítást az angolórakon. Ezek a szituációk: a szótanulás, a szóbeli felelet előkészítése, a szóbeli kommunikáció, az írásbeli munka írása, az olvasás és a szöveg hallgatás. A felmérést több mint száz általános iskolás és középiskolás tanuló, illetve egyetemi hallgató körében végezték el. A diákok válaszai alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a fiatalok 76%-a a kifejezések tanulásakor, 57%-uk a nyelvtan tanulásánál, 10%-uk felszólaláskor, 10%-uk szöveg hallgatáskor, írás- és olvasástevékenység során pedig 6%-uk alkalmazza a fordítást. Az általános iskolások az írásbeli szövegek alkotásakor, a középiskolások viszont a nyelvtanulás során alkalmazzák leginkább a fordítói tevékenységet (Mihaljević Djigunović 1995, 102). Az idegennyelv-oktatás, az idegennyelv-ismeret segíti az anyanyelvi képzést. A reáliák és a frazeológia fordítási problémájával való foglalkozás alapot adhat az idegen nyelv és az anyanyelv kapcsolatának erősítésére, segíti a társadalmi folyamatokban való eligazodást, a szókincs fejlődésével ugyanis párhuzamosan növekszik a nyelvek közötti közvetítés készsége, ezen belül a fordítási készség mint részkészség is. A fordítónak a szókincs és a grammatikai rendszer elsajátítása mellett jól kell ismernie a forrásnyelvi és célnyelvi kultúrát, extralingvális ismeretekkel is rendelkeznie kell ahhoz, hogy a célnyelvi olvasó számára hozzáférhetővé, érthetővé tegye a forrásnyelvi szöveget.

A globalizáció következményeként felgyorsult az információáramlás, a 21. század elejét a mobilitás, a fejlett turizmus, a nemzetközi kapcsolatok számának növekedése, a kommunikációs eszközök expanziója jellemzi. A sikeres társadalmi interakció érdekében a világnyelvek ismerete mellett szükségessé vált az interkulturális ismeretekben való jártasság is: „A multinacionális vállalatok megjelenésével, a tudományos, kulturális és oktatási életet mindinkább jellemző nemzetközi együttműködési projektek elterjedésével a nemzetköziesedés igénye napi munkaszféránkban is jelentkezik. Azáltal, hogy a nemzetközi érintkezés a kisember életében is az idegenfogalom és a turizmus szintjéről a napi munkatevékenységek elemévé lépett

elő, az interkulturális, azaz kultúráközi ismeretek szükségessége minőségileg más dimenziót nyert. Többé már nemcsak néhány szűk foglalkozási csoport vagy kör lételeme, hanem egzisztenciális követelmény” (Hidasi 2008, 9–10). Az iskolákban is több helyen együtt tanulnak a különböző nemzetiségű gyerekek, s ezen a téren is egyre inkább megnő a társadalmi igény az interkulturális kommunikációs képességekre. Az eltérő kulturális csoportok képviselőinek interaktív kommunikációja bonyolult probléma, mert „másképpen zajlik, mint két olyan beszélő közötti kommunikáció, akik közös kulturális háttérrel rendelkeznek (ebben az esetben a kibocsátó automatikusan olyan verbális és nonverbális eszközöket választ, amelyekkel a befogadó a közlést helyes jelentésben dekódolni tudja). Ezzel ellentétben az interkulturális kommunikáció megértésének az a feltétele, hogy a kommunikációs partnerek azonos nyelvi struktúrával rendelkeznek (grammatika), azonos jeleket (mind verbális jeleket, azaz szókinccset, mind nem-verbálisat, pl. gesztika és mimika) használnak, továbbá a nyelvi hátteret azonosan értik (országismeret), és nem utolsósorban a nyelvhasználat azonos szabályait követik” (Földes 2007, 20). Egy-egy kultúra megértéséhez „fontos megismerni az adott kultúra szimbólumait (nyelvi, nem nyelvi és tárgyi szimbólumok), az adott kultúrában érvényes metaforák rendszerét, ez ugyanis a kontextusismeret része, valamint az adott kultúra mítoszait – múltját, történelmét és modern hitvilágát” (Hidasi 2008, 24). A főállásban külföldön (vagy külföldiekkel) dolgozó nyelvtanárok, fordítók, újságírók, akik az idegen nyelvet magas fokon elsajátították, észlelik leginkább az új kultúra, az új társadalmi közeg másságát: „Az elvont kifejezések jelentéstartalma más, mások a szövegstruktúrák, mások a szemantikai árnyalatok. Hiába jár együtt a magas szintű nyelvtanulással a másik kultúra történetének és irodalmának megismerése, és így hiába érthető az utalások a nagy történelmi személyiségekre, poétákra, filozófusokra vagy már általános iskolában tanult versekre, gyermekkorban szívesen hallgatott mesékre (pl. a művelt amerikai beszédében oly gyakori idézetek a *Micimackóból* vagy az *Aliz Csodaországban*-ból), mindig maradnak szólásmondások, tréfák, élcek, apró trágárságok és kétértelműségek, amelyek a kívülrekedés érzését keltik” (Buda 1992, 13–14). A hosszabb ideig külföldön dolgozónak, akinek sikerül ténylegesen belépnie az idegen nyelvi kultúrába, megváltozik a gondolkodása, szemlélete, s „már nem lesz annyira jellemző tagja eredeti kultúrájának” (Buda 1992, 14).

Az elmondottak alapján felmerül a kérdés, hogy mire fókuszáljon manapság a pedagógus, ha a fordítási gyakorlatok problémáját vizsgálja diákjaival. Az aktuális diskurzusok látószögéből elkülöníthetjük a felsőoktatásban és a közoktatásban hangsúlyozható célokat. A felsőoktatásban a fordításelméletek megismeretése mellett például a megszapordó kommentárok és sokrétű lábjegyzetek tanulmányozása konkrét cél lehet, ehhez például Márton László fordításkonceptiója sok segítséget nyújthat, különösen a *Faust* újrafordítása. A honosítás átértelmezése, a korrekció kérdése a fordítói gyakorlatban ugyancsak elméleti távlatokat nyit, a szakirodalom alapján számos diszkurzív kérdés merülhet fel. A műfordítás alkotó munka, de újabban két „alkotó” munkájával is találkozhat a befogadó, ez is felkerülhet a felsőoktatás palettájára. Albert Camus *Az idegen* (L'Étranger, 1942) című regényét például Ádám Péter és Kiss Kornélia fordította újra (ráadásul a genderkutató szempontjából is izgalmas vizsgálat lehetőségét adja meg a férfi-női beszédmód párosítása 2016-ban). A közoktatásban egyre inkább előtérbe kerülő szövegértés elmélyítését segítheti a fordítások felhasználása, összevetése. A fordítás itt egyúttal tanulási stratégia is, az ún. „megértő” irodalomtanítás elősegítője, a kompetenciafejlesztés lehetősége. A magyartanári önképzésből sajnos gyakran kimarad az újrafordítások követése, holott a tanórákon ma már szerepelnie kell például az *Isteni Színjáték*, a *Faust*, a *Közöny*/*Az idegen*, a Grimm-mesék stb. újrafordításának is. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy az olvasás is fordítás, a fordítás pedig újraértelmezés, új olvasat.

Tolmácsolás – becserkészés

Csobánka Zsuzsa Emese a „kortárs szemléletű” irodalomtanítás kapcsán veti fel a tolmácsolás értelmezését, ennek problémakörét, azaz saját gyökereink és mások elfogadásának összefonódását. Ezt írja:

„Saját gyökereink és saját kortárs létünk elfogadása kedvezően befolyásolja a másik ember, a másik nemzet múltjának és jelenének elfogadását is. Mindezt továbbgondolva, az éppen aktuális változásokra reflektálva állítja Knauz Imre, hogy az elfogadás korántsem elegendő, tolmácsolásra van szükség: »a korszerű értelemben vett nemzeti műveltség lényege a szempontváltás rutinszerű alkalmazása, a kánonok és kulturális regiszterek közötti szabad mozgás és váltás képessége.« [...] Az ezt megelőző befogadás, illetve az ezt követő megértés mint találkozás idejét értékessé az együtt töltött idő érdekessége is teszi. Az érdekesség fogalma Knauz Imrénél kiemelt jelentőségű motivációs eszköz, melyet így értelmez: »Kapcsoljuk össze a tananyagot az étellel, a tanulók életvilágával! Sokaknak a relevancia kelti fel az érdeklődését«” (Csobánka 2016, 72).

Mivel kultúránk „nyelvét, szabályait és elfogadott normáit életünk nagyon korai szakaszában sajátítjuk el – a pszichológusok szerint öt-tíz éves korunkig –, rendszerint nem tudatosul bennünk az, hogy miként befolyásolja a kultúra a viselkedésünket, illetve kommunikációnkat. Amikor más kultúrák tagjaival kommunikálunk, gyakran a miénktől nagyon eltérő nyelvekkel, szabályokkal és normákkal találkozunk, és ezek a találkozások egyrészt tudatosítják bennünk saját kultúránk sajátosságait, ugyanakkor pozitív érzések, illetve a csalódottság érzésének forrásai is lehetnek” (Falkné 2008, 14–15). A fordítás és az átértelmező kultúra kapcsolatával egyre több kutató foglalkozik, egyes szakemberek szerint a nyelvek szókészletében, grammatikai rendszerében és a két közösség kultúrájában olyan eltérések mutatkozhatnak, amelyek következtében a fordítás lehetetlen, hiszen a másik kultúrát ténylegesen sem nyelvi, sem szemiotikai szinten nem tudjuk tökéletesen megismerni. A kultúrák közötti közvetítés hívei szerint viszont a valóság minden részlete lefordítható, mert egy nyelv szókincse különféle módszerekkel (tükörfordítással, jövevényszavakkal, neologizmusokkal, jelentésátvitellel stb.) folyamatosan bővíthető (Simigné 2011, 16).

A kultúra és életvitel nyomot hagy a nyelven, amelyet az adott közösség használ, s ez leglátványosabban a szókészletben mutatkozik meg: például a kínaiak több mint 80 kifejezést használnak a ló fogalomra, az arabok közel 140-et a tevére (Hidasi 2008, 29), a csehek a túlevelű fákra sokkal többféle elnevezést ismernek (lucfenyő – smrk, erdei fenyő – borovice, vörösfenyő – modřín, jegenyefenyő – jedle stb.), mint a magyarok (Beke 2008, 84), az eszkimóknak több mint ötven kifejezésük van a hóra, az arabok pedig a homokfajtákat nevezik meg árnyaltabban, mint egy másik nem sivatagi környezetben élő nép. Sava Babić ismert szerb fordító *Preveseji* című esszéjében olyan irodalmi példát hoz, amely éppen a kulturális sajátosságok miatt válik lefordíthatatlanná, Branko Ćopić *Pite* című versét: Pita čvrka / Pita džilituša / Pita gužvara / Pita onako / Pita Misir-pita... // Pita zeljanica / Pita sirnica / Pita krompiruša / Pita drobuša / Pita jajara... // Pita savijača / Pita zaljevuša / Pita bundevara / Pita kajmakuša / Pita bazlamača // Ačak pita / Đul pita / Luft pita / Šam-pita / Krem-pita / Lenja pita / I Pitino dete! A verset a szerb konyha (amelyben érezhető a keleti konyha hatása) egyik ételféleségének gazdagsága ihlette, a *Veliki kuvar* című szakácskönyvben 115 fajta különböző pite receptje található. Babić szerint különféle fordítói eljárásokkal lehetne átültetni a verset más népek, távolabbi kultúrák nyelvére: Olaszországban pizzafélékkel, a csendes-óceáni szigeteken halételekkel, Kínában rizsételekkel helyettesíthetnénk, ez azonban csak helyettesítés lenne, nem fordítás (Babić 1989, 81).

A földrajzi, néprajzi, társadalmi-politikai reáliák fordítása olyan terep, amelyen sok információt tudhatunk meg egy nép kultúrájáról, történelméről, gondolkodásmódjáról. A fenti példa egy iskolai órán bevezet a balkáni népek gasztronómiájába, gasztrókultúrájába. Az idegen nyelv elsajátítása sem teljes a kulturális elemek ismerete nélkül. Az anyanyelv- és idegennyelv-tanárok számos műfordítás közül válogathatnak, az internetnek köszönhetően pedig ma már az eredeti művek is könnyen beszerezhetők, olvashatók. A fordítás mint interkulturális tréning alkalmazása a turizmussal kapcsolatos munkára felkészítő középiskolák, szakközépiskolák anyanyelvi és idegen nyelvi óráin nemcsak a nyelvi, hanem egyben a szakmai kompetenciát is fejleszti. A kulturális ismeretek nélkülözhetetlenek a turizmusban: az utazásszervezőknek az utazás összeállításánál elengedhetetlenek, az utazásközvetítőknek az információk átadásánál ismerniük

kell a nevezetességeket, a tipikus kulturális eseményeket, a hagyományokat, a különböző népek szokásait, a hotelekben a szállásadásnál, a programok ajánlásánál, a vendéglátóipari egységekben pedig az étkezési szokásoknál szükségesek (Mérai 2010, 10). A kulturális ismeretek segítenek a különböző népek jobb megismerésében, az interkulturális ismeretek viszont hozzájárulnak a különböző kultúrák különbségeinek és hasonlóságainak a tudatosításához (Hidasi 2008, 33-38).

Kosztolányi Dezső *Pacsirta* (1925) című regényének több német fordítása, egy ún. szerbhorvát és két szerb fordítása van. Ebből a regényből mutatunk be példát a reáliák fordításának és az interkulturális kompetencia fejlesztésének a kapcsolatára. A regény szövegébe egy tarkóvi *pusztán* írt levél is olvasható. A szerb fordítások megoldása eltérő, ám mindkét újabban keletkezett célszöveg a szerb helyesírás szerinti átírást alkalmazza, a „pusta” szót pedig nem cseréli fel a szerb „pustara” megfelelőre: *Tarkeška pusta* (Marko Čudić), *Tarkevška pusta* (Maria Toth Ignjatović). Marko Čudić fordításának első lábjegyzete arra utal, hogy a „pustara” jelentésű szót meghagyta forrásnyelvi alakjában: „reč »puszta« (čitaj: pusta) znači »pustara«, ovde je ostavljena u svom izvornom obliku” (Kostolanji 1998, 7). A „pustara” szót csupán a régebbi Letmanji-fordítás alkalmazza: „Tarke, pustara” (Kostolanji 1958, 95). A szerzők által vizsgált három német *Pacsirta*-fordítás háromféleképpen, ám következetesen oldja meg a problémát, különösen a földrajzi név „puszta” részét, vagyis ily módon: *Puřta* Tarkő (Klaus Schmuck fordítása, 1970), *Puszta* von Tarkő (Christina Viragh fordítása, 2007), Tarkő (Heinrich Eisterer fordításában, 2007). A helységnévhez hozzátartozó *puszta* szó okozza a fordítói problémát. Az 1970-ben kiadott német fordítás a szótárban fellelhető helyesírási modellt követi (die Puřta), a stabil, rögzített entitást, azaz főként a „parlagiságot” hangsúlyozza. Heinrich Eisterer német fordításából kimarad a nyelvi és kulturális tekintetben idegennek tűnő szó, Christina Viragh viszont a szót magyar helyesírással (helyettesítéssel) viszi át a német szövegbe. Ennek kapcsán tehát felvethető a turisztikai szempont, illetőleg a média, a mai turisztikai prospektusok és a reklámok pozíciójának megerősödése, a referencia, sőt az egyénítés, a többszólamúság hangsúlyozásának problémája. A Magyarországra látogató külföldi, például a német turisták által ismert, sőt kedvelt, „szimulált” turisztikai látványosság nevének használata, a térben és időben távoli kulturális kapcsolat felvállalása újabb szemantikai távlat megnyitását teszi lehetővé a pusztát mitizáló kortárs német befogadó számára. Manapság a pusztának is megvannak azok a közhelyei, ahova az idegenek egzotikum-kereső céllal utaznak (Hózsá 2011, 109). A fordítói megoldások elemzése alkalmat ad, hogy a diákok megismerjék egy ország turisztikai jellegzetességét, kutassák és felfedezzék tájait és kultúrtörténeti érdekességeit. Projektumok keretében, több tantárgy bevonásával még hatásosabb eredmény érhető el, mert az interdiszciplinaritás, a tantárgyköziség alkalmazása kedvezően hat a kultúranulásra és az interkulturális kommunikáció fejlődésére: „Az egymással interakcióba lépő kultúrák megismerésének sokféle műveltségterülethez kapcsolható aspektusa létezik. Az interdiszciplináris célokat támogató óratervezés támogatja a nyitottabb és szélesebb látókör kialakulását azáltal, hogy a tanuló összefüggéseket lát a tanult műveltségterületek között, több szempontú elemzési, illetve értékelési stratégiákat és kritikai gondolkodásmódot sajátít el, és ez kedvez a multikulturális gondolkodásnak is” (Tóth 2014). A irodalomban számos olyan (több nyelvre is lefordított) művet találunk, amely lehetőséget biztosít az interkulturális nevelésre: Mikszáth Kálmán, Jókai Mór, Závada Pál, Grendel Lajos művei a szlovák-magyar együttélés területéről és történetéből származnak, Ivo Andrić írásaiból vagy Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regényéből információt kapnak a tanulók a török kultúráról, a török nyelvről, a történelemtől, nemzeti viseletükről, gyermekképükről, szokásaikról, az orientalizmus problémájáról (Hima 2004, 24). A vajdasági Gion Nándor *Latroknak is játszott* című négykötetes családregegye a szerbek, magyarok, németek, romák, zsidók együttélését közelíti meg az Osztrák-Magyar Monarchia és a Jugoszláv Királyság területén egy másik kultúra szemszögéből.

Berszán István kétféle fordítást közelít meg, amelynek manapság a tanításban is helyet kell adnunk. A kutató megállapítja: „A kultúra-gazdaságtan áthoz »valamit« a művészetből egy interdiszciplináris térbe, mint mikor a vadász elhossa az erdőből egy vad holttetemét vagy lenyúzott bundáját. [...] A művészi

fordítás viszont átjárásra indít, ráhangolódásra egy másik mozgástérben történőre – olyan gesztusokra, amelyekbe bele kell gyakorolnom magam ahhoz, hogy ami történik, velem történjék. Mint amikor apám elvitt magával a havasba »vadászni«. Nem volt se puskánk, se távcsövünk, ezért ha közelről akartuk látni a bőgő szarvasbikát vagy a csíkos malacokkal tarkított vaddisznókondát, akkor be kellett cserkésznünk őket” (Berszán 2010, 92). Az irodalomórákon a művészi fordítás kulturális aspektusa dominál, azaz a „becserkészés” mozzanata, eljárása.

Regionalitás és fordítói örökség

A *Jó Pajtás* című magyar gyermeklap a vajdasági irodalmi folyóiratok hagyományait követve nyitott volt a jugoszláv irodalom és a kortárs költészet iránt, a Zmaj-díjjal jutalmazott alkotókat például nemcsak bemutatta, de fordította is a lap. A vajdasági magyar gyermekolvasók megismerhették a szerb Dušan Kostić, Branko V. Radičević, Miroslav Antić, Rade Obrenović, Veljko Petrović, a szlovén Tome Pavček, Matej Bor vagy a horvát Tito Bilopavlović, Jure Kaštelan, illetve a bosznia-hercegovinai Dragoljub Jeknić, a koszovói albán Bajram Ibrahim Rogovali verseit is. Természetesen számos Jovan Jovanović Zmaj-verset is közölt a lap. A legtöbb fordítást az 1980-as években Szűcs Imre, a *Jó Pajtás* munkatársa jegyezte fel, de fordított Fehér Ferenc, Ács Károly és Csuka Zoltán, viszont olyan *jugoszláv* versek is megjelentek magyar nyelven, ahol nem tüntettek fel fordítót (az interkulturális kapcsolatokat és a fordítások kulturális aspektusait Basity Gréta, a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatója kutatta a *Jó Pajtás*ban, munkája még kéziratban van). Ahogy haladunk időben előre, egyre igényesebbé válnak a fordítások, bekerül a lapba például Illyés Gyula Dane Zajc-fordítása, de a kisebbségi irodalmak fordítását is célul tűzi ki a lap, Gyura Papharhaji ruszin költőt Brasnyó István fordítja, Ion Balan, Florica Ștefan és Slavko Almăjan kortárs jugoszláv román költők verseit pedig Kenéz Ferenc. Érdeemes lenne feltérképezni a regionális fordítási gyakorlat csomópontjait, a gyermeksját és az irodalmi folyóiratok válogatását, fordítói koncepcióját. A titói rendszer ideológiai szempontjai, kánonképző törekvései az anyanyelvi tantervek változásaiban is megmutatkoznak, más magyar nyelvterületen például nem került be a középiskolai tantervekbe (vö. Irodalom és művészet a szakirányú középiskolai képzésben a hetvenes évektől) az afrikai líra tanítása (fordítása), amely az el nem kötelezettek politikai irányultságával áll összefüggésben.

A mai *Jó Pajtás Gyöngyhalász* című irodalmi rovatát Bence Erika szerkeszti, a rovat túllép a tabukon, a szokványos gyermekirodalmi koncepción, és elsősorban a kortárs magyar irodalomra összpontosít, viszont a fordítások is helyet kapnak a válogatásban. A jelenlegi *Jó Pajtás* tágabb irodalmi és kultúraközi perspektívákat nyit, a válogatás hátterében felfedezhető a fordításkoncepciók változása is, például a honosítás problémájának előtérbe kerülése.

Az interkulturális nevelés szempontjából kimagasló szerepet tölt(het) be a gyermekmédiá és a gyermekkultúra. A vajdasági magyar gyermeksjátó manapság is szem előtt tartja ezt a szempontot. A sajtót és a közösségi oldalak híreit manapság interneten is böngészheti a gyermekolvasó, egy-egy új név, egy figyelemre méltó szövegrészlet további keresésre is serkenthet. Különösen fontos ez manapság, amikor a fiatalok olvasása a házi/közös olvasmányokra (vagy még arra sem) korlátozódik. A fiatal internetböngésző viszont egyre inkább szembesül a gépi fordítások/ferdítések problémájával, amely még erőteljesebben indokolja a fordítói gyakorlat iskolai frekvenciáját.

Kimenetek

A dolgozatban bemutatott példák a kultúrák találkozásának pozicionáltságát, a kulturális átértelmezést hangsúlyozzák. Az iskolai tanításban és nevelésben is ezt a szempontot kell kiemelnünk, amikor fordításokat vizsgálunk, vagy fordítási gyakorlatokat végzünk. Az oktatási folyamatban fejleszthető a tanuló

nyelvi kompetenciája és szenzibilitása. A tanuló már a gyermeksjtóban és a tankönyvben megismerkedik fordított szövegekkel, a szerkesztők és a pedagógusok felelőssége az igényes válogatás. A középiskolások idegen nyelvi érettségije komoly fordítói felkészültséget igényel, számukra a műfordítói pályázatok is kihívást jelentenek. Ezeket a próbatételeket az általános iskola készíti elő, itt is hangsúlyozottabb helyet kellene kapnia ennek a kompetenciafejlesztésnek.

A tanulmány szerzői utalnak a felső- és a közoktatás konkrét feladataira, valamint arra, hogy a tanári önképzésben mennyire fontos az újrafordítások, a fordítás kultúrájának, a fordításelméletekben megnyilvánuló változások gyakorlati alkalmazásának nyomon követése, vagyis az a fokozott szakmai elmélyültség, amely az irodalomtanítás módszertanát (a szakmódszertant) is folyamatosan alakítja, kortárs szemléletűvé avatja. Egyes szakközépiskolák és egyetemi karok oktatói a gazdasági, kultúragazdasági elméletek és a fordítási gyakorlat összefüggéseire összpontosítanak, az irodalomtanár főként a „becserkészés” nézőpontját hangsúlyozza, noha a fogyasztói társadalom problémáira is kiterjed figyelme, ha a fordítói gyakorlatról és a könyvkiadásról gondolkodik.

■ Irodalom

- Babić, Sava. 1989. Fenomeni jezika i prevodenja. In Preveseji. 73–82. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta.
- Basity Gréta. 2016. Gyermekmédiá – regionális gyermeksjtó – a Jó Pajtás irodalomszemlélete az 1980-as évektől napjainkig. Kézirat. Szabadka: Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.
- Beke Márton. 2008. A fordítás mint nyelvek harca. A cseh–magyar fordításról. In Beke Márton–Mészáros Andor–Vörös István szerk. Művészet-e a fordítás? Útkeresés a kultúrák között. (Bohemisztika és poétika). 79–85. Esztergom–Piliscsaba: PPKE BTK Szlavisztika–Közép-Európa Intézet, Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport.
- Bereczkiné Z. Anna. 2008. Frankofón mesék fordításával a befogadasközpontú irodalomtanításért. In Benczik Vilmos szerk. Új utak az anyanyelvi nevelésben és a pedagógusképzésben. 54–58. Budapest: Trezor Kiadó.
- Berszán István. 2010. Fordításgyakorlat – gyakorlat-fordítás. In Gábor Csilla–Korondi Ágnes szerk. A fordítás kultúrája – szövegek és gyakorlatok I. 87–99. Verbum–Láthatatlan Kollégium, Kolozsvár.
- Csobánka Zs. Emese. 2016. A „kortárs szemléletű” irodalomtanítás. *Alföld*, 67 (11): 71–81.
- Falkné B. Klára. 2008. Kultúráközi kommunikáció. Az interkulturális menedzsment aspektusai. Budapest: Perfekt Gazdasági tanácsadó, Oktató és Kiadó ZRT.
- Forray R. Katalin. 2003. A multikulturális/interkulturális nevelésről. *Iskolakultúra*, (6-7): 18-26.
- Földes Csaba. 2007. „Interkulturális kommunikáció”. *Koncepciók, módszerek, kérdőjelek. Fordítástudomány*, IX. (1): 14–39.
- Hidasi Judit. 2008. Interkulturális kommunikáció. Budapest: Scholar Kiadó.
- Hima Gabriella. 2004. A háború mint konfliktus és kontaktus. Gárdonyi Géza Egri csillagok című regénye posztkolonialis aspektusból. In Ami a kultúrákat összeköti. 17–25. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem.
- Hózsá Éva. 2011. Melyik Kosztolányi(m)? Kapcsolatformálódások. Szabadka: Életjel.
- Kostolanji, Deže. 1958. Život u kavezu. Preveo: Stevan Letmanji. Sarajevo: Džepna knjiga.
- Kostolanji, Deže. 2011. Ana Edeš; Ševa. Prevod: Maria Toth Ignjatović. Beograd: Laguna.
- Kosztolányi, Dezső. 1970. Lerche. Übersetzung: Klaus Schmuck. Bearbeitet von Georg Harmat. Leipzig: Verlag Philipp Reclam jun.
- Kosztolányi, Dezső. 1998. Ševa. Preveo: Marko Čudić. Beograd: Radio B92.
- Kosztolányi, Dezső. 2007. Lerche. Übersetzung: Christina Viragh. Zürich: Manesse Verlag.
- Kosztolányi, Dezső. 2007. Lerche. Übersetzung: Heinrich Eisterer. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

- Mérai Gyöngyi. 2010. Idegen nyelvű üzleti kommunikáció a turizmusban. Gödöllő: Szent István Egyetem.
- Mihaljević Djigunović, Jelena. 1995. Prevođenje kao strategija učenja. In Mihaljević Djigunović, Jelena–Neda Pintarić ured. Prevođenje: Suvremena strujanja i tendencije. 99–106. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Simigné F. Sarolta. 2011. Interkulturalitás és fordítás. *Nová filologická revue* 11: 6–26.
- Tóth Lilla. 2014. Az interkulturális kompetencia fejlesztése magyar nyelvi órán. *Anyanyelv-pedagógia* 7(2). <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=516> (2016. okt. 14.)

MÁS NYELVEKBE KERÜLT MAGYAR SZAVAK

■
Molnár Csikós László

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék,
Újvidék

■

A magyar nyelv jövevényszavaival számos tanulmány foglalkozik. Rendszerint tekintélyesebb nyelvekből történt a szavak átvétele (a latinból, a németből stb.). Azt már kevésbé tanulmányozták a kutatók, hogy a magyar nyelvből mely nyelvek vettek át nagyobb mennyiségű szót. A befogadó nyelvek általában közvetlen kapcsolatban voltak a magyarral (horvát, szlovák, ruszin, román, szerb, lengyel stb.). Távolabbi nyelvekbe csupán néhány jellegzetes magyar szó jutott el (mint például a kocsi és a város). Mélyreható kapcsolatról tanúskodik az a különös jelenség, hogy némely nyelvek, illetve nyelvváltozatok nemcsak főneveket és mellékneveket vettek át a magyarból, hanem sok igét is. Más nyelvek magyar jövevényszavai alapján arra is lehet következtetni, hogy bizonyos körülmények között a magyar nyelv számított tekintélyesnek, amelyből műveltségyszavakat lehet átvenni. Ez a magyar nyelv erejét mutatja.

Kulcsszavak: *jövevényszavak, átadó nyelv, befogadó nyelv, közvetlen kapcsolatban levő nyelvek.*

■

A jövevényszavak

A magyar nyelv jövevényszavai rendszerint a nála tekintélyesebb nyelvekből (a latinból, a németből, a szláv nyelvekből stb.) származnak, olyanokból, amelyeknek anyanyelvi beszélői a műveltségnek nagyobb fokán álltak. Az indoeurópai nyelveknek különösen a lexikális hatása a szembetűnő. A magyar nyelvbe összesen 900 latin jövevényszó került, vannak köztük köznyelvi, népnyelvi és szaknyelvi is. Mintegy 500 olyan német jövevényszó került a magyarba, amelyről nem lehet megállapítani, hogy a német nyelvterületnek melyik részéről származik. A magyar szókészletben rengeteg szláv jövevényszó fordul elő. Zömük nem köthető konkrét szláv nyelvhez, szláv jövevényszó általában. Nemcsak más nyelvek hatottak a magyarra, hanem a magyar is hatott rájuk. A magyar jövevényszavakat nagyobb számban befogadó nyelvek általában közvetlen kapcsolatban voltak a magyarral (horvát, szlovák, ruszin, román, szerb, lengyel stb.), és adott esetben a magyar nyelv tekintélyesnek mutatkozott számukra (Molnár Csikós 2015).

Távolabbi nyelvekbe csupán néhány jellegzetes magyar szó jutott el (mint pl. a kocsi az angolba, a spanyolba, a franciába, a svédbe stb.), inkább csak egzotikumként. Néhány szavunk a francia nyelvben is meghonosodott kocsin (coche) kívül a cocher (kocsis), a shako (csákó), a sou-tache (sujtás), a hussard (huszár), a forint stb. Olyan szavunk is akad, amely az Egyesült Államok szókincsét gyarapítja. Ez az icipici megfelelője, az itsy-bitsy, a Hollywoodban tevékenykedő magyar filmesektől lesték el a helybeliek a harmincas években. A szót egy híressé vált, az icipici strand-bikiniéről szóló sláger tette általánossá az angol nyelvterületen (Timár 1999).

Lengyel–magyar kapcsolatok

A lengyel nyelvbe került magyar szavak mögött a magyar és a lengyel nép közismert barátsága áll, amely a történelem viharaiiban alakult ki. Elegendő utalnunk Bem József lengyel katonatisztnak a magyar szabadságharcban való szerepére. Bem az erdélyi magyar csapatok parancsnokaként hadvezéri tehetsége és katonái körében való népszerűsége révén 1848 novemberétől több ütközetben is győzelmet aratott a császáriak felett. Azt is meg kell említenünk, hogy a XIV. és a XV. században Magyarország és Lengyelország több ízben is perszonálunióban állt egymással (közös uralkodójuk volt Nagy Lajos király, III. Ulászló stb.). Nem véletlenül bukkanunk magyar szavakra a lengyel nyelv szókészletében (Molnár Csikós 2001a, 153). Egy alkalommal arról értesülhettünk a Magyar Televízióból, hogy a lengyelországi Tarnówbán, Bem szülővárosában, Magyar Baráti Társaság tevékenykedik, és a lengyel–magyar kapcsolatok emlékeit ápolja. A társaság tagjai a magyarság iránti rokonszenvüket többek között azzal is kifejezésre juttatják, hogy megtanulnak magyarul. Egyébként a Balassi Intézetben tanuló lengyel diákok is kitűnnek jó magyar nyelvismeretükkel.

Magyar eredetű lengyel szó többek között a dobosz (dobos), a gazda, a giermek (gyermek), a gulasz (gulyás), a harc, a hejnal (hajnal), a husar (huszár), a kuczma (kucsma), a szalas (szállás). A gazda főnév `gazdaság tulajdonosa` jelentésben használatos a Kárpátok vidékén élő lengyelek között. Életképességéről tanúskodik, hogy származékai is létrejöttek: gazdostwo `vidéki gazdaság`, gazdowac `gazdálkodik`, gazdowanie `gazdálkodás`, gazdowski `gazdai`. A giermek szó jelentése `apród` (azaz lovagot szolgáló fiatal harcos), illetve `futó` (sakkbábu). Egy-két származéka is van: giermkostwo `apródi szolgálat`, giermkowac `apródként szolgál`. A harce (harc) szónak egyrészt `játékos, pajkos erőpróba`, másrészt `lovakos ügyességi versengése` értelme van a lengyelben, viszonylag sok származékszó kapcsolható hozzá: harcerz `cserkész`, harcerka `cserkészlány`, harcerstwo `cserkészlet`, harcować `játékosan megmérkőzik`, harcówka `ügyességi verseny` (Molnár Csikós 2001a; Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki 1900–1927).

A vajdasági ruszin nyelv hungarizmusai

A Szerbiában élő ruszinoknak van a szlávok közt a legfiatalabb köznyelvük. Ennek a köznyelvnek a kialakulását a kedvező társadalmi viszonyok tették lehetővé. A ruszin nyelv Vajdaságban egyike a hivatalos nyelveknek (a szerbvel, a magyarral, a szlovákkal, a románnal és a horváttal együtt). A ruszinok a XVIII. század derekán települtek a Délvidékre Magyarországnak északkeleti részéből, főleg Sáros és Zemplén vármegyéből, a mai ukrán–szlovák–magyar hármashatár vidékéről. Első telephelyük Bácskeresztúr (ma Ruski Krstur) és Kucora (Kucura) volt. Innen rajzoltak szét Bácskának, Szerémségnek és Szlavóniának egyes helységeibe. Boszniában és Horvátországban galíciai ukránok élnek (Жирош 1997–1998; Molnár Csikós 2001a, 154).

A ruszin köznyelv nemzetiségi körülmények között jött létre az ukrán nyelvnek egyik nyelvjárásából. A több mint két évszázados távollét megnövelte a többi ruszin nyelvjárástól és az ukrán nyelvtől való eltéréseit. Az Ukrajnában maradt ruszinoknak az ukrán lett a köznyelvük, a Szerbiában élő ruszinok viszont külön standardot hoztak létre (Molnár Csikós 2001a, 155).

A szerbiai ruszinok nyelvében magyar jövevényszavak is vannak, ezek a magyarokkal való hosszabb együttélésükről tanúskodnak. A magyar–ruszin nyelvi kapcsolatok egyik területe a gazdasági élet és a kereskedelem volt. Ilyen vonatkozású szó az arenda (haszonbér, árenda), a cseranka (csere), a haszen (haszon), a hasznovanye (használat), a penezs (pénz) a prisporovanka (megtakarítás), a sporovanye (takarékoság), az usorenye (berendezés), a zlohasznovanye (visszaélés) stb. A haszon, a spórolás és az árenda a magyarban is jövevényszó, viszont nyelvünk közvetítésével került a ruszinba. Számos olyan magyar eredetű, illetve közvetítésű szavuk van a ruszinoknak, amely a háztartással, sütéssel–főzéssel kapcsolatos: csuka (csuka),

harcsa v. csarni szom (harcsa), eszenc (ecet, esenc), kancsov (kancsó), kostovac (ízlel, kóstol), krompli (burgonya, krumpli), mandulya (mandula), olei (étolaj), paprigas (paprikás), paradicsa (paradicsom), pogar (pohár), potyka (ponty), ratota (tojáslepény, rántotta), salata (saláta), sporget (tűzhely, sporhet), szalvetka (szalvéta), tanyer (tányér), tepsa (tepsi) stb. Magyar jövevényszó a ruszinban még a beseda (beszéd), a csarda (csárda), a labda (labda), a tanc (tánc), a temetov (temető), a valal (falu) stb. (Molnár Csikós 2001a; Удвари 1985; Horbač 1969).

Szerb szócsoportok

A szerb nyelvnek több olyan magyar jövevényszava van, amelyben a szóvégi -ó hangot -ov helyettesíti: alov `halászháló`, ašov `vaslapát`, birov `falusi előljáró`, čakov `csákó`, čikov `réti csík`, cipov `kenyér`, hintov `fiáker`, komlov `komló, kovász`, korov `gaz, gyomnövény`, lopov `tolvaj` šajtov `csavar, csap` stb. Az akov (m. akó) gabonamértékre (51 liter), hordóra, valamint csöbörre utal. A birov szó nem `az igazságszolgáltatásban működő, tárgyaló és ítéletet hozó személynek`, illetve `sportversenyeken a szabályok megtartására ügyelő és az eredményt megállapító személynek` a neve, mint ma a magyar bíró, hanem `községi kikiáltónak`, `mezőőrnek`, `községi előljárónak`. A csákó több európai nyelvbe is bekerült, így a szerbbe is: čakov. A magyarban török eredetű kóro szónak szerb származéka, a korov tüskés növényre, gazra, gyomnövényre vonatkozik. A szerb lopov nagyjából ugyanazt jelenti, mint a magyar tolvaj (a lopó viszont bornak hordóból való kiszívására szolgáló eszköz). Az -ov képző egyébként a szerb nyelvben nem túl gyakori, többnyire kutyanevet alkotnak vele (šarov, mrkov, belov stb.) (Hadrovics 1989; Molnár Csikós 2001a, 150–151).

Különleges magyar eredetű szava a szerb nyelvnek a ragastov (`ajtófélfa`, `ajtótok`, `ablaktok`, `ablakkeret`, olykor `gyalupad`), ugyanis a magyar ragasztó főnévnek a régi jelentését őrzi. A Jordánszky-kódexben a ragasztó szó `ajtófélfa`, `valamit összefogó lécz`, `gerenda` értelemben fordul elő. A `ragasztószert` jelentést később vette fel, ezt sokáig a ragasz szó hordozta (Molnár Csikós 2001a, 150).

A bánsági bolgárok szóhasználata

A török uralom alól 1718-ban felszabadult Temesi bánság területére többek között bolgárok is települtek. A XVIII. század első felében körülbelül 4 600 bolgár menekült a török elől a Bánságba, és népesítette be Vingát, Óbessenyőt és Lovrint. A XIX. században más helységekbe is kirajzottak a telepes bolgárok, létrehozva Dettát, Dentát, Brestyét és Bolgártelepet (ma Romániában). A bánsági bolgárok (mintegy 12 000-en vannak) megőrizték ugyan nyelvüket, de a szomszédságukban élő népek (magyarok, szerbek, románok, németek) nyelvének hatása alól nem vonhatták ki magukat. Aránylag sok magyar jövevényszó került a bánsági bolgár nyelvjárásokba, ezek főleg a mindennapi életre vonatkoznak. Többségük főnév, de melléknév és ige is akad köztük. Számos magyar jövevényszavuk a helyi szerb és román nyelvjárásban is megtalálható (Molnár Csikós 2001a, 152).

Jellegzetes átalakulást figyelhetünk meg azokon a bolgárba került magyar szavakon, amelyek ó-ra végződnek. Az -ó helyett -of vagy -uf található: albírof (albíró), bírof (bíró), cipof (cipó), csatlof (csatló), hintof (hintó), komlof (komló), kapof (kopó), sajtof (sajtó), szabof (szabó); illetve akuf (akó), asuf (ásó), csakuf (csákó), vaguf (vágó) stb. Ezeket a szavakat még a XVIII–XIX. században átvették a bolgárok, méghozzá olyan magyar nyelvjárásból, amelyben az ó helyén kettőshangzót ejtettek: cipou, birou, csatlou, hintou, komlou, szabou stb. A XX. századi átvételekben az -ó nem alakul át -of végződésre (pl. mozsdo, kapcsolo), nyilván azért, mert ezek már a magyar köznyelvből származnak. A szerb nyelvbe került magyar szavak egy részének -o végződése (koršov, lopov, birov, akov, vagov, ašov, čakov stb.) szín-

tén magyar nyelvjárási kettőshangzó hatására alakult ki. A bolgár és a szerb végződészek közötti eltérés elsősorban azzal magyarázható, hogy a bolgárban a szóvégi zöngés mássalhangzó általában zöngétlenedik (Molnár Csikós 2001a, 152–153).

Régi horvát írók magyar szavai

Mintegy hatvan régi horvát író sajátos szóhasználata alapján készült egy körülbelül 14 000 szavas jegyzék. A mai horvát köznyelvtől eltérő szavaknak egy része magyar eredetű, némelyikük többször is előfordul. A szavak rangsorát a hatszoros előfordulású aldovati ige ('feláldoz') és az orsag főnév ('állam', 'ország') vezeti. Ötször szerepel a beteg ('betegség') és a kinč ('kincs', 'ékszer', 'dísz', 'szépség'). Négy alkalommal említik a jezero ('ezer'), a katana ('katona', 'lovas', 'huszár') és a rusag ('állam', 'vidék', 'ország', 'tartomány', 'terület') szót. Háromszoros előfordulású a dičiti ('ünnepel'), a negve (< nyűg, 'bilincs', 'lánc') és a tolvaj ('betörő', 'bűnöző', 'tolvaj'). Kétszer fordul elő az alduvati ('szentel', 'bemutat'), a batriv ('bátor', 'élénk', 'nyugtalan'), a betek ('betegség'), a betežan ('beteg'), a harcuвати ('harcol', 'verekedik', 'háborúzik'), a kinčiti ('ékesít', 'díszít'), a mentuvati ('megszabadít', 'megfoszt'), a mertuk ('búza vagy bor mércéje'), az oroslan ('oroszlán', 'tetőpont'), a pelda ('példa', 'minta'), a šereg ('sokaság', 'sereg'), a tolač ('tanács') és a zbantovati ('zavar', 'nyugtalanít') (Arvacki rječnik 2016).

Szerb bognár- és szíjgyártó-terminológia

A magyar–szerb nyelvi kapcsolatok számos területen kifejezésre jutnak. Ezek egyike a lovas kocsi részei és felszerelése. A vajdasági szerb bognár- és szíjgyártó-terminológia több magyar eredetű szót is magában foglal. Némelyikük általánosan el van terjedve a beszélők körében, de olyan is akad köztük, amely csak helyi változatként él imitt-amott. A vajdasági szerb nyelvjárásokban ismeretes a sersan szó. Ez a magyar (ló)szerszám megfelelője. Az elavulóban levő sersan (vagy sersam, sarsam) a felszerelésnek elsősorban díszesebb formájára vonatkozik, a ló befogásához szükséges közönséges fölszerelésnek am a neve (a magyar hám főnév nyomán, a szügyet és a törzset körül fogó szíjat jelöli). A sersan főnévből igét is képeztek. A sersaniti jelentése 'befog'. A karika szó elsősorban a kerékágyon levő vasabroncs neve a vajdasági szerb nyelvjárásokban, ezenkívül a gyeplő befűzésére szolgáló részre is utalnak vele. A szekérdereknak hátul, illetve elöl elzáró, rácsszerű alkatrészét jelölő szerb šarage szónak šaraglje változata szintén a magyarból való, egyébként német eredetű. Főleg a Szerémségben és Bánátban ismeretes ebben az alakban. A ruda a magyar rúd, kocsirúd megfelelője. Még állandósult szókapcsolatokban is szerepel: trči kao malo ždrebe pred rudu; istrčava pred rudu 'előresiet, elébe vág valaminek'; 'kelleténél korábban tesz valamit'; 'elhamarkodja a dolgot'; 'elhamarkodottan cselekszik' leći na rudu 'beadja a derekát'; 'megadja magát'; 'beleenyugszik valamibe' (Bošnjaković–Nedeljkov 1984; Kovács 1968–1975; Molnár Csikós 2001a, 151–152).

A szóban forgó fogalomkör magyar eredetű szavai közé tartozik még az ajšlov, a čapov, a doronga, a farmatrink, a rojte, a šarhanj, a tartrlanac, a tekerov és az ugrosto is. Az ajšlov (anšlo, ašlo, hašlov) a magyar hasló megfelelője, a ló hasa alatt áthaladó szíjra vonatkozik. A čapov az ostor egyik neve (m. csapó). A doronga (m. dorong) karó hosszúságú megnyesett fiatal faderék vagy vastagabb ág, keréktörés esetén a tengely elé teszik. A farmatrink (m. farmatring) a lószerszámnak a farkok alatt húzódó részét jelöli, ez a szíj megakadályozza, hogy a nyereg vagy a szerszám előrecsússzon. A rojte rojtot (bördísz) jelöl, a šarhanj voltaképpen sárhányó. A tartrlanac a magyar tartólánc szónak módosult alakja, ennél fogva van a ló nyaklója a kocsirúd végéhez erősítve. A tekerov szó mintája a magyar tekerő (más néven csörlő), vastagabb, gömbölyű fát jelöl. Az ugrosto az ugrasztó megfelelője (a hámon levő posztóbevonatra utal) (Bošnjaković–Nedeljkov 1984; Kovács 1968–1975; Molnár Csikós 2001a, 151–152).

A kapcsolat mélysége

Mélyreható kapcsolatról tanúskodik az a különös jelenség, hogy némely nyelvváltozatok sok igét is átvettek a magyarból, nemcsak főneveket és mellékneveket. Ehhez a bunyevác regionális nyelv szolgál jó néhány példával. A magyar ige a bunyevácba kerülve rendszerint megváltoztatja képzőjét: firkal – firkat, gurigál – gurigat, hancúrozik – hancurat se, kalapácsol – kalapačat, lófrál – lofrat, magyaráz – madžarat, pisál – pišat, sántít – šantat, sántikál – šantikat vagy šantucat, tolmácsol – tolmačat, versel – versat, vásárol – vašarit stb. Gyakran egy -ov elemmel is kiegészül az ige: csutakol – čutakovat, filkózik – filkovat, gáncsol – gančovat, gazdálkodik – gazdovat, kormányoz – kormanjovat, korteskodik – kortešovat, lóg – logovat, ministrál – miništrovat, mulat – mulat, palántál – palantovat, pártol – partovat, pislog – pišlogovat, leszurkol – surkovat, slingel – šlingovat, tapsikol – tapšikovat, tromfol – tromfovat, virraszt – virastovat, voksol – vokšovat stb. Jelentéstani szempontból a bunyevác igék általában megfelelnek magyar eredetijüknek, olykor azonban más értelemben használják a szláv igét, mint ami a magyar ige jelentése. A madžarat 'homályosan, értelmetlenül beszél' jelentést fejez ki, a magyaráz viszont arra vonatkozik, aki szavakkal érthetővé igyekszik tenni valamit (Peić–Bačlija 1990; Molnár Csikós 2010).

A kárpátukránban, azaz a ruszinban is találhatunk magyar eredetű igéket. Egy-egy magyar ige rendszerint közvetlenül a magyar igetőhöz illesztett -ov képző segítségével honosodik meg (hasonlóképpen, mint a bunyevácban): bajlovati (a bajlódik ige származéka, jelentése 'foglalatoskodik valamivel'), banovati (a magyar bán származéka, jelentése 'bánkodik'), čalovati a magyar csal igéből ('becsap, rászed' értelmű), birovati (első jelentése 'bír, tulajdonában van', a második 'uralkodik', a magyar bír ige származéka; a hasonló hangzású biroviti 'bírói tisztséget betölt' értelemben fordul elő), čufalovati (alapigéje a csúfol, 'gúnyolódik, csúfol' jelentést fejez ki), engedovati (jelentheti azt, hogy 'átenged', 'megenged', 'elenged', valamint 'engedelmeskedik', a magyar enged ige származéka), felevlevati (alapigéje a magyar felel, jelentése 'válaszol'), keltovati (a magyar költ szóra vezethető vissza, egyrészt 'elkölt' az értelme, másrészt 'ajándékoz, adományoz, áldoz'), mulatovati (a mulat igéből, szórakozásra vonatkozik), rontovati (a magyar ront szóból, 'zavar, megront' jelentést hordoz), sanovati (egyrészt 'sajnál valakit, együtt érez valakivel' értelemben fordul elő, másrészt 'sajnál valakitól' jelentésben, alapigéje a magyar szán), valtovati (egyik értelme 'tizedet pénzzel megvesz', a másik 'üdvözt, üdvösséget szerez') stb. (Molnár Csikós 2001b).

A magyar is tekintélyes nyelv

A nyelveknek is lehet tekintélyük. A nyelv tekintélyének fogalma a tekintély szónak annak a jelentésén alapul, amely szerint a valaminek az a jellege, tulajdonsága is lehet tekintély, hogy valamely közösség számára irányt mutat, valamely közösség követi, hozzá igazodik. A nyelv esetében presztízsről is szó van, nemcsak autoritásról, különösen abban az esetben, ha a nyelv tekintélyét nem beszélőinek körében, hanem rajta kívül vizsgáljuk, tehát nemzetközi méretekben foglalkozunk a kérdéssel. A tekintély rangot is képvisel, más nyelvekkel való összehasonlításban elért pozíciót, amelyet az adott nyelv kivívott magának. A magyar nyelv használatának bizonyos mutatói tiszteletet parancsolnak, ilyen többek között a fordításos művekben való jelenlétének gyakorisága, illetve a honlapokon való előfordulásának aránya. A magyar nyelv mindkét szempont alapján nála nagyobb lélekszámú nyelveket előz meg, jelezve, hogy különös tekintélyt vívott ki magának a nyelvek körében. A világ nyelveinek a beszélők száma alapján való rangsorában a magyar a hetvenharmadik helyen van, a forrásnyelvek közt a tizennyolcadik, a célnyelvek közt pedig a tizenharmadik. A magyar nyelven internetezők aránya körülbelül a kétszerese a magyar nyelven beszélők arányának (Molnár Csikós 2013). Más nyelvek magyar jövevényszavai alapján is arra lehet következtetni, hogy bizonyos körülmények között a magyar nyelv tekintélyesnek számított, amelyből műveltségsvakat lehet átvenni. Ez is a magyar nyelv erejét mutatja, és megmaradásának esélyeit növeli.

■ Irodalom

- Arvacki rječnik. 2016. Arvacki rječnik istumačen srpskijem slovima: Riječi hrvatskih pisaca http://govori.tripod.com/arvacki_ricnik.htm (2016. dec. 8.)
- Bošnjaković, Žarko–Nedeljkov, Ljiljana. 1984. Vojvođanska kolarska terminologija. Novi Sad: Institut za lingvistiku.
- Hadrovics László. 1989. Magyar elemek a szerbhorvát nyelvben. *Híd* 2:190–201.
- Horbač, Oleksa. 1969. Leksika hovirky bačvans’ko-srims’kych ukrajinciv. Novi Sad: Naukovyj zbirnyk Muzeju ukrajins’koji kultury v Svydnyku.
- Karłowicz, Jan–Kryński, Adam Antoni–Niedźwiedzki, Władysław red. 1900–1927. Słownik języka polskiego. t. 1–8. Warszawa: Nakł. prenumeratorów.
- Kovács Kálmán szerk. 1968–1975. Szerbhorvát–magyar szótár I–III. Újvidék: Tartományi Tankönyvkiadó Intézet.
- Molnár Csikós László. 2001a. Nevek és szavak nyomában. Újvidék: Jugoszlávai Magyar Művelődési Társaság.
- Molnár Csikós László. 2001b. Magyar igék a kárpátukránban. *Nyelvművelő jegyzetek: Újvidéki Rádió*, 2001. február 17.
- Molnár Csikós László. 2010. Magyar eredetű igék a bunyevácok nyelvében <http://www.fokusz.info/> (2017. febr. 24.)
- Molnár Csikós László. 2013. A magyar nyelv tekintélye. In Szoták Szilvia–Varga Fruzsina Sára szerk. *Változó nyelv, nyelvváltozatok, területiség*. 226–245. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság.
- Molnár Csikós László. 2015. A magyar nyelv areális európaisága. *Hungarológiai Közlemények XLVI*: 15–24.
- Molnár Csikós László. 2016. A szerb nyelv -ov toldalékos magyar jövevényszavai <http://www.fokusz.info/> (2017. febr. 24.)
- Peić, Marko–Bačlija, Grgo. 1990. Rečnik bačkih Bunjevaca. Novi Sad–Subotica: Matica srpska–Subotičke novine.
- Timár György. 1999. Magyar eredetű idegen szavak. *Édes Anyanyelvünk XXI*(3): 12.
- Удвари Иштван. 1985. Фонетичне адаптоване мађарских слoвoх у бачванско-сримским руским језику. *Творчoсц* 11: 40–62.
- Жиpош, Мирoн. 1997–1998. Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецe 1745–1991, I–II том. Нови Сад.

AZ ELHALLGATÁS POÉTIKÁJA

A tárgyiasság öndekonstrukciója Nemes Nagy Ágnes költészetében

Samu-Koncsos Kinga

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola,
Pécs

Míg a klasszikus tárgyiasság a látvány elemei közötti új összefüggés irreflexív meglátásában (József Attilával: lírai logikában), egy deviáns olvasási módban fedezi föl (újra) a(z elveszett) szubjektumot, addig a Nemes Nagy-féle módszer éppen ezen aspektusváltó értelemkonstrukciók elhalványulásában mutat rá – Nemes Nagy Ágnes tárgyai (sunt lacrimae rerum) a szubjektum eltűnése felett hullatják könnyeiket. A *Kettős világban*-kötettől kezdve az objektív líra módszerének mozgásteréül szolgáló „kettős, egymást tükröző világ” Nemes Nagy Ágnes önreflexív költői szövegeinek gyakori elemeként megjelenő térkép működés-módjával hozható összefüggésbe, mintha „az élők mértana” egy rejtett, vagy sokkal inkább elveszett szubjektivitás térképét rajzolná meg: e láthatatlan, takarásban lévő „mögöttesekre” irányuló, a névtelenek megnevezését, a mérhetetlen mérését célzó költészet az alapvetően metonimikus tárgyiasság útján közelít a szubjektivitás lírai talányához. E „kettős világ” később, a Napforduló-versekkel kezdődően végképp köztességgé, térszerűségből időtermészetűvé lesz, a fordulópont, a láthatatlan metamorfózis pillanata kerül fókuszba, a két térkép palimpszesztusként tűnik át egymáson, egymásba, már nem egy elveszettnek, hanem az elveszésnek térképeként (és éppen ezért magának a térképnek a vesztéként is) az immáron folyamatos eltűnésként megmutatkozó szubjektivitás mozgását követve.

Kulcsszavak: objektív líra, öndekonstrukció, térkép, tükör.

Nemes Nagy Ágnes *A költői kép* című, sokat hivatkozott esszéje a következőképpen határozza meg a klasszikus, T. S. Eliot-féle objektív líra módszerét: „a hasonlat felnövelésének, a hasonlított bekebelezésének a szimbólumteremtés csak az egyik, irodalomtörténeti ismeretekkel bőven körülövekelte módja. Más útja-módja, szimbolizmus utáni útja az, amely a hasonlat átbillenésétől, növekedésétől a *képbe áttett, képbe csomagolt közlendő* felé visz. [...] Itt a költő mellérendel, odarendel egy képet, első élményéhez – Eliot szavával: objektív korrelatívot teremt –, hogy a kép *azonosuljon* a mondandóval, még hozzá a maga tárgyi-as *sokértelműségében*. [...] Az ilyen költő törvénykereső, őstények, föl nem fedett evidenciák arcát akarja kivésni, *megtalálni akar inkább, mint kitalálni*”¹ (Nemes Nagy 2004a, 105–106). A továbbiakban e meglehetősen összetett tárgyiasság-definíció általunk kiemelt, tehát egyrészt a tárgyiasság mögététkintést indukáló elfedettséghöz („képbe csomagolt”, „föl nem fedett evidenciák”), másrészt a strukturális megfeleléshez (a tárgyiasság „törvénykereső” habitusához) kötődő csomópontjait a Nemes Nagy Ágnes-féle önfelszámoló, sebesült mégis-tárgyiasság mint tanúságtétel perspektívájából vesszük számba.

A Nemes Nagy Ágnes-féle tükörstruktúrák és a törvénykereső, a mérhetlent mérni, a láthatatlant letérképezni vágyó költői habitus szorosan kapcsolódnak egymáshoz: „S a kettős, egymást tükröző világ-

1 Kiemelések tőlem: S.-K. K.

ban / megindulok, mint földmérő az égen, / s pontos barázdán igazítva lábam, / a nyíri tájat csillagokba lépem” (*Kettős világban*). Ha összevetjük a térkép médiuma által szolgáltatott ismeret paranoid szerveződését, amire Nemes Nagy Ágnes költészetének nagyívű mozdulatai a legkorábbtól (*A kín formái*) a legkiérleltebbekig (*Az utca arányai*) utalnak, a lacani értelemben vett, identitásképző tükör összegyűjtő és disszemináló (a fenti definíció paradox kifejezéseivel élve: sokértelműen azonosuló) működésmódjával, azokat a lépéseket vehetjük számba, amelyek a tanúságtétel erőfeszítésében a tárgyias szerkezet önde-konstrukciójához, megszüntetve megőrzéséhez vezetnek. Látni fogjuk, hogy a tükör és a térkép egyaránt a láthatatlant teszi láthatóvá, egyszerre leplezve és garantálva a belőle kimaradót, azaz a hiányt mint egységet, az egységet mint hiányt definiálja.

A *Kettős világban*-kötettől kezdve a tárgyiaság költői módszerének mozgásteréül szolgáló „kettős, egymást tükröző világ” a Nemes Nagy Ágnes önreflexív költői szövegeinek gyakori elemeként megjelenő térkép működésmódjával hozható összefüggésbe, mintha „az élők mértana”² egy rejtett vagy sokkal inkább elveszett szubjektivitás térképét rajzolná meg: e láthatatlan, takarásban lévő „mögöttesek”-re irányuló, a névtelenek megnevezését, a mérhetetlen mérését célzó költészet az alapvetően metonimikus tárgyiaság útján közelíti a szubjektivitás nagy, lírai talányához.

E „kettős világ” később, a *Napforduló*-versekkel kezdődően végképp köztességgé, térszerűségből időtermészetűvé lesz, a fordulópont, a láthatatlan metamorfózis pillanata kerül fókuszba, a két tér-kép palimpszesztusként tűnik át egymáson, egymásba, már nem egy elveszettnek, hanem az elveszésnek térképeként (és éppen ezért magának a térképnek a vesztéként is) az immáron folyamatos eltűnésként megmutató szubjektivitás mozgását követve.

Míg tehát a klasszikus tárgyiaság a látvány elemei közötti új összefüggés irreflexív meglátásában (József Attilával: lírai logikában), egy deviáns olvasási módban fedezi föl (újra) a(z elveszett) szubjektumot, addig a Nemes Nagy-féle módszer éppen ezen aspektusváltó értelemkonstrukciók elhalványulásában mutat rá – Nemes Nagy Ágnes tárgyai a szubjektum eltűnése felett hullatják könnyeiket.³ A „csak a törvény a tiszta beszéd”⁴ ismeretelméleti, objektív-lírai gesztusára „a növény a tiszta egyedül”⁵ po-etikájának megtisztulási vágya rímel, „a törvény szövedékének mindig-fölfeslése”⁶ mellett pedig földereng „az érvek foszló szélein a szárny”⁷ – még akkor is, ha ez a szárny ugyanúgy jelezhet megváltást, mint iszonyatot.⁸

A tárgyias technika által célzott szerkezeti azonosságot tematizálja, annak a szimbolizmus módszerétől való eltérését hangsúlyozza *Az utca arányainak* nyitóstrófája: „Mert az világos, hogy / a villamos úgy dől be a kanyarba, mint egy öreg futó / vagy mint a föld az ellipszis-pálya fordulóján, aholis / a hasonlat nem hasonlat, csupán ugyanegy törvény / másik arca.” Ez az „ugyanegy törvény” viszont végtelen sokarcúsága mögött hozzáférhetetlennek bizonyul; a sokféle megnyilvánulási formájából kivont absztrakció sem képes maradéktalanul megragadni, mondhatni: minden képlet *képletes*, fiktív: „Ha levetkőztetem a házat, / ha levetkőztetem a csontot, ha levetkőztetem a já- / rást, (a növénytakarót, az éghajlatot), akkor vona- / lak maradnak, görbületek, hálózat. De a hálózat is / csak ábra, a görbület is képes beszéd. A törvény / láthatatlan. Ez látható.” A következő versszak József Attila-parafrazisként, s ezáltal *A kín formáinak* intratextusaként

2 A Honti Mária által szerkesztett, kétkötetes esszégyűjtemény címe (Nemes Nagy 2004b).

3 A szubjektum eltűnését itt szubjektumfilozófiai és ontológiai értelemben is használom, a tanúságtétel logikájának megfelelően. Az Aeneis-parafrazis Nemes Nagy Ágnes *A költői kép* című esszéjében is szerepel az objektív líra animizmusa kapcsán, illetve Babits Mihály melankolikus *Sunt lacrimae rerum...* című versének is gondolatmagva.

4 József Attila: *Óda*.

5 Nemes Nagy Ágnes: *Szendioxid*.

6 József Attila: *Eszmélet*.

7 Nemes Nagy Ágnes: *Között*.

8 Lásd például Nemes Nagy *Téli angyalának* a rilkei „iszonyú angyal” köré szerveződő élményanyagát.

értelmezhető, vagyis a kérdésfelvetés korai darabjára visszautaló szöveghelye pedig a törvények metsző-pontjainak „csillagterképét” „egy kékszínű képzeletben” helyezi el: „[...] Ha tehát fino- / man lefejem az esetleget, alatta a metszőpontok / csillagai ragyognak, s a belőlük kinyúló pályák, / kondenzcsíkok egy kékszínű képzeletben.” Úgy tűnik, a keresést indukáló, ugyanakkor per definitionem reprezentálhatatlan törvény épp a reprezentációs kísérletek (kimondhatóság) bukásaként, illetve a róla szóló tudás fikcióként való leleplezése révén, mindig ’nem az’-ként, valamely negativitásként jelenhet meg – feltűnő például, ahogy „a földárnyék nagy kúp-palástja” palástként, egy eltakaró szövet-metaforával ábrázolja a „levetköztetett” természeti törvényszerűséget (a megismerés erőfeszítését mint meztelen királyt), mintegy lepel mögötti újabb lepelként (hasonlóan a növénytakaró mögötti *hálózat*hoz, amely ugyancsak szövetmetaforaként funkcionál), mintha a tárgyas mögétekintés nem találna nyugvópontot, csak helyettesek végtelen láncolatát, jelölt helyett további jelölőket, mintha nem is a megfelelő jelölő megtalálása lenne a cél, hanem annak megtalálása utáni feláldozása a jelölőhálóból hiányzó, és épp ezzel a jelháló működését katalizáló, a jelölést mint olyat egyáltalán életre hívó negativitás, hiány, tiszta különbség (közöttség) oltarán, amely szakadéknak Nemes Nagy Ágnes költészetében a levegő lesz a metaforája. E tanúságtevő, posztapokaliptikus lírában minél pontosabb a jelölő, élesebb a kép, annál biztosabban éri el célját: elégtelenségét, „még-ez-sem-az”-ként való lebukását – párolgásában, fakulásában, foszlásában a levegő egyre halkuló dicsérete hangzik el; ez a költészet nem a láthatót magasztalja, hanem a mögötte feszülő hátteret, amely fenntartja azt, miközben hiányzik belőle. Egyrészt a levegőt mint létszükségletet („a lét lélegzetét” – *Teraszos tájkép*); másrészt a tudóból a hangszálak felé áramló levegőt mint a megszólalás feltételét, a hangot adó némaságot (*Lement a nap*); harmadrészt a vásznat, aminek helyét a művészi tárgy elfoglalja / a primer nárcizmus szakadékat, amely fölött az identitás feldereng (*Négy kocka, Szél, Múzeumi séta*, általában a monolitikus versek logikája); negyedrészt a szövet/szöveg szemeit, pórusait vagy negatívját (*Jegyzetek a félelemről, Között*), ami a jelölőháló különbség-logikájának alapja. Ilyen szempontból az önleplező Nemes Nagy-tárgyiasság áldozati: „szavainak fonadékát” (*A fémbe én vagyok a láthatatlan*) a levegőnek ajánlja fel, nagyon feltűnő birtokos szerkezettel költészetének egyik csúcspontján: „a levegő nagy ruhaujjai” (*Között*).⁹

A száradni kiakasztott ruhák megtisztulási vágyában az abjekt-tapasztalat „aközé visszaajított” (Gyimesi 2007, 61) szubjektumának fohászát olvassuk a traumatikus találkozásban sérült távolság, hiány megtisztításáért: „Ne hagyj el engem, levegő, / engedj nagyot lélegzenem, / angyalruhák lobogjanak / mellkasomban ezüstösen, / akár a röntgenképeken” – így a központi jelentőségű *Lélegzet* első versszaka, amelyben a röntgenkép sebesültségre asszociál, ugyanakkor vegyük észre, hogy az angyalruhák képében itt is egy (a röntgen mögétekintésében megvilágított) mögöttes szövetet, egy leleplezett leplet találunk – az áttetszést mint át-tetszést, egy semmit mint szinte-valamit, a halált mint a feltámadás szükségszerű előfeltételét. A második versszakban megjelenő rezgő lombú nyárfa, amelynek ezüst színe az előző versszak leleplezett leplét idézi, a görög-római, majd a keresztény kultúrkörben a halál és föltámadás, illetve a szégyen¹⁰ szimbóluma. „Egy ezüstnyárfát adj nekem, / arcom a rezgő lombba nyújtva / hadd fújjam rá lélegzetem, / s ő fújja vissza szüntelen / új, szennyezetlen életem, / míg kettőnk arca közt lebeg / a lélegzetnyi végtelen.” A *Lélegzet* megtisztulási szertartásának nincs pozitív eredménye vagy nyugvópontja, folyamatos zajlása egy bármiféle identitást megelőző nem-én tiszta különbségére irányul („kettőnk arca közt lebeg / a lélegzet-

9 „A levegő nagy ruhaujjai” Nemes Nagy Ágnes egyik legösszetettebb képe; a költészetében többször előforduló (a *Vihar* például teljes egészében erre épít) száradni kiakasztott tiszta ruha alaplátványából indít, s Nemes Nagy jellegzetes aspektusváltásával az alakról a háttérre irányítja a figyelmet, a textilszálak (textus) mögöttesére, mintegy negatívjára: a mögékerültség áttetsző leplére, a szubjektum saját majdnem-semmijére, amely a Nemes Nagy-féle karokhoz, ujjakhoz hasonlóan egy elérhetetlen valami (illetve majdnem-valami) felé való nyújtózás pillanatának végtelen magányában „jelentésükig el nem érve” (*Ekhnáton az égben*) sodródik.

10 A keresztény hagyomány szerint a nyárfa levelének állandó remegését szégyene okozza, amiért engedte, hogy belőle készítsék Jézus keresztfáját.

nyi végtelen”), nem azonosulásra tehát, hanem „szüntelen” elkülönbözödéssre, szakadatlan elszakadásra. A *Lélegzet* motívumai A *távozóban*, Nemes Nagy Ágnes feltételezhetően utolsó költeményében térnek vissza. A visszanézés orpheuszi, a halál birodalmából szinte-visszavezető gesztusa a második versszak angyalának szinte-felrepülésére rimel: „Hogy visszanézett, nem volt arca már. / Hogy visszanézett. / Akikben itt lakott, a maszkok, / földde mosódtak zöldek és kékek, / szétkent kupacban arcok, homlokok, / hogy utoljára visszanézett. // S amikor hátat fordított, / két szárnya / röntgennel átvilágított / tüdőszárny, olyan ezüst – / és szét-szétnyílt – centiméteres / kis repülési szándék – s összezárult / kilélegezve.” A szöveg ars poetica-szerű, összegző jellegét (a kései versek hangsúlyos intratextualitása a klasszikus tárgyiasság ön-újra-megtalálásának gesztusát idézi, mintegy izomemlék-reflexként) erősíti az arctalan távozó mégis-nézése, egy *Archaius Apolló-torzó*beli hiány-tekintet, amely Nemes Nagy művészetfilozófiai értékű gondolatmenetét inspirálja (Nemes Nagy 2004c). Hernádi Mária remek észrevétele szerint (Hernádi 2014) a harmadik versszakban megjelenő „én” és a távozó azonossága elválásuk pillanatában derül ki: „És láttam én, / láttam akkor, hogy az enyém, / nem másé, sajna, az enyém, / két vállam közül távozott, / akár az átvilágított, / s maszk nem takarta már, hogy visszanézett.” A *Lélegzettel* szemben az átvilágítás nem újabb átvilágítandóhoz (lepel mögötti újabb lepelhez) jut el, hanem egy konkrét, materiális fenyegetés, a megröngenezett tüdő előtérbe nyomulásához, a szubjektum fel-feltáruló semmijéhez (értelmezésünkben az azonosságnak mint olyannak hiány-jellegét mutatja az azonosság eltávolodásként való ábrázolása). A szárnyakat előtérbe állító hátat fordítás mozdulata a hasonló és a hasonlított fordított irányának¹¹ gesztusát ismétli, amelyben a két szárny absztrakt látványa válik hasonlónak a konkrét, fenyegető materialitásként feltáruló tüdőszárnyakhoz. A tüdő-szárnyak szét-szétnyílása az objektív líra szubjektumának röntgentekintetét, annak megváltás-ígéretét Orpheusz halálos visszanézésével jegyzi el. Orpheusz visszanézése nem bizalmatlanságból fakad, hanem a csalódás elkerüléséből, vagyis annak a tapasztalatnak az elodázásából, hogy az elveszett tárgy újra-megtalálása lehetetlen. Orpheusz Eurydikéje nem szennyezheti be életével Orpheusz mennyei poklát, magasztos alászállását („emelkedő zuhanását”)¹², nem léphet elő a halál árnyékából, az objekt a „féligmegszületettsége” (Žižek 1996), amiért a vágyakozó saját életét kockáztatja (félholtta, majdnem-holtta lesz), nem válhat újjászületéssé. A melankolikus fantázia (Kristeva 2007) mámoros pokljárója, a kereső, a fürkésző, a halálba is követő számára elviselhetetlen, hogy vágyának tárgya mögékerült – Orpheusz elhagyja Eurydikét, mielőtt elérte volna, s nem érheti el sosem. A visszanézés gesztusa természetesen Nemes Nagy költészet-mitológiájában a szubjektum kívülről, a tárgytól származó, önmagáról szóló ismeretet hordozza – a távozó szubjektum igazsága önmaga semmijének felismerése lesz.

Az ontológiai-ismereteleméleti-etikai-esztétikai rétegeket szem előtt tartva Nemes Nagy Ágnes költészete nem megnevez, nem is a megnevezés vágya hozza létre, hanem a megnevezés feltételéé, a re-prezentáció szakadékanak megtisztításáé, az első jelölő (unary signifier)¹³ kezdőszeméé, a tiszta különbségé, a nem-én átlátszó maszkjáé, amely már szinte én, az identitás tabula rasájáé.

A Nemes Nagy-líra leplei végső soron azt takarják el, hogy nem takarnak el semmit, a mögöttes csak az azt helyettesítő tárgyként, „jelenlétének álruhájában” – az *Ekhnáton éjszakájának* istenfigurájához hasonlóan –, a tárgyias költészetre általában vonatkoztatva pedig a tárgy hiányaként, a nemlét léteként mutathatja magát. Fontos utalnunk itt a Nemes Nagy-költészet tárgyainak leplekkel való eljegyzettségére az olyan klasszikus szöveghelyektől, mint a *Fák* „csuklyás tárgyai” a *Napforduló*-kötet háttérül, önreflexív lábjegyzetül szolgáló, kiadatlan töredékig: „Szavak ismerős fonadékan / átsüt a Tárgy szeme: néz rám, / csipkefa ágai közt mézgásszemű, / könnyű vadállat” (*A fémben én vagyok a láthatatlan*). Néhány sorral fentebb használtuk már a szem kifejezést a szövet szálai által közrefogott rés vagy hurok értelemben – a

11 A *Lélegzet* a tüdőt hasonlítja angyalszárnyakhoz, A *távozó fordítva*.

12 Pilinszky János *Egyenes labirintus* című verséből.

13 Lásd erről: Silverman 1983.

tárgyiasság aposztrofikus jellegét jegyző animisztikus, paranoiás megfigyeltség-élmény mellett (lásd a tárgyak visszanezése) a fenti szövegrészlet a szövegnek mint szövetnek („fonadék”, „csipke”) réseiben, sőt akként feltűnő hiány-tárgyat feltételez, amelynek vonzó, ugyanakkor veszélyes tekintete (mézgásszemű vadállat képe jelzi az identifikáció agresszív erotikáját) a szubjektumot kialakítja, hiányként: „A fémbe én vagyok a láthatatlan / légbuborék, hajsztálér a falakban.” A tárgyiasság tárgya helyettesített nélküli helyettesként, vagy ahogyan a lacani filozófiából lehet ismerős: hely nélküli helyfoglalóként fogható föl. Nem véletlen, hogy miként az első költő, a fenti töredék hiány-szubjektumának¹⁴ „széles, idétlen, gyilkos keze” is elvételi célját; a különbséget külső és belső („hajsztálér a falakban”, majd „hajadban apró jégcsapok” – kiemelés tőlem: S.-K. K.) alany és tárgy („mind hozzád emelem, mint jobbkezemmel balkezem”)¹⁵ között.

Ezen a ponton érdemes visszatérnünk *Az utca arányaihoz*, s kiemelnünk Nemes Nagy Ágnes virtuóz megfigyelését a vers mellékes főszereplőjével, a macskával kapcsolatban. A szöveg a macska talpát kopott radírgumiként láttatja, s e megdöbbenően pontos, mindazonáltal véletlenül fölmerülő vizuális hasonlóság jelentésbeli következményeit vázolja föl – a villámcsapás pontosságú érzet esetlegessége egy kvázi-szükségyszerű disszeminációs repedéshálót indít meg¹⁶: „Dehát... De én. Csak egyet. Egyszer. Egyetlen / macskát elmesélni mégis, egy szinte következmé- / nyek nélküli macskát, amint keresztülvág az utcán, / keresztül, át, haránt a mércekeresztvények párkányain, / amint megy, négy kopott radírgumitalpán, amint / megy, a kiálló, kis lapockák ritmusával, és eltűnik / (néma függetlenségi kiáltvány) egy autó-oldal és / egy hársfatörzs között.” A macskatalp és a kopott radírgumi két egymást tükröző, azaz korreláló világában összevetett, kölcsöntermő jelentésmezők a macska mozgását az eltűnéssel és az eltüntetéssel jegyzik el. Sőt, továbbblépve, alig hallhatóan a tüntetéssel is („néma függetlenségi kiáltvány”), jelezve (s e jelzést a néma kiáltvány oximoronjával felerősítve), hogy ennek az eltűnésnek etikája van, az eltűnés talán épp egy láthatóvá tétel (talán épp önmagának, magának az eltűnésnek a láthatóvá tételének) szolgálatában áll.

Ezzel szorosan összefügg az erkölcsi-szimbolikus rend (lásd a megidézett bibliai történeteket mint képeket a dóm falán) fikcionális felfogása *Az utca arányaiban*: a „szegények bibliáját” egy olyan mögöttes hordozza, amely anyagosságával veszélyezteti azt – azáltal mutatkozik meg, hogy torzulást okoz a szimbolikus rendben, „olykor váratlanul / kiszögellve, belekönyökölve történeteink mintáiba”. Ez a takarásból feltáruló, a szimbolikus rendháló által elfedett materialitás úgy aránylik a csillagtérkép alakzataihoz, a „csilló véletlen szálaiból szőtt törvényhez”, mint a halállal való találkozás a halál jelentéséhez, a vakság a láthatatlan fürkészéséhez. Vagyis a figuratív, „filmbeli áttűnéssel” feltáruló képletes képletek a klasszikus tárgyiassághoz köthetők, az ezeket torzító valós nyomok pedig az „objektív” lírához, amely áttűnés helyett eltűnéstről, az át-tetszés ígérete helyett az áttetszés semmijéről, ürességéről beszél, az elveszés térképeként a szubjektivitás egyetlen megjelenési módját viszi színre, az identitás, a megértés illékonyágát. A képletes szükségyszerűséggel szemben álló esetleges részlet, a vers voltaképpen főszereplője, egy véletlenszerű macska éppen a szubjektum hiányát föltáró költői forradalomnak (Kristeva 2002) lehet vezéralakja, éppen ezért nehezebb feladat a macska „elmesélése”, kimondása, figurálása, mint az absztrakt törvényeké. A macska története ennek megfelelően az eltűnéstről szól, illetve a látható rendeket radírgumitalpával eltörölő, megzavaró áthaladásáról a láthatatlan tartományába. Ritmikus léptei, „kiálló, kis lapockái” a jelölő materiális alapjának „belekönyökölő” aktusára rímelnék, azonban azzal ellentétben nem „váratlanok”, hiszen a ritmust az ismétlődés kiszámíthatóvá teszi. Köztes lényként, médiumként egyszerre kötődik tehát a testhez és a jelentéshez; felszabadító, deviáns, költői léte fenyegető (freudi értelemben véve kísérteties) tapasztalatot hordoz.

14 A vers beszélője az első sorokban a láthatatlannal, a restséggel, a vétekekkel, az elesettséggel stb. azonosul.

15 A szöveg hely változata feltűnik az Ekhnáton éjszakájának végén.

16 Nagyon hasonló ez a paranomázia jelenségéhez, ami olyan szempontból tipikusan modernnek mondható, hogy egyes szavak hasonló hangzása – a deviáns érzet ebben az esetben nem vizuális, hanem akusztikus – mögött rejtett jelentésbeli összetartozást sejt.

A macskaforradalmár a meglévő rendek kétségbevonásával, áthúzásával, törlésével ugyanakkor köztességet, átjárót is teremt, betöltésre váró hiányt: teret nyit a költészetnek. Esetlegességében a törvény helyébe lép; eltűnve és eltüntetve képes eljutni oda, ahová a térkép, a képlet csak képzeletben: a törvényen kívüli törvény láthatatlan tartományába. A költészet törvénye pedig úgy szól: minden szükségszerűség esetleges, s csak az esetlegesség lehet szükségszerűvé.

Az eltűnés megmutatásának paradox törvénye vezérli az „abjektív” lírát, a tárgy nélküli tárgyiasságot, amelyben a szubjektum agresszív azonosulás helyett ellenidentifikációt szenved el, a semmihez való rögzülés megy végbe, a semmit kell megmutatnia, önmaga eltűnéseként. A vers végi macska „Már nincs. Már semmi”, látványként semmi esetre sincs jelen, nincs pozitivitása, amely egy identifikáció alapjául szolgálhatna, de néz; nem létezik, de hat, általa a mindeddig szemlélődő szubjektum látványként ismer magára, a leírás, megalkotás erőfeszítésében megalkotottként, a megfigyelő megfigyeltként, a kereső pedig olyasvalakiként, aki megtaláltatott: „Csak messziről érint meg / – végső mozdulat – két szeme orgonazöld levelével.” A művészetelméleti reflexeinket megmozdító „messziről megérintés” paradoxona a műalkotásnak határozottan nem a mimetikus (Zeuxisz-paradigma), hanem az elrejtve-megmutató (Parrhasziosz-paradigma) létmódja mellett teszi le a voksát, a pars pro toto mellett, amelynek esztétikáját a *De nézni* „határolt végtelenjei” (hátterében persze József Attila Babits-kritikájával) és „tépett gömbjei”, e néhány schlegeli sündisznó is megidézi. Az *utca arányainál* maradvá: az eltűnésével (el)tüntetető, a diszkurzív rendekben értelmi vákuumot teremtő állat végső mozdulata a szubjektum kívülről érkező identitásának üzenete, egy olyan identitásé, amiből hiányozva a szubjektum megjelenhet.

■ Irodalom

- Gyimesi Tímea. 2007. Kristevai utazás művészetfilozófia, pszichoanalízis és irodalom között. *Thalassa* 18 (2–3): 51–64.
- Hernádi Mária. 2014. Az átlátszó sík. *Angyalok* Nemes Nagy Ágnes költészetében. Kortárs <http://www.kortaronline.hu/2014/12/arch-az-atlatszo-sik/26091> (2017. febr. 28.)
- Kristeva, Julia. 2002. A költői nyelv forradalma (részletek). Ford. Horváth Krisztina. In *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, szerk. Bókay Antal–Vilcsék Béla–Szamosi Gertrud–Sári László. 106–126. Budapest: Osiris.
- Kristeva, Julia. 2007. A melankolikus képzelet. Ford. Dobossy Anna. *Thalassa* 18 (2–3): 29–50.
- Nemes Nagy Ágnes. 2004a. A költői kép. In *Uő. Az élők mértana I.*, szerk. Honti Mária. 89–126. Budapest: Osiris.
- Nemes Nagy Ágnes. 2004b. *Az élők mértana I–II.*, szerk. Honti Mária. Budapest: Osiris.
- Nemes Nagy Ágnes. 2004c. Rainer Maria Rilke: Archaikus Apolló-torzó. In *Uő. Az élők mértana I.*, szerk. Honti Mária. 374–381. Budapest: Osiris.
- Silverman, Kaja. 1983. *The Subject of Semiotics*. New York: Oxford University Press.
- Žižek, Slavoj. 1996. A Valós melyik szubjektuma? Ford. Csontos Szabolcs. In *Testes könyv I.*, szerk. Kiss Attila Atilla–Kovács Sándor–Odorics Ferenc. 195–238. Szeged: Ictus.

A MAGYAR SZÓ NAPILAP IRODALMI ANYAGA (1947–1948)

■
Balázs-Arth Valéria

Független kutató
■

A tanulmány egy nagyobb kutatás része, amely a Jugoszláv Föderatív Népköztársaságban, az 1947 és 1952 közötti időszakban, az induló kisebbségi magyar lapok irodalmi anyagát vizsgálja. A *Magyar Szó* alapító szerkesztői közül Gál László, Lévy Endre és Majtényi Mihály már irodalmárként vett részt 1945 előtt a magyar lapok, folyóiratok szerkesztésében, a főszerkesztő, Kek Zsigmond nem irodalmi szerző, de a *Híd* folyóirat munkatársa. 1947-ig a Vajdaságban csak négy orosz szépirodalmi könyv jelent meg, vajdasági szerzőktől 1947-ben egy antológia, a *Téglák, barázdák*, majd 1948-ban öt irodalmi mű jelent meg vajdasági szerzőtől. Az irodalmi szövegek (versek, novellák, elbeszélések, illetve elbeszélő költemény-, regény-, ritkábban drámarészletek) fő megjelenési helye elsősorban a sajtó. Tematikailag jellemzőek az elvárt „kötelező” témák, mind a szépirodalomban, mind a publicisztikában, ezért nehéz a műfajok meghatározása; sokszor ugyanazok a szerzői a publicisztikai és a szépirodalmi szövegeknek is, így nehéz eldönteni, hogy egy szöveg melyikhez tartozik vagy átmenet a kettő között. A vizsgált időszakban a kultúra egész területét a szovjet minta alapján készült adminisztratív rendszerrel szabályozták: az agitációs és propagandaosztály (agitprop) bizottságain keresztül irányított mindent. Fontos szerepe volt még a sajtóval egy időben létrejött cenzúrának és a propagandának, amelyek a hatalmi struktúrák fennállását biztosították.

Kulcsszavak: sajtó, *Magyar Szó napilap*, irodalom, prózai és lírai szövegek, politika, agitprop.

Bevezető

Az 1944. december 24-étől *Szabad Vajdaság*, majd 1945. szeptember 27-étől *Magyar Szó* címmel megjelenő napilap négy alapító szerkesztője közül három – az irodalom művelőjeként – a második világháború előtti, több szempontból is megosztott magyar sajtóból indult. Segédszerkesztőként indult el az újságírói pályán Majtényi Mihály, majd 1937-től a szabadkai *Napló* munkatársa; közben első regénye, a *Mocsár* is a *Napló* regénypályázatán nyert harmadik díjat 1927-ben. 1943-ban a *Szenteleky Társaság* kiadásában jelent meg *A császár csatornája* című regénye, későbbi csatornaregényének (*Élő víz*) első változata.

Gál László az 1920-as években kezdte publikálni Ady nyomdokain született verseit, közben könyvelőként dolgozott, majd az 1930-as évektől írt a szabadkai *Napló*nak, a *Kalangyának*, a *Híd*nek, újvidéki lapoknak, a kanadai *Magyar Munkás* című lapnak és egy bukaresti magyar újságnak is. 1935-ben az újvidéki satirikus lap, a *Grimasz* egyik alapítója, majd felelős szerkesztője és laptulajdonosa 1941-ig, a lap betiltásáig.

Lévy Endre Szabadkán, 1934-ben a *Híd* folyóirat egyik alapítója és első főszerkesztője 1936-ig, egyúttal 1935-ben a szabadkai *Napló* munkatársa is volt. Baloldali kapcsolatai miatt nem vették fel a *Napló* örökébe lépő *Hírlaphoz*. A *Kalangya* című folyóiratban is publikált.

Az első szerkesztői négyes fogat nem irodalmár tagja Keck Zsigmond lelkész is a baloldali *Híd* folyóirat főmunkatársa volt 1936-tól: fordított és nyelvileg gondozta a folyóirat cikkeit.

Hasonlóképpen kezdte pályáját az 1946-ban szerkesztőként hozzájuk csatlakozó Laták István is, aki a Jugoszláv Királyságban több lap – a *Szervezett Munkás*, a *Vajdasági Írás*, a *Mi Irodalmunk*, a *Híd*, és a *Hétről-Hétre* – munkatársa, a *Híd* betiltása után pedig a *Híd* nyomdokaiba lépő *Világkép* szerkesztője volt.

Az életrajzi mozzanatok vonatkozásában felmerül a kérdés: Szerepet játszhatott-e a szépirodalmi szövegek közlésében, illetve azok válogatásában a szerkesztők irodalmi múltja, illetve irodalmi tevékenysége vagy – és ez a valószínűbb – a mindent eldöntő agitprop ellenőrzéstől függött kitől és mi került be a lapba?

A Magyar Szó a politikai propaganda eszköze

Jugoszláviában, 1945 után a kultúra egész területét, mint magát a társadalmat is, a szovjet minta alapján készült adminisztratív rendszerrel szabályozták. Az *agitprop* hivatalosan tanácsadó testület volt, valójában főcenzor, bíró és művészeti kritikus, amely a bizottságain keresztül irányította az országban a tudományos, művészi és oktatási tevékenységet. Cenzori apparátus formálisan nem létezett, de a félelem társadalmi-gazdasági klímájára való tekintettel nem is volt szükséges (Cvetković 2006, 505–506).

A *Szabad Vajdaság*, majd a *Magyar Szó* cikkeit a kezdetektől ellenőrizték. Később ez az ellenőrzés még szigorúbbá vált. 1948 elején megromlott a viszony a *Magyar Szó* főszerkesztője, Kek Zsigmond és az *agitprop* között: „Kek Zsigmondot, aki pedig a szerkesztőség »kemény vonalá«-t képviselte, nem találták eléggé megbízhatónak, sőt kétszínűnek minősítették – valójában szembe találta magát a pártban mindig jelenlevő nagyszerb vonallal – s ezért a 24 éves, frissen leszerelt Rehák Lászlót bízták meg azzal, hogy »hatékonyan végezze el a lap készülő számainak tartalmi ellenőrzését«. Gyakorlatilag ez az ellenőrzés úgy festett – írta később Rehák László (*Híd*, 1984. decemberi szám) –, hogy déli tizenkettő tájt megjelentem a főszerkesztő dolgozószobájában, ekkor már a következő nap újságjának nyomdakész kéziratanyaga összeállt (kivéve még a Hell-féle távgépíró készüléken beérkező esetleges délutáni külföldi jelentések egy részét), megvolt a szám részletes tördelési tükre is. A főszerkesztő bezárta a dolgozószobáját, és én elejétől végig átolvastam a következő napi 34 újságot kéziratban, ügyelve az egyes írások elhelyezésére, címzésére és a szövegbehúzásos kiemelésekre. [...] Az előzetes öncenzúra, de a belső és külső ellenőrzés, azaz a tényleges cenzúra igen hatékonynak bizonyult. Rehák László szerint »ezekben a hónapokban (1948 első harmadában – K. Z. megjegyzése) nem volt megjegyzés a *Magyar Szóra*» (Kalapis 1994, 58, 63).

A fenti idézet egy rövidebb időszakot mutat be, de az ellenőrzés folyamatos volt, csak annyiban „egyszerűsödött”, hogy a cenzor – Rehák László került a főszerkesztő helyére (1948–1957).

A kezdeti tapasztalatok után már működött az említett öncenzúra is, egyénenként is, és intézményesen is, a szerző már eleve tudta, mit szabad és mit lehet leírni, sőt egy idő után azt is tudta, miről kell írnia. És aki magától erre nem jött rá, annak a politikusok „segítettek”.

Irodalmi szövegek – líra és próza

A *Magyar Szó* napilap vizsgált cikkei elsősorban lírai és prózai műfajú szépirodalmi alkotások: versek, novellák, elbeszélések, illetve részletek (elbeszélésből, regényből, elbeszélő költeményből), ritkán rövid drámai szövegek is (pl. *Gorkij*, részlet Kassák Lajos és Nádas József drámájából, a *Magyar Szó* 1947. július 17-i számában; Weigand József: *Ördögűzők*, részlet a szerző azonos című háromfelvonásos népszínművéből, a *Magyar Szó*, 1950. október 29-i számában).

A rövid prózai műfajoknál az elvárt „kötelező” témák – amelyek épp amiatt, hogy kellett róluk írni – egyaránt előfordultak a szépirodalomban is és a publicisztikában is; ami még bonyolította a műfajok elkülönítését, hogy sokszor ugyanazok írták mindkettőt (pl. Gál László, Majtényi Mihály, Lévy Andre,

Petkovics Kálmán) így nehezen eldönthető némelyik szövegnél, hogy szépirodalomhoz vagy a publicisztikához tartozik. A kor irodalmának megértéséhez fontosak még a lapokban megjelent irodalomtörténeti írások, összesítések, jelentések írókról, irodalmi jelenségekről, irodalmi életéről és könyvekről.

A sajtóban közölt lírai szövegek terjedelmüket tekintve (viszonylag ritka kivételekkel) a kisformák körébe tartoznak, ezért gyakran képviselik a lapban az irodalmat: ezek közül is az egyik legelterjedtebb és legszemélyesebb lírai műfaj a dal, de más lírai műfajok (pl. a rapszódia) is előfordulnak. Az irodalommal próbálkozóknak legnagyobb része a verssel kezdte, ezek között akadnak formailag egészen jó versek is, kipróbálják a lírai műfajok szinte mindegyikét, de a vers tartalmilag már nem üti meg az irodalmi mércét. Figyelembe véve a vizsgált kort, az új rendszer kezdetét, természetes, hogy a dalok közül – a személyes érzelmek kifejezésén kívül – témájukat tekintve gyakran jelennek meg politikai, hazafias dalok, pl. Gál László versei, aki nélkül nincs is ünnepi *Magyar Szó*, de a többi lapban ugyanúgy megtalálhatók az új rendszert magasztaló versei, amelyek közül szinte egy sem került be a kötetben kiadott összegyűjtött versei közé.

A *Magyar Szó* irodalmi szövegei is azt igazolják – amiről már szó volt a lap alapításánál –, hogy mindent a politika irányított. Pontosabban a fő szervező erő a politika és a propaganda volt; ezért az irodalomnál a műfajok inkább csak terjedelmüket tekintve játszottak szerepet: sokkal inkább számított az irodalmi szövegben a témaválasztás és annak feldolgozása.

1947-ben a *Magyar Szóban* kevés szépirodalmi szöveget olvashatunk, kivéve az ún. ünnepi számokat, mint pl. a január elsejei, amelyben két Ady-verset és egy Petőfi-verset találunk, valamint Ilf és Petrov prózáját, *A század halvány gyermeke* címmel. Irodalmi vonatkozású még Thomas Mann utószava egy Svájcban megjelent kiadványból és Nagy Lajos írása: *A mult szellem kisért Magyarországon és az irodalomban is*, amelyben arról ír, hogy az olvasók az amerikai és az angol írókat keresik, vagy a múlt rendszer polgári beállítottságú íróit, akik újra elkezdtek írni, mert ismét igény mutatkozik a műveikre.

Az irodalmi szövegek megjelenése általában ciklikus. Rendszerint a pénteki és a szombati számban nincs irodalmi szöveg, de időnként még a hétfői és a keddi lapszámban sem, esetleg a csütörtökiben. Szerdán nem jelent meg a lap, így előfordult, hogy egymás után öt-nyolc számban sem volt irodalmi szöveg (40–44.; 97–101.; 131–138.; 143–151.; 156–160.; 162–166., 266–271.; 275–279.; 292–297.; 302–306.). A leghosszabb időszakok a március 24-étől április 5-éig, illetve az augusztus 29-étől szeptember 9-éig tartottak, amikor tizenegy lapszámban sem jelent meg szépirodalom, illetve tízben október 10-étől 21-éig.

Az irodalmi műveket bizonyos esetekben úgy közölték a lap hasábjain, hogy a vers, novella vagy regényrészlet mellé néhány mondatot írtak az íróról és a közölt műről, azért, hogy felvilágosítsák az olvasókat. Ehhez természetesen kapcsolódott a propaganda is, hiszen csakis a rendszernek, az új szocialista realista irányzatnak, az uralkodó ideológiának megfelelő írók, irodalmi művek kerülhettek keretbe. A keret ekkor még nem volt általános gyakorlat, előfordult, hogy a *Híd* irodalmi pályázata került keretbe, majd azután a díjnyertes versek, minden olyan, ami a szerkesztő vagy szerkesztők szerint különösen fontos volt. A *Magyar Szóban* az első ilyen keretes irodalmi cikk 1947. augusztus 10-én, vasárnap jelent meg, ez „*Szimonov Konsztantin a vasesztergályosból lett világhírű író*”-ról szólt.

„A szovjet irodalom fiatal nemzedékének egyik vezéralakja, a Sztálin-díjas Konstantin Szimonov nálunk sem ismeretlen. A 32 éves író, aki mint vasesztergályos dolgozott Szaratov, majd Moszkva egyik nagy üzemében, a háború emelte ki megszokott környezetéből. Mint haditudósító, bejárta a világot, mindenütt megjelent, ahol a veszély a legnagyobb volt, Szimonov a katona, együtt aratta a dicsőséget Szimonovval az íróval. Új darabját »Az orosz kérdés«-t ez év tavaszán mutatták be Moszkvában.”¹⁷ Ebből a műből közölt egy részletet a lap.

Egy másik ilyen részlet a *Magyar Szóból* (1947. augusztus 24.) szintén tanító-nevelő célzattal, „*Svejk a jó katona* (Néhány nappal ezelőtt megjelent Beogradban Jaroszlav Hasek világhírű regénye: »*Svejk a jó*

17 A *Magyar Szóból* idézett szövegeket eredeti formájukban és helyesírással idéztem.

katona viszontagságai«. Az író az egyszerű, talán nem is egészen normális cseh közkatonán, Svejken keresztül, eredeti módon kicsúfolja az Osztrák–Magyar Monarchia volt urainak népellenes kormányrendszerét. A fekete-sárga monarchia (mert csak a nevében volt »magyar« is) minden visszássága kacagó természetességgel bontakozik ki a könyv sugaras oldalain. Hasek könyvét a régi Magyarország fasiszta és félfasiszta urai természetesen betiltották, azonban 1930-ban, Párizsban, mégis megjelent magyar nyelven is.”

Az irodalom mellé párosult másik népnevelői szándék az újságba beküldött írások – elég szigorú, de mai szemmel nézve is mindenképpen jogos – elbírálásában nyilvánult meg, amikor vagy általánosságban elmondták, mit és hogyan kell írni, vagy személy szerint a szerzőnek címezve, sokszor a kérdéses mű részletének közlésével írtak arról kritikát.

Kezdő irodalmi alkotók szempontjából fontos Laták István cikke a *Magyar Szó* 1947. január 28-i számában: „Valóságmondó karcolatokat, tudósításokat írjunk – Szerkesztői üzenet helyett – A kezdő tollforgatók ugyanis elárasztják a lapot dilettáns rossz versekkel, holott egy jó tudósítást sokkal könnyebb lenne megírni, és azzal előbb kerülnének be az újságba. Persze néha küldenek egy-egy jobb verset is, s ennek örülnek a szerkesztők mert **az új munkásirodalom megszületése fog idővel kibontakozni a tollat most még nehezen forgató dolgozók írásaiból.** [...] De azt is meg kell mondanunk, hogy nagyon kevés, nagyon ritka az új, természetes népi hang. Az emberek nem önmagukat adják, jelszavakat forgatnak szájukban ügyetlenül, s a maguk egyszerű és egészséges érzései és élményei helyett régies eltanultságokat, vagy meg sem emésztett frázisokat csomagolnak ritkán használt szavakba. [...] Pedig **az új munkásparaszttérlemiségi irodalom értékes mondanivalóinkból, a körülöttünk zajló világ nevelő céljainak teljes magunkévá tevéséből születik meg.** És nem betanult, de át nem élt szövirágokból. Ezt kellene még megtanulniok a verset szerető tollforgatóinknak. S azt, hogy nemcsak versben, hanem talán éppen prózában, a leíró, elbeszélő valóságmondó tudósításokban, karcolatokban, elbeszélésekben mondhatja el a maga igazi mondanivalóját a ma embere.”

A Laták-cikkre, reagált két nap múlva Gál László a *Magyar Szó* 1947. január 30-i számában, és teljesen ellentétes véleményt képviselt: „Versekről – versíró munkásokról.” Néhány lényeges gondolat a cikkből:

„Minden emberben öröktől él a vágy, hogy kifejezhesse magát. [...] Amikor az ember kijött az őserdőből, az első tudatos mozdulattal, az első tudatos cselekvéssel, az első tudatos hanggal együtt énekelni, verselni, mesélni kezdett. [...]

Miért éppen versekkel? Mert a dal, az ének, a tánc idősebb a betűnél. [...]

És ha ilyen szempontból nézzük a beküldött írásokat, amelyek igaz, nem mindig érik el a közölhetőség mértékét, akkor az előbbi tanulságok mellett még sok minden másra is gondolhatunk. [...] És most függetlenül attól, hogy ezek a versek a kritikus szigorú szemével nézve nem versek még – mindenesetre önmegmutatások és megmutatják például azt, hogy népünknek már ma is szabadabb a hangja világbizóbb a tekintete; biztosabban áll a lábán és eltűnt a tegnapi borulátás, a jövő nem félelmetes titok már.

Nem mi állapítjuk meg. Marx és Engels óta nem titok, hogy a gazdasági viszonyok átalakulása megváltoztatja a kulturát, a kifejezés módozatait és eszközeit. A tegnap még zsellérsorban tengődő földmunkás, a gyárak kiuzsorázott rabszolgája ma, hogy úgy mondjuk, mosolyos verseket ír – arról, hogy dolgozik, hogy épít, hogy van mit ennie és hogy tudja: holnap még szebb lesz, jobb lesz, emberibb lesz.

Márcsak ezért is örömmel várjuk a verses jelentkezéseket [...]...

Van azonban az éremnek egy másik oldala is.

Ha a szerkesztő szigorú mértékével bírálunk minden ilyen beküldött megnyilvánulást... akkor talán sohasem lett volna író Gorkijból, sohasem irt volna Veres Péter. És a mi vajdasági béres-kubikos Csépe Imrénk sohasem jutott volna el odáig, hogy színművének bemutatójára készüljön a vajdasági magyarok Népszínháza.

Ezért igenis irjanak verseket.”

A vajdasági magyar, a magyarországi magyar, a délszláv és a külföldi irodalom megoszlása a lapban

A *Magyar Szóban* megjelent szépirodalmi anyag mintegy negyedét teszik ki a vajdasági magyar írók, az előzőekben említett kezdő, szárnypróbálgató költőkkel együtt. Gál László művei a leggyakoribbak, őt nagyjából egyformán követi két-két művel Dévavári Zoltán, Gajdos Tibor, Galamb János, Laták István, Lukács Gyula, Majtényi Mihály, Thurzó Lajos.

A közölt irodalmi alkotások egyharmada magyar költő, író alkotása; a legtöbb az Ady-vers, illetve vele kapcsolatos írás, ezt követően Petőfi-versek, József Attila-versből mindössze kettő jelent meg, ugyanúgy két írás Örkény Istvántól, Nagy Lajostól, Tersánszky Józsi Jenőtől, Várnai Zsenitől, majd egy-egy írás Asztalos Istvántól, Balázs Bélától, Gergely Sándortól, Heltai Jenőtől, Hollós Korvin Lajostól, Illés Bélától, Kovai Lőrincától, Lányi Saroltától, Madarász Emiltől, az erdélyi Nagy Istvántól, Sötér Istvántól, Szabó Páltól, Zelk Zoltántól.

Az irodalmárok fenti listája változatos: vannak köztük nyugatosok (a Lukács Györgyhez közel álló Balázs Béla; a modern városi ember élményeit megverselő Gellért Oszkár, aki Osvát Ernő mellett a *Nyugat* szerkesztője is volt; a szintén nyugatos, a századforduló polgári irodalmának egyik kialakítója, a könnyed, szellemes, mindig népszerű Heltai Jenő; a nyugatos irodalomnak a társadalom ismeretlen területeit feltáró irányzata szerint író, szociális motiváltságú Nagy Lajos; az ellenforradalmi időszak legbátrabb írója, a kisvárosi népszerű hős, Kakuk Marci megformálója, Tersánszky Józsi Jenő; a Kassák és az avantgárd köréből induló, a *Nyugaton* keresztül a lírai realizmusig eljutó Zelk Zoltán), az orosz hadifogságból visszatért, a groteszk ábrázolás írójaként „a vizsgált időszaknál későbbi” egyperceseivel sajátos műfajt teremtő Örkény István; a kommunista munkásköltő Hollós Korvin Lajos; a szintén a *Nyugattól* induló, kassai születésű, a Tanácsköztársaságban aktív szerepet vállaló, majd a Szovjetunióba emigráló Illés Béla; az orosz–lengyel gyökerű, szentpétervári születésű Kovai Lőrinc; az ifjúságát Szabadkán töltő, Kosztolányival is kapcsolatban álló műfordító, költő, Lányi Sarolta; a háborút, a forradalmakat és a két évtizedes szovjet emigrációt versekbe foglaló Madarász Emil; a Vajdasághoz a könyvkiadás révén is kötődő, kolozsvári Nagy István¹⁸; a francia hatás alatt induló esszéista, író, irodalomtörténész, Sötér István; a zsellércsaládból származó, a *Kelet Népe* folyóirat egyik alapítója, a népi írók mozgalmában résztvevő Szabó Pál.

A közölt írások szerzői még: a munkásmozgalom költője, Várnai Zseni, a kolozsvári lapok munkatársa, Asztalos István és a baloldali, majdnem vak, Moszkvából visszatérő irodalmi emigráns, Gergely Sándor, a felszabadulás utáni vezető írók egyike, aki 1947-ben a *Magyar Írók Egyesületének* elnökeként egy küldöttséggel az 1947. október 15-én Belgrádban aláírt jugoszláv–magyar kulturális egyezmény alapján látogatott el Jugoszláviába. A küldöttség (amelynek tagja volt még Heltai Jenő, a *Magyar Színpadi Szerzők Egyesületének* elnöke Várnai Zseni, az első és mindenestre a legismertebb magyar szocialista költő; Sötér István, a fiatal magyar írók egyik legtehetségesebbike és Tolnai Gábor, a *Nemzeti Múzeum* igazgatója, egyetemi magántanár, ismert esszéíró, a *Bocskay országa* című hosszabb tanulmány szerzője) részt vett a Samac–Szarajevói Ifjúsági Vasútvonal megnyitásán (*Magyar Szó*, 1947. november 23.).

Irodalmi műveik *Magyar Szóban* való megjelentetésének valószínűleg ez a látogatás volt az apropója, bár Gergely Sándor neve a későbbiek folyamán is gyakran megjelenik majd a lap hasábjain.

A délszláv írók műveiből mintegy feleannyi jelent meg, mint a vajdasági magyar írók, költők műveiből. Az ismert délszláv írók, költők: az egyik legismertebb modern szlovén író Ivan Cankar; a partizánharcot műveiben megörökítő Branko Ćopić; a szürrealista és szocrealista Oskar Davičo; a szerb népnemzeti líra klasszikusa Jovan Jovanović Zmaj, a XIX. századi magyar irodalom, Petőfi, Arany és Madách termékeny fordítója; a horvát Vladimir Nator, aki minden irodalmi műfajban alkotott; a szintén horvát Mihovil Pavlek, Miškina költő, író; a már többször említett Jovan Popović költő, író, a *Slobodna Vojvodina*, később

18 Nagy István: *Réz Mihályék kóstolója*. Ifjúsági regény. Bratstvo-Jedinstvo Kiadóvállalat, Noviszád, 1949.

a *Književne novine* főszerkesztője és a baloldali, kommunista, ún. szociális irodalom képviselője, Radovan Zogović költő, író, kritikus, műfordító. Néhány írásnak a – neve szerint délszláv – szerzője sem lexikonban, sem irodalomtörténetben nem található meg, ugyanez az eset a szovjet-orosz szerzőkkel is, akik a külföldi írók közül a leggyakoribbak, és köztük is vannak kideríthetetlen kilétű szerzők. A világirodalom fogalmával nem határozható meg a sajtóban megjelent külföldi írók műveinek összessége, ezért a továbbiakban is inkább külföldi szerzők műveiről beszélünk.

Külföldi – és nem szovjet-orosz – szerző mindössze három fordul elő: Aragon, a francia költő, regényíró, esszéíró és felesége, Elsa Triolet orosz származású francia regényíró; Carlo Levi olasz antifasiszta regényíró, festő, aki orvosként végzett. A lapban egy részlet jelent meg legismertebb regényéből, amelynek a címe *Krisztus megállt Ebolinál*.

A szovjet-orosz költők közül nagyon gyakori Vladimir Majakovszkij, az októberi forradalom nagy harcosa, politikában, művészetben egyaránt az újért küzdött, a futurista mozgalom agitátora volt. Forradalmi versei közül a *Magyar Szó* a *Beszélgetés Lenin elvtárrsal*, a *Komszomol ének*, *Az író elvtársakhoz* és a *Legénykoromban* című verseit közli.

A legnépszerűbb prózai szerző (pontosabban szerzők!) Ilf és Petrov, akik ilyen néven publikáltak.

„A húszas évek remek szovjet satíráját figyelve két varázsszóra bukkanunk: »Odessza« és »Gudok«. A vasutasok lapja, a *Gudok* (Sziréna) volt ugyanis a gyűjtőhelye azoknak a tehetséges, javarészt *Odesszából* származó fiataloknak, akik az új, tiszta, emberséges társadalom nevében csatáztak. Az odesszaiak: Valentyin Katajev, Jurij Olesa, Ilf-Petrov és a kijevi Mihail Bulgakov a lap nevezetes »negyedik hasábján« mart bele a lelki restségbe, kispolgáriságba, bürokráciába, bőven alkalmazva a szinte két világ határán levő, mindig is külön republika *Odessza* kifinomultan vaskos humorát, groteszk látásmódját, amely Babel remekművű novelláit is átszővi. Itt, a *Gudok* szerkesztőségében határozta el két ügyes tárcaíró, Ilja Ilf (1897–1937) és Jevgenyij Petrov (1903–1942), hogy közösen dolgozik. Valentyin Katajev (Petrov testvérbátyja) adta az alapötletet: a székekbe elrejtett kincsekről szóló anekdotát. A két fiatalembernek addigra már annyi anyaga gyűlt össze – a laphoz beérkezett levelekből, az utcán sétálgatva és beszélgetve, pusztán a környezet megfigyeléséből –, hogy Katajev voltaképpen csak egy tárcához elegendő ötlete egy teljes regény szerkezeti váza lett” (Bakcsi 1977, 329).

Gyakorisági sorrendben az őket követő szerzők még: Makszim Gorkij, Alekszandr Szergejevics Puskin, Konsztantyin Szimonov, Anton Pavlovics Csehov, Dzsambul Dzsabijev, Alekszej Glebov, Valentyin Petrovics Katajev, Anton Szemjonovics Makarenko, Nyikolaj Alekszejevics Osztrovszkij, Lev Nyikolajevics Tolsztoj.

■ Irodalom

Bakcsi György. 1977. Utószó. In Ilf–Petrov. Aranyborjú. 329–331. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Cvetković, Srđan. 2006. Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

Kalapis Zoltán. 1994. A Magyar Szó fél évszázada. Adalékok a jugoszláviai magyar napilap történetéhez. Újvidék: Magyar Szó.

AZ ŐSMÍTOSZI TÖRTÉNETEK ÉLETEREJE

■
Máté Petrik Emese

Óvó- és Edzőképző Főiskola, Szabadka
■

Az ősmítoszi történetek életerejé a mesékkel egyetemben lehetőséget nyújtanak a spirituális fejlődésre, a nem intellektuális utak betekintésére, kiépítésére, a tudattalan tartalmakkal való kapcsolatba lépésre. Nemcsak egyéni próbatételekben segít bennünket, nemcsak életmintákat közvetít, hanem felemel a szenthez, a szellemihez miközben megismertet a szellemi út lehetséges állomásaival. Mozgósítva öntudatunkban mindazt, ami bennünk öntudatlan. E történeteken keresztül is birtokba lehetett venni a világot, hiszen a világértelmezésünket segíti. E történeteket hallgatva nemcsak a teremtett világhoz tud közvetlenül kapcsolódni, hanem ahhoz a kozmikus rendhez is, amelyről nincs közvetlen tapasztalatunk csak sejtjük, hogy létezik.

Kulcsszavak: *tudatosan megtisztított életrend, kollektív tudat képviselője, emberiség szellemi és lelki kapcsolatrendszerei.*

■
Hamvas Béla a mítosz többletjelentéséről így ír: „A lét kimeríthetetlen gazdagságának olyan példája, amely egymagában, a gondolatok értelmétől függetlenül is, megrendítő. A bölcsességnek egyetlen feltétele van: a tudatosan megtisztított életrend. Az első lépés felismerni a felszín átkozott történetének örök értelmetlen zűrzavara mögött és alatt az áldott történet végső célját: emberré lenni. Felismerni, hogy végül is semmi de semmi bennünket tökéletesen ki nem elégít, sem érzéki gyönyör, sem gazdagság, sem hírnév, sem hatalom, hanem csak ez az egy: végre, végül, embernek lenni” (Hamvas 2000, 18–20).

A mitológiát (görögül: μυθολογία, a μυθος *mythos* – történet, legenda, és a λογος *logos* – beszámoló, beszéd szavakból) az archaikus kultúrákban és azt követően is, évezredek át, óriási becsben tartjuk. Kollektív tudásanyagot képeznek az emberi élet és a természet rendjének áthagyományozó ereje révén. Történetisége az emberiség évszázadain, évezredein átívelő egység, egyszerre hagyomány és teremtés, őrzés és állandó megújulás. Feltételezhető, hogy az emberiség részéről ennek a nagy becsben tartásnak komoly oka van. Az egyik ilyen komoly ok, hogy a mítoszokban kódolt komplex tudásanyag van az élet keletkezéséről, teremtéséről, rituáléiról és teljességéről. Az áthagyományozása során az ember elfogadta a mítoszokban rejlő üzeneteket, és megtalálta a kapcsolódási pontokat a saját és a világ egyetemes értékrendje között. Erős kapcsolatot jelent lelki és szellemi gyökereinkkel. Értékrendet jelent, nemcsak a szűkebb közösség számára, hanem univerzumi szinten is. Alkalmat ad arra, hogy a mindennapi életben való eligazolódáson túl szellemi lényként is végiggondolhatja magát a befogadó. Az archaikus népek ismerték a saját eredetükre, a világ működésére vonatkozó történeteket. A mítoszoknak megvan az a varázsa, mely belső értékrendünk szerint is végiggondolható, azaz saját sorsunkra, életünkre is vonatkoztathatjuk. A kompozíciós egysége óriási mozgásokat és változásokat tud előidézni a pszichében, mert a valóságot bemutató történeteknek mágikus funkciójuk van. A mesehősök gondolati utazásra, képteremtésre készítetik a befogadót, és ez azt is jelentheti, hogy a megkövesedett formák, elzáródott érzelmi csatornák élővé, élettellivé válnak. A mitológia azt a történeti erőt is közvetíti, amelyben mindenért nagyon meg kell dolgozni, semmi szép, semmi jó nem működik magától. A hős éppen azért jár be egy utat, hogy széppé, jóvá, működővé tegye

maga körül mindazt, ami rút, rossz vagy működésképtelen. Az ember olyan képességét őrzi, amely nem ismeri a lehetetlent, azaz, ha valamit el szeretnénk érni, akkor megtalálható a megfelelő forma a kollektív tudatban, és megtalálható a segítő a cél eléréséhez. A lehetséges erő ugyanis nem önmagunkon kívül, hanem önmagunkban rejlik. Az archaikus kor mitológiai világa a kollektív tudati kód révén elvezeti az embert addig a pontig, hogy felismerje és megváltoztassa az egyensúlybomlást az ember és a világ felkínált lehetőségei között. Tehát a világ szimbóluma tágabb értelemben az univerzumot, szűkebb értelemben a bennünk lévő világot jelenti. Ha megtapasztaljuk, hogy ez a három dolog összefügg, akkor helyreállítható egyfajta teljesség. A mitológia a tudattalanból, az ősképek révén hat a tudatos világra. Maga a mitológia mondása, olvasása ősi, egyetemes és minden kultúrában mágikus, rituális jelenség.

A mitológia iránti érdeklődés az élet alkotószálának fő sodrát jelenti, mely elhivatottságot az emberrel levés útján. Toót-Holló Tamás a 21. század irodalmi világát rendkívül igényes, szinte teljességre törekvő mítoszi alkotással nyitja. Hogyan is őrződött meg a magyar nyelvű irodalmi hagyományainkban a népi mesemondók, a modern írók és költők képi világában a garabonciás, aki őshagyományaink óta folyamatosan jelen van történelmi képzeletünk gondolatvilágában? A Kárpát-medencében megőrzött néprajztudományi és irodalmi kontextusba beleillő garabonciás irodalom tanulmányait gyűjti egybe Toót-Holló Tamás trilógiája, mely a világirodalom második olyan trilógiája, mely öt kötetből áll Douglas Adams galaktikus útikalauzát követően. Jelen kötet az *Üsse kő – A Garabonciás Könyve* (Toót-Holló 2012a), *Üsse kő – Jelenések hét rendbéli úton* (Toót-Holló 2012b), *Három a kő – A Garabonciás Könyve* (Toót-Holló 2013), *Gördül a kő – A Garabonciás Könyve* (Toót-Holló 2014)¹⁹ követően jelent meg. Toót-Holló Tamásnak tudományos igényességgel íródott a garabonciás tanulmánykötet. Összefüggéseket tár fel a garabonciások, a táltos hit, az ősi magyar csillagvallás és az alkimista tradíció hermetikus tanításai között, gyönyörködtetve anyanyelvünk igéző és idéző képi világában, szókincsében. Teljességre törekvő tisztelettel gyűjti egybe a garabonciás jelentéskört, a viharistenségtől a germán politeizmusig: „Ha a garabonciást magunk elé akarjuk idézni, minden alakváltozatában és minden késztetését figyelembe véve kell megidézni. Mindent számba véve, amit csak a hagyomány róla megőriz. Róla – aki maga is hagyományt őriz. Hiszen talán ez a legfőbb és legfontosabb tulajdonsága” (Toót-Holló 2014, 100). A garabonciás mindig más formában jelenik meg – idézi a szerző Krúdy Gyulát: „Az apám egyszer látott egy garabonciást, aki szarvasbogár hátán utazott. A garabonciás néha vándorlegény ruháját ölti fel, máskor kengyelfutó. De van olyan is, aki négylovas hintón hozza a jégverést, véresőt, tehénnek vérző tejet a határba. Még Mátyás királyt is garabonciásnak nézték egyszer, ahogy a kalendárium mondja” (Toót-Holló 2014, 101). A garabonciás számos tulajdonsága közül a legkiemelkedőbb, hogy „ő egy kései viharistenség, az időjárás ura és parancsolója, a szelek és a záporok mozgásának korlátlan hatalmú irányítója” (Toót-Holló 2014, 96). Ipolyi Arnold *Magyar mitológiája* (Ipolyi 1987) így ad hírt a garabonciás küldetéséről: „A garabonciás a falu szélén tejet kérve a »tejes út« tudásának közösségét kéri számon az emberektől. Aki a tejjel őt szíves-örömmel megkínáló gazdáknál a »tejes út«, a Tejút, a Csillaghit tudását ismerheti el s tarthatja meg, az őt elűző gazdáknál pedig a fény vallásának megtagadóit ismerheti fel s büntetheti meg” (Toót-Holló 2014, 10). Weöres Sándor *Bolond Istókjában* így fogalmazódik meg: „Ki vagyok én? – Mindenki. Hol lakom én? Minden emberben, ezerféle alakban” (Toót-Holló 2014, 209). Magunk Bolond Istókja, jobbik énünk – ez a kiút, az anyagba alászálló szellem kiútja önnönmaga csapdájából – visszatérés a valóság mögötti valóságba. A felületi fodrozódásokról megfélekedve a „megfoghatatlan tartóerő” birodalmába. Levetkezve saját kis-értéseinket megtalálva ön-magunkban a jobbik énünket, amelyik velünk tart a kísértések ellen vívott küzdelem nélküli küzdelmeinkben.

¹⁹ A trilógia Facebook oldala www.facebook.com/usseko. A Kő Misztériuma eddigi köteteiről közölt reflexiók gyűjteménye: http://m.cdn.blog.hu/us/usseko/visszhangozo_2014_v2.html. A Kő Misztériuma összefoglaló névvel is jegyzett regénytrilógiájának szerzői blogja: www.usseko.blog.hu

Trilógiája vizuális formavilágával is hirdeti az őshagyományok átalakuló képességét: posztmodern pikareszk regény és rock and roll tündérmese, metafizikai kalandregény, népmesék és népballadák rejtező tudása, melyek közösségi műfajnak tekinthetőek. Tudásközvetítő és tudatformáló szerep, hogy testi-lelki-szellemi szétesettségeket, megbomlott egyensúlyi állapotokat rendezzen egységbe az emberré levés próbatételei során. Összerendezni azt, ami szétesett (Toót-Holló 2015). A szimbólumok a tudatalattiban olyan folyamatokat indítanak el, amelyek egy idő után belátáshoz vezetnek az útkeresőt. A garabonciás jelensége sugallja, hogy a hős mindig több, mint mi magunk vagyunk, így a világ is több, mint amennyit mi képesek vagyunk felfogni belőle. Az őseink hagyományából analógiás párhuzam tárul fel Diószegi Vilmos folklórkutatásainak, A magyarság néprajzának, Kriza János népköltési gyűjteményének, Sebestyén Gyula regősénekeinek, Pap Gábor művészettörténész festett fakazettás mennyezetek képvilágának, a *Képes Krónikának*, Anonymusnak, Hamvas Bélának, Jankovics Marcellnak, Kodály Zoltánnak, Vörösmarty Mihálynak, József Attilának, Pilinszky Jánosnak, Nagy Lászlónak és Weöres Sándornak a témához kapcsolódó világképéből. Irodalmi tanulmányok írónak Ipolyi Arnold: *Magyar mitológia*, Komjáthy István: *Mátyás mint garabonciás*, Kazinczy Sámuel: *Debreczeni professzor Hatvani István életéből*, Krúdy Gyula: *Csillag, aki jár*, Weöres Sándor–Pásztor Béla: *A garabonciások énekeiből*, Weöres Sándor: *Bolond Istók*, Nagy László: *Karikáznak az ördögök* című műveiről. A magyar nemzet ősi tudását csodásan kapcsolja a Hermész Triszmegisztoosz, Wen Tzu, Lao-ce, Csuang-ce, Friedrich Nietzsche által továbbadott ősképekhez. A trilógia ritmusadója a kő. Weöres Sándor *A kimondhatatlan* című írásában a kő fogalomdimenzióját jelentős mértékben feltárja: „Teljes bölcsesség a kőé s a meztelen léleké. A semmit-sem-tudás azonos a mindent tudással. Menj a fényhez, de ne kérdezz tőle semmit. Akinek nincs szüksége arra, hogy kérdezzen: közös a felelettel. Mihelyt okosabb vagy bárkinél: ostobább vagy mindenkinél. Hogy okosabb legyen, ezt jogosan csak a mester teheti, aki »okosabb«-ságából eredő ostobaságával tisztában van s akinek részéről a tanítás alázat: a hallgató bölcsét alárendeli a beszélő bolondnak. Az igazság, mihelyt kimondtad: már nem igazság; legjobb esetben is csak gyarló megközelítése az igazságnak. A bölcs csak addig bölcs, ameddig hallgat; mihelyt megszólal, bolond, mert tápláló tudásának csak az emészthetetlen héját adhatja át. »Ami ebbe a szerencsétlen héjba úgy-ahogy belefér: azt keresd, azt edd« – többet nem tehet” (Weöres 2003, 506–507).

„Neked is van a mellkasodban lakó Kőlánia tündér, aki belülről simogat, s folyton énekel? Ébresszük hát fel a mélyre látásunkat, az anyag mélyrétegeinek játékát!” – így invitál bennünket a szerző, Toót-Holló Tamás, aki formai szempontból is megmutatja a felszíni mintázat minden varázslatos villódzását a mélyből. A mitológiarekonstrukció akkor végezhető el, ha a lehető legmagasabb rendű varázshatalmat kereszük és találjuk meg. A magyar mitológiában ezek pedig a varázsmesék. A Kárpát-medence ősi hitvilágában a csillaggyermeket a családi körön kívül más is köti azokhoz az emberekhez, akik közé megérkezett. „Benne és vele az Ég küldött jelet a föld népének, s az ő tettei is mind az Ég jelei” (Toót-Holló 2014, 154). Akár a szerző ars poeticája is lehetne: „Én lakom helyetted a gyökerek között, hogy meg ne halj; hogy helyetted tévedésből mindig engem ragadjon torkon az ördög. Én trónolok helyetted a végtelenben, mert te lezuhantál; de mért is nem vigyáztál magadra? Én lakom helyetted a magasban, hogy őrizzem és tisztán tartsam felséges palotádat, hátha egyszer mégis hazaérkezel” – olvasható az epilógusban. Látni, érzékelni, történelmi analógiákat felidézni, s hinni tanít e kötet abban, amit nem látunk a saját szemünkkel, nem azért, mintha titok volna, hanem azért, „mert szavakba nem fér”. Ezért inkább érzékeltet rendkívüli, saját felvételezésű képi világával, grafikai képzőművészetével, úgy betűtípusaival, mint szövegszövetének színes ritmusvilágával. Világunk valós és valóság mögöttiségét dupla borító interaktív felületével sejteti. Esztétikai minőségben az utóbbi kiadások közül is páratlan.

Hamvas Bélával együtt vallja Toót-Holló Tamás:

„Ha tettem valamit e népért, azt, hogy új sorsot álmodtam neki. [...] Megnyitottam az utat az aranykorba. [...] Átemeltem a sorsot oda, s a dolgok iránya ezentúl ezt az egyetlen célt követi. Nem zajjal, hatalommal, beszéddel, erőszakkal, még csak írással sem, egyetlen hang nélkül és némán. Senki sem tud róla.

Nem beszéd tárgya. Néma. De annál erősebb, mert hozzáférhetetlen. Nem lehet fölötte vitázni, nem lehet küzdeni ellene, nem lehet agyonbeszélni, verset írni róla és szavalni. Szóval nem program. A hangtalan és névtelen erők legyőzhetetlensége van meg benne. A magyar jelenség: ez vagyok. A névtelen és hallhatatlan erő, amely e nép sorsát viszi.”

■ Irodalom

Hamvas Béla. 2000. *Anthologia humana*. Szentendre: Medio Kiadó.

Ipolyi Arnold. 1987. *Magyar mithológia*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Toót-Holló Tamás. 2012a. *Üsse kő – A Garabonciás Könyve*. Budapest: Napkút Kiadó.

Toót-Holló Tamás. 2012b. *Üsse kő – Jelenések hét rendbéli úton*. Budapest: Napkút Kiadó.

Toót-Holló Tamás. 2013. *Három a kő – A Garabonciás Könyve*. Budapest: Napkút Kiadó.

Toót-Holló Tamás. 2014. *Gördül a kő – A Garabonciás Könyve*. Budapest: Napkút Kiadó.

Toót-Holló Tamás. 2015. *Garabonciások Könyve és Szerelme. Irodalmi tanulmányok egy magyar őshagyományról*. Budapest: Napkút Kiadó.

Weöres Sándor. 2003. *Egybegyűjtött írások I./A teljesség felé*. Budapest: Argumentum Kiadó – Weöres Sándor örököse.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

E-MARKETING ÉS A KÖZÖSSÉGI MÉDIA

Lehetőségek, trendek

■

Muhi B. Béla

Educons Egyetem, Közgazdasági Kar, Újvidék, Szerbia

■

Világszerte komoly változások történtek az információs technológiák térnyerése alatt. A számítógépek, mobiltelefonok nélkülözhetetlen eszközökké váltak, úgy az üzleti, mint a magánéletben egyaránt, az internet nélkül pedig szinte elképzelhetetlen a világ működése. A 21. század elején az internet teljes értékű és megkerülhetetlen információs és kommunikációs csatornává nőtt ki magát. Az interneten történő marketingtevékenységek is egyre inkább teret nyernek az üzleti, oktatási, politikai és civil szektorban egyaránt. Az internet behálózta a termékek és szolgáltatások piacainak legnagyobb részét, ezzel jelentős hirdetőfelületté, és egyben a többi médium komoly vetélytársává vált. A marketing és média iparágakat befolyásoló egyik új trend az online alkalmazások elterjedése. Ezen alkalmazások körébe tartozik a közösségi média, amely nemcsak a felhasználókra/fogyasztókra van hatással, hanem a vállalatokra is egyaránt. A közösségi média jelensége tagadhatatlanul terjed és fokozatosan fejti ki hatását a mindennapi életünkre. Ebben a munkában az e-marketing és a közösségi média fejlődési irányvonalai, lehetőségei, trendjei kerülnek bemutatásra.

Kulcsszavak: *internet, marketing, e-marketing, közösségi média.*

■

1. Az e-marketing fogalma

A marketing valamennyi formája szorosan kötődik a kereskedelemhez. Ebből adódóan az e-marketing esetében célszerű elsőként az e-kereskedelem fogalmát ismertetni. Az elektronikus kereskedelem (vagy e-kereskedelem) az árucikkek és szolgáltatások elektronikus úton – elsősorban az interneten és számítógépes hálózatokon – való eladása, vásárlása, illetve cseréje. Az e-kereskedelmet Philip Kotler és Kevin Lane Keller úgy írja le mint egy folyamatot, ahol egy vállalat felajánlja, hogy lebonyolítja, vagy megkönnyíti a termékek és a szolgáltatások online eladását (Kotler–Keller 2006). Ebben az értékesítési folyamatban és tágabb értelemben véve egy cég teljes marketing stratégiájában központi szerepet tölthet be az internetes háttér. Az e-marketing, egyes források szerint nem egyenlő az online marketing fogalmával, míg mások a kettőt szinonimaként kezelik. Kotler és Keller (2006) erre az alábbi definíciót adta: „Az e-marketing a vállalat azon tevékenysége, amelynek célja a vevők tájékoztatása, üzenetek eljuttatása, termékek és szolgáltatások népszerűsítése és eladása az interneten keresztül.” Más szerzők online marketing alatt az interaktív üzleti munkához kapcsolódó marketing tevékenység azon formáját értik, amely hálózati információrendszerekben és elektronikus közegben egyedekkel és tömegekkel sajátos módon kommunikál, és globális értékesítést támogat online (és esetleg offline) eszközökkel (Csuha 2001). Röviden az internetmarketing (melyet emlegetnek i-marketing, webmarketing, online marketing, vagy e-marketing néven is) az áruk és szolgáltatások marketingje az interneten keresztül. Itt fontos megemlíteni, hogy az internet nem szünteti meg az általunk ismert és gyakorolt marketing eszköztárat és gyakorlatot, hanem egy gyökeres változást, adaptálódást jelent az új körülményekhez.

2. Az e-marketing eszközei

Az internet óriási mértékben fejlődik és terjed az elmúlt években, ezzel potenciális hirdetőfelületté, és egyben a többi média komoly vetélytársává válva. Ma már gyakorlatilag megkerülhetetlen a modern üzleti életben, ugyanakkor a hétköznapi tevékenységeket is behálózva folyamatosan bővül felhasználási köre. Ezt a tendenciát, jelenséget előrelátta és megfogalmazta Philip Kotler (Kotler 2000). Szerinte a következő tíz évben a marketing teljesen át fog alakulni. A 21. század elején a piacok és a marketingtevékenység zöme csaknem bizonyosan új alapokra helyeződik. Az ipari társadalmat felváltó információs társadalom a mindennapi élet és a gazdaság minden szegletét át fogja hatni. Kotler jóslata úgy tűnik beigazolódott. Az internet használók száma folyamatosan növekszik és az e-marketing egyre nagyobb piaci szegmenseket céloz és hódít meg bővülő eszköztárával, melynek legfontosabb elemei a következők:

- Marketing a honlapon
- E-mail-marketing
- Kereső optimalizálás
- Fizetett keresőhirdetések
- Marketing a fájlmegosztókon és a közösségi oldalakon

Természetesen ezeken kívül sok más e-marketing eszköz is létezik, de alkalmazásuk gyakoriságát tekintve a fenn említettek tekinthetők a legjelentősebbeknek.

2.1. Marketing a honlapon

Ma már alapkövetelmény, hogy a vállalatok (de más nem profitorientált szervezetek is) rendelkezzenek honlappal. A honlapokon folyó marketing tevékenység esetében a *banner* az első fogalom, melyet érdemes kiemelni. A banner vagy reklámcsík igen elterjedt hirdetési mód, amelyre rákattintva általában a hirdető oldalára juthatunk. A bannereknek különböző típusai és méretei ismertek. A legegyszerűbb típus az ún. *statikus banner*, amely mindössze egyetlen grafikus elemből áll. Ez a típus mára eléggé elavultnak számít. Az *animált banner* esetében a hirdetés folyamatosan változik, ezzel több információ közölhető, másrészt a képek változása vonzza a tekintetet. Az ún. *rich-media banner* különlegessége, hogy már audiót és videót is be lehet építeni a hirdetésbe. Ettől is hatékonyabb az *interaktív banner*, amely már maga is interakcióba lép a felhasználóval azáltal, hogy pl. kérdéseket tesz fel, játékot kezdeményez. Ez a típus attól függően, hogy a felhasználó hova kattint több különböző oldalra is utalhat. A *pop-up banner* (azaz felugró banner) egy külön ablakot nyitva jelenik meg a többi ablak előtt. Léteznek programok, melyek automatikusan le tudják tiltani ezeket a pop-up hirdetéseket. A pop-up egy mérsékeltebb fajtája a *pop-down* (vagy *pop-under*), mely kevésbé bosszantva a felhasználót az oldal alatt egy külön ablakban jelenik meg. Természetesen ezek a típusok keveredhetnek (Muhi–Jenei 2014).

Banneres hirdetések esetén fontos megemlíteni, hogy többféle elszámolási/fizetési mód is létezik, melyek közül a hirdető tud választani:

- Egy adott időszakra való hirdetés esetén napi, heti vagy havi elszámolásban fizet a hirdető, függetlenül attól, hogy mikor és hányszor kattintottak a bannerre.
- A CPC vagy PPC (*Cost per click/Pay per click*) árazás értelmében a hirdető csak a reklámcsíkra való kattintásokért fizet. Ez a típusú elszámolás azért különösen hasznos, mert a hirdető csak a potenciális felhasználók után fizet.
- A CPM (*Cost per mille*), azaz ezer darabonként való árazás esetén, ahogy a nevéből is adódik a hirdető ezer megjelenésenként fizet egy fix árat.

Egyéb hirdetési lehetőségek a honlapokon például a kiemelt linkek használata vagy az adott felület alakítása a hirdető kérése szerint.

2.2. E-mail-marketing

Az e-mail-marketing a direkt marketing azon formája, mely elektronikus levelet használ abból a célból, hogy kereskedelmi célú vagy egyéb üzenetet küldjön egy bizonyos célközönségnek. Bővebb értelemben minden potenciális vagy aktuális vásárlónak küldött elektronikus levél e-mail-marketingnek tekinthető. Azonban a kifejezés általában a következőkre vonatkozik:

- e-mailt küldeni azzal a céllal, hogy a kereskedő javítsa a kapcsolatot a jelenlegi vagy korábbi vásárlójával, ösztönözze a vásárlói lojalitást és megismételje az üzletet,
- e-mailt küldeni azzal a céllal, hogy új vásárlókat szerezzünk, és meggyőzzük a jelenlegieket, hogy azonnal vásároljanak valamit,
- hirdetések hozzáadása olyan e-mailekhez, melyeket más cégek küldtek saját vásárlóiknak.

Az e-mail-marketing alatt meg kell említeni az elektronikus aláírást is. Ez két szempontból fontos: marketing és hitelesség. Az e-mail által a küldő hirdetheti vállalkozását és termékeit, az elektronikus aláírással pedig a címzett biztos lehet abban, hogy a kapott levél valóban attól a feladótól származik (ugyanis a küldőhöz rendelt e-mail-cím könnyen manipulálható). Az ehhez szükséges hitelesítő tanúsítványok beszerezhetőek az erre szakosodott cégeknél, biztonsági szinttől függően változó összegért.

2.3. Kereső optimalizálás (SEO-Search engine optimization)

A kereső optimalizálás célja, hogy a különböző keresőoldalakon a potenciális vásárló minél könnyebben ráakadjon az adott oldalra, azaz, hogy a kereső robotok minél jobb helyre sorolják az adott weboldalt. A kereső robotok két fő szempont alapján pontozzák az oldalakat. Egyrészt, hogy mennyire releváns az adott oldal a keresés szempontjából, másrészt pedig, hogy mennyire ismert az oldal, azaz mennyi és milyen linkek mutatnak rá. A helyes tartalmi megszerkesztés fontos eleme a kulcsszavak használata, melyek már az oldal címében is megjelenhetnek. Manapság a legtöbb ismert kereső a *Google* alapítójáról, Larry Page-ről elnevezett *PageRank* algoritmust használja. A lényeg: minél több releváns és minőségi oldalról mutasson link az oldalra. Sőt a keresőkben való szereplésnek alapvető, minimális feltétele, hogy legalább egy link mutasson az oldalra.

2.4. Fizetett keresőhirdetések

Lényege, hogy a keresőkben adott szavakra és kifejezésekre való rákeresés esetén kérhető, hogy egy hirdetés megjelenjen a fizetett hirdetések között adott pozícióban (mely pozíció általában attól függ, hogy mennyit vagyunk hajlandóak fizetni akkor, ha rákattintanak a hirdetésünkre). Az elszámolás ennél a módszernél általában kattintásonként történik (*Cost per click*). Előnye, hogy eldönthetjük naponta mennyi pénzt kívánunk hirdetésre költeni. Ennek a módszernek azonban van egy hátránya is, ez az ún. *click fraud*, ami azt jelenti, hogy sokan a hirdetésre kattintanak valós érdeklődés nélkül. Ezzel a módszerrel a konkurens cégek könnyen megnehezíthetik egymás reklámkampányait. Globális szinten példaként a *Google AdWords* vagy a *Yahoo! Search Marketing* szolgáltatásai említhetők.

2.5. Marketing a fájlmegosztókon és a közösségi oldalakon

Az internet World Stats adatai szerint világszerte 2,1 milliárd internethasználó közül, a 15 éves kor fölöttiek 82%-a (1,2 milliárd felhasználó) használ közösségi média eszközöket (közösségi hálózathoz csatlakozik, blogot ír vagy olvas, stb.). A világ legnagyobb közösségi hálózata, a Facebook, több mint 800 millió felhasználóval rendelkezik világszerte.

A legnépszerűbb mikroblog szolgáltatón, a Twitteren 100 millió aktív felhasználó van jelen (akik legalább naponta egy alkalommal bejelentkeznek az oldalra). Ezzel egy időben a YouTube videómegosztó oldalon több, mint 24 órányi videótartalmat töltenek fel minden percben, és 2 milliárd megtekintést számláltak a platformon 2010-ben.

További tanulmányok eredményei azt mutatják, hogy a közösségi médiára fordított reklámköltések előreláthatóan megnégyszereződnek a következő öt évben. Nair (2011) szerint a közösségi média olyan eszközöket takar, amelyek főbb elemei a tartalommegosztás, a vélemények és nézetek megosztása, a média, valamint a kapcsolatok és kötődések a felhasználók és a vállalatok között. Blackshaw és Nazzaro értelmezésében olyan új online információforrásokról beszélhetünk a közösségi média kapcsán, amelyeket a felhasználók hoznak létre, kezdeményeznek, áramoltatnak és felhasználnak abból a célból, hogy egymást „oktassák” különböző termékek, márkák, szolgáltatások, személyiségek és témák kapcsán (Blackshaw–Nazzaro 2004).

A közösségi média fontos tényező sok vállalat számára a mindennapi üzleti folyamatokban, és elkerülhetetlen lehetőséggé vált a marketing gyakorlat számára is. A hagyományos médiában az információt főleg a cégek állítják elő, és egy irányban áramlik, másképpen szólva az üzenetet a cég bocsátja ki a célközönség számára (*one-to-many*). A közösségi média környezetében az információt a felhasználók állítják elő és terjesztik el (*many-to-many*). Ez pedig nemcsak a vállalatok fogyasztókkal való kommunikációjának módját változtatta meg, hanem az üzleti folyamatokat is: a cégek részeseivé válhatnak a fogyasztói kommunikációnak (Markos-Kujbus–Gáti 2012).

A vállalatoknak fel kell ismerniük a közösségi médiában rejlő erőt és kockázatot is. Az egyik fő probléma az, hogy az üzleti szereplők ritkán tudják csak megkülönböztetni a különféle közösségi média típusokat (pl. közösségi oldalak, mikroblogok, megosztási felületek). A közösségi média abban segít a vállalatoknak, hogy újragondolják marketing üzeneteik tradicionális, egyirányú kommunikációs folyamatát, és beépítsenek egy újfajta, kétirányú kommunikációt marketing stratégiájukba, ahol már a felhasználók képesek tartalmat létrehozni, módosítani, megosztani, valamint párbeszédet folytatni a világhálón lévő legtöbb tartalomról (Markos-Kujbus–Gáti 2012). Röviden elmondható, hogy a közösségi média jelensége tagadhatatlanul terjed és fokozatosan fejti ki hatását a mindennapi életünkre.

A fájlmegosztókon és a közösségi oldalakon terjedő „ingyenes” reklámozási mód a vírusmarketing. A vírusmarketing elve, hogy a hirdetést azok küldik tovább, akiknek szól, mégpedig azért, mert a hirdetés vicces, hasznos vagy egyszerűen csak érdekes. Ebből kifolyólag a vírusmarketing nagy fokú kreativitást igényel, anyagi ráfordítást viszont annál kevesebbet.

A közösségi oldalakon két útja van a gyors és széleskörű információátadásnak. Az egyik ilyen mód az üzenőfal vagy faliújság, ahová bárki írhat üzenetet és másolhat be linket, ezt az üzenetet viszont csak az illető ismerősei láthatják. A másik módja a körlevél küldése, mely során az üzenetküldő levelet küld az általa kiválasztott ismerőseinek (akár az összesnek), melyet ezt követően a címzettek is továbbküldhetnek valamennyi ismerősüknek, gyors információáramlást elérve ezzel. Előnye mellel ezeknek az oldalaknak, hogy nem szükséges a címzettek e-mail-címét ismerni, így egy olyan népszerűségű közösségi portálon, mint a Facebookon a több millió felhasználóból bárkinek küldhető üzenet.²⁰

A közösségi média világában a tartalom, az időzítés, a gyakoriság és a médium feletti kontroll jelentősen lecsökken: nevezetesen a vállalatoknak kevesebb lehetőségük van arra, hogy befolyásolják a fogyasztói döntést. Ennek fő oka, hogy léteznek olyan közösségi média platformok, melyek teljes mértékben függetlenek a létrehozó szervezettől vagy annak ügynökeitől. Ezek a felületek lehetővé teszik, hogy a fogyasztók

20 A Facebook alapvetően egy közösségi hálózat, amely médiaként működik. Marketinges oldalról elsősorban egy jó brand építő „terep”, és egyben egy olyan szolgáltatás, ahol nagyon pontosan lehet megcélozni a közönséget, így költséghatékonyan elérni a számunkra fontos felhasználókat.

egymás közötti kommunikációja javuljon. A kialakuló párbeszéddek pedig magukkal hozzák a következő felismerést a cégek számára: nagy mennyiségű információ áramlik a közösségi média platformokon keresztül a fogyasztók között termékeikről és szolgáltatásairól, és meg kell tanulniuk, hogy milyen módon reagáljanak ezekre a párbeszédekre.

Az új kommunikációs paradigmában a fogyasztók nem akarják, hogy pusztán beszéljenek hozzájuk, hanem azt szeretnék, ha a cégek figyelnének rájuk, kommunikálnának velük és válaszolnának kérdéseikre.

2.6. A blogok

A blogok speciális típusú weboldalak, amelyek többségét magánszemélyek birtokolják és írják, de vállalatok által támogatott blogok is léteznek. Ezen felületek leginkább naplóként írhatóak le, ahol a tulajdonos és a látogató egyaránt hozzászólhat, vagy képet, videót és egyéb linket csatolhat a meglévő tartalomhoz. A blogok speciális típusai a mikroblogok (pl. Twitter), amelyek leginkább átmenetnek tekinthetőek a blogok és a közösségi oldalak között, a felhasználók pedig képesek felületükön rövid üzeneteket küldeni és olvasni.

3. Nem profitorientált e-marketing

A profitorientált vállalatok mellett az interneten történő marketingtevékenység egyre inkább teret nyer az oktatási, politikai és civil szektorban egyaránt. Manapság az óvodák, iskolák, egyetemek is komoly e-marketing tevékenységet végeznek.

Elengedhetetlen eszközként szolgál az oktatási intézmények kommunikációja és marketing tevékenysége területén az internet. Az oktatási intézmények számára nem kérdés, hogy meg kell jelenniük a világhálón, hiszen ennek hiányában igen sok róluk szóló információ veszt el, a kérdés csupán az, hogy ez a megjelenés milyen formában történik. Manapság szinte mindegyik óvodának, iskolának, egyetemnek van saját weboldala és Facebook profilja, melyen keresztül az „ügyfelek” (szülők, diákok, hallgatók) kellőképpen tudnak informálódni az intézménnyel kapcsolatban (Muhi 2013).

4. Az e-marketing fejlődési irányjai Szerbiában

A hazai vállalatok is egyre széleskörűbben alkalmazzák az e-marketing különböző formáit. Követve a nemzetközi tendenciákat, a szerbiai vállalatok is modern és színvonalas e-marketing technikákat iktatnak be marketing tevékenységükbe. Leginkább az online promóció, azaz internetes reklámtévékenység kerül előtérbe. A már jól bevált online hirdetési technikák széles palettáját alkalmazzák (bannerek, pop-up hirdetések, e-mail-reklámok, mobil reklámok stb.) a vállalatok. A közkedvelt, nagy látogatottságú weboldalakon komoly versengés történik a reklámok elhelyezéséért (statikus vagy dinamikus bannerek). Persze ez a weboldal tulajdonosának komoly bevételt jelent.

Az utóbbi években egyre több online vállalkozás is megjelent Szerbiában. Az ún. *dot.com* vállalatok egyre népszerűbbek. A legtöbb esetben ezek a „virtuális” vállalatok valamilyen szolgáltatást nyújtanak vagy közvetítő szerepet töltenek be, tehát összekötik az ügyfeleket, a potenciális vásárlókat a termékek, szolgáltatások valódi árusítóival. Ezért a közvetítő jutalmat, azaz pénzdíjat kap. Néhány kimondottan sikeres online vállalat is működik hazánkban. Ilyen például a Superodmor.rs, mely utazási, turisztikai szolgáltatásokban közvetít, továbbá a Superaviokarte.rs, mely a repülőjegyek értékesítésében végez közvetítői szerepet. Ezen internetes vállalatok komoly e-marketing tevékenységet végeznek, kezdve a webes piackutatástól, az online reklámokig.

A fizetett keresőhirdetések terén Szerbiában is a Google AdWords a legnépszerűbb. A közösségi oldalakon történő marketing tevékenység is egyre nagyobb lendületet kap Szerbiában. Szinte minden nagyobb vállalat rendelkezik saját profillal a legnépszerűbb közösségi oldalon a Facebookon. Számos nyereséjn-

téket, interaktív online fórumot szerveznek, illetve működtetnek a vállalatok a Facebook felületükön. Sok esetben külön személy foglalkozik a marketing osztályon belül a közösségi oldalakon történő marketing tevékenységgel.

5. Következtetések

Ahogy azt több szakértő is megjósolta a marketing eszköztára a 21. században új elemekkel bővül. Az e-marketing és az online business a legdinamikusabban fejlődő szegmense a mai gazdasági világnak. Az átalakult társadalmi, gazdasági struktúrában az e-marketing népszerűsége és gyakorlati alkalmazása Szerbiában is komoly fejlődési tendenciákat mutat. A profitorientált és a nonprofit szektorban (oktatás, civil szervezetek stb.) egyaránt komoly előrelépések történtek az e-marketing terén. Ugyanakkor hazánkban is egyre többet vásárolnak a világhálón keresztül. Ez a tény az e-marketinggel foglalkozó szakemberek számára újabb lehetőséget kínál. Várhatóan a közeljövőben sokkal több pénzt fordítanak a vállalatok Szerbiában az interneten történő marketing tevékenységre, főleg az online hirdetésekre.

A közösségi média is óriási népszerűségnek örvend. Segítségével a cégeknek több lehetőségük van arra, hogy figyeljenek a fogyasztóikra, kommunikáljanak velük, lelkesítsék őket és rávegyék arra, hogy egymást támogatva fejlesszék a vállalat termékeit és szolgáltatásait.

A fogyasztók manapság gyakrabban használják a közösségi médiát, mint információforrást, mint a többi médiafelületet. Ez a tény mindenképpen hozzájárul ahhoz, hogy a vállalatok a jövőben még jobban felhasználják a közösségi médiát marketing eszköztárukban.

■ Irodalom

- Blackshaw, P.–Nazzaro, M. 2004. Consumer-Generated Media (CGM) 101: Word-of-mouth in the age of the Webfortified Consumer. <http://www.nielsenbuzzmetrics.com/whitepapers> (2016. ápr. 16.)
- Csuhai I. 2001. Elektronikus kereskedelem. Budapest: Krea Kft.
- Kotler, P. 2000. A marketingről. Budapest: Park Könyvkiadó.
- Kotler, P.–Keller, K. L. 2006. Marketing-menedzsment. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Markos-Kujbus É.–Gáti M. 2012. A közösségi média mint online stratégiai eszköz. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Marketing és Média Intézet.
- Muhi B. 2013. Oktatásmarketing – elméleti és gyakorlati tudnivalók. Zenta: Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ.
- Muhi B.–Jenei E. 2014. Az e-marketing fejlődési irányai nemzetközi és hazai viszonylatban. In Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó. 131–140. Szabadka: Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács.
- Nair, M. 2011. Understanding and Measuring the Value of Social Media. *The Journal of Corporate Accounting & Finance* 22 (3): 45–51.

DEMOKRÁCIA A NYUGAT-BALKÁNON

■
Ördögh Tibor

Nemzeti Közszerológáti Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar,
Európa-tanulmányok Tanszék, Budapest

■

A demokrácia eltérő jelentéstartalmat tükröz annak megfelelően, hogy a politika milyen célból igyekszik feltérképezni egy-egy ország működését. Napjainkra világossá vált, hogy a politikai diskurzusból élénk vita zajlik a demokráciák értéktartalmáról, mely egyben a Kelet-Nyugat eltérő hozzáállását is tartalmazza. Kelet-Közép-Európában egyre nagyobb hangsúlyt kap az illiberális demokrácia (Törökország, Oroszország), amelynek politikai eljárásait több kelet-európai ország is megpróbálja adaptálni. A Nyugat-Balkánon a demokrácia képlékeny, mivel a történelmi fejlődés, az eltérő nemzeti identitáselemek, valamint a konfliktusok nem tették lehetővé, hogy a nyugati értékvilág megszilárduljon. Mindegyik vizsgált ország esetében láthatjuk, hogy küzdenek bizonyos jellemzők pozitív értékre való átváltásával és az európai integráció eltérő szintjein álló országok a demokrácia eltérő fokát mutatják. Mindazon államok, akik előrébb vannak ebben a folyamatban jobb értékeket is produkálnak (Montenegró és Szerbia), míg a potenciális tagjelöltek (Bosznia-Hercegovina és Koszovó) továbbra is törekény demokráciának számít.

Kulcsszavak: *demokrácia, Nyugat-Balkán, koppenhágai kritérium, EU-bővítés.*

■

Bevezetés

Az Európai Unió számára a gazdasági krízist követően a 2016-os év jelentette az intézményi és politikai válság tetőpontját. Ennek leglátványosabb megnyilvánulását az Egyesült Királyságnak az unióból való kilépése jelölte. A Brexit-népszavazás után az EU-bővítési perspektíváját kizárólag a Nyugat-Balkán jelenti, mely a későbbiekben felértékelődhet. A csatlakozás feltételeként meghatározott koppenhágai kritériumok közül jelenleg a befogadási képesség hiányzik a kilépési tárgyalások következtében; a piacgazdaság követelményén és a közösségi joganyag átvételén túl a stabil demokrácia is fontos elvárást jelent. Tanulmányomban a Nyugat-Balkán országainak demokráciaállapotát kívánom bemutatni 2016-ban. A szemléltetés érdekében az országok demokrácia státuszát a Bertelsmann Stiftung transzformációs indexével ábrázolom, mely az alábbi területeket öleli fel:

1. államiság: erő alkalmazásának monopóliuma, állami identitás, vallási dogmák, állami adminisztráció;
2. politikai részvétel: szabad választások, kormány teljesítménye, gyülekezési jogok, szólásszabadság;
3. jogállamiság: hatalmi ágak szétválasztása, független igazságszolgáltatás, büntetőeljárások hivatali visszaélések esetén, polgári jogok;
4. demokratikus intézmények stabilitása: intézmények teljesítménye és az intézmények iránti bizalom;
5. politikai és társadalmi integráció: pártrendszer, érdekcsoportok, demokrácia elfogadottsága és szociális tőke.

A kutatóintézet által felállított skálán az egyes jelenti a legrosszabb eredményt, míg a tízes a legjobb érték. A kutatók 129 ország teljesítményét rangsorolják; három kategóriát különböztetnek meg: nagyon hiányos, hiányos és konszolidált demokrácia. Az elemzés során a pozitív és negatív változásokat foglalom össze, melyet kiegészíttek az Európai Bizottság országjelentéseivel. A vizsgált országok körét pedig a négy tagjelölt ország: Szerbia, Montenegró, Macedónia és Albánia, valamint a két potenciális tagjelölt Bosznia-Hercegovina és Koszovó alkotja (1. számú melléklet).

Montenegró

Az ország demokratikus működését vizsgálva megállapítható, hogy napjainkig hiányos demokráciának minősül Montenegró, vagyis olyan politikai problémával küzd, mely a nyugati értékekhez képest valamilyen elmaradást mutat. Két területen történt visszalépés 2016-ra, míg egy részen pozitív hatásról számolhatunk be (Bertelsmann Stiftung 2016a). Sikert az állami adminisztrációban és a polgári védelemben történő változások jelentik; negatívum a választások és a demokratikus intézmények esetében tapasztalható. Egy 2014-es reprezentatív közvélemény-kutatás szerint a válaszadók 47%-a nem hitt abban, hogy a választás szabad és tisztességes lenne, 48%-uk szerint a választások megfelelőek (ők elsősorban a kormánypárt támogatói). Általános vélekedés, hogy a politikai pártok szavazatért cserébe munkahelyet biztosítanak. A 2013-as elnökválasztási kampány során a média nyilvánosságra hozott egy hangfelvételt, melyen az állami hivatalnokok munkalehetőséget kínáltak a kormánypártok „támogatói” számára. 2014 márciusában a választásokról szóló törvény módosítása megtörtént, bár nem vették figyelembe az EBESZ és a Velencei Bizottság ajánlásait (European Commission 2015a). A romákat továbbra is hátrányos megkülönböztetés éri a választásokon, mivel nem részesülnek abban a pozitív diszkriminációban, mint a többi kisebbség. Nevezetesen, a választási törvény lehetővé teszi, hogy a horvátok speciális választási küszöb (0,35%) alkalmazásával parlamenti képviselőket válasszanak. A legutóbbi népszámlálás szerint a roma kisebbség 1,01%-a a lakosságnak, míg a horvátok 0,97%-át alkotják, azonban előbbieket nem illeti meg ugyanaz a jog. A civil szervezetek az alkotmánybírósághoz fordultak a diszkrimináció miatt. A problémát 2016-ban a parlament orvosolta és részben figyelembe vette a nemzetközi szervezetek ajánlásait is (European Commission 2016a). 2016 őszén parlamenti választásokat tartottak az országban, a szavazás napján azonban több incidensre is sor került, ami az államiság és a szabad választások területén több kérdést is felvet.

Montenegróban ingadozó a demokrácia foka. Nem rendelkeznek egységes tervvel a hiányosságok kiküszöbölésére – habár részstratégiák elfogadásra kerültek az európai integrációs nyomás miatt –, a lépések és intézkedések *ad hoc* jellegűek. Nagy fokú lemaradás mutatható ki a jogállamiság és a politikai részvétel területén, ahol stagnálás van, azonban a társadalmi integráció területén is számos problémát találhatunk. Az Európai Bizottság országjelentésében megjegyzi, hogy az igazságszolgáltatás függetlensége, valamint a nők politikai életben való részvétele még számos erőfeszítést igényel. 2017-re felmerül a kérdés, hogy az elnökválasztás után hogyan fog alakulni a hatalmi ágak szétválasztása és a politikai rendszer működőképessége.

Szerbia

A szerbiai demokrácia sikerének számít a 2010 és 2014 közötti időszak, mivel ekkor konszolidált demokráciának számított az ország és többnyire pozitív eredmények születtek, azonban 2014-től kezdődően ismét politikailag negatív történéseket tapasztalunk.

2016-ra negatív fordulatra került sor a hatalmi ágak szétválasztása, az intézmények és a demokrácia elfogadottsága terén (Bertelsmann Stiftung 2016b). A hatalmi ágak elválasztásánál a fékek és ellensúlyok nem megfelelően működnek. A parlament és az igazságszolgáltatás eszköztára gyenge, hogy elszámoltathassa a végrehajtó hatalmat. 2015 januárjában a haladó párt parlamenti képviselői, az államfő és a

miniszterelnök is hevesen támadta a nyilvánosság előtt az ombudsmant és a háborús bűnösök felkutatásáért felelős államügyészt, ami a demokratikus intézmények elfogadottságát vonta kétségbe (European Commission 2015b). Vučić miniszterelnök koncentráta a hatalmat saját kezében és marginalizálta a parlamenti felügyeletet. A közvélemény-kutatások szerint a válaszadók egyre nagyobb hányada véli úgy, hogy a nem demokratikusan megválasztott kormány sokkal eredményesebb, mint a demokratikus (2014-ben 24%, 2007-ben 18% volt). A demokratikus bizalom 2007-ben 39% volt, mely 2014-re 24%-ra csökkent. 2014-ben a válaszadók 25%-a azt állította, hogy nincs sok különbség a demokratikus és nem demokratikus kormányzati rendszerek között (2007-ben 22% volt). 2014-ben a válaszadók 47%-a úgy vélte, hogy a rendszerváltás nem hozott igazi változást (2007-ben 39% volt). Pozitív eredményt a szólásszabadság területén sikerült elérni az új törvény elfogadásával. Habár a médiapiac helyzete továbbra is rendezetlen, továbbra is erős a politikai nyomásgyakorlás, azonban az állam tulajdonosi szerepét csökkentették, hogy valódi verseny alakuljon ki a szereplők között. Az igazságszolgáltatás reformja hozott egy további sikert, amelyben a bírói és ügyészi rendszer megváltoztatására tettek kísérletet. A bírák és ügyészek kinevezésével kapcsolatban számos vita alakul ki a Bírói Kamara és a minisztérium között, azonban a rendszerben lévő politikai befolyást, nepotizmust és korrupciót talán csökkentették. A 2016 áprilisában megtartott előrehozott parlamenti választások nem tettek jót a politikai stabilitásnak, mivel a szélsőjobboldali pártok ismét megerősödtek és törvényhozási képviselőkhöz jutottak, valamint tovább koncentráldott a hatalom a miniszterelnök kezében (European Commission 2016b). Szerbiának a jogállamiság és a politikai integráció területén számos feladatot kell még megoldania. Az ország számára a legnagyobb kihívást az új alkotmány elfogadása jelenti, melyet 2017 végére ígérnek a politikusok. Az elhúzódó alkotmányozást azonban befolyásolhatja az elnökválasztás és egy újabb rendkívüli parlamenti választás lehetősége.

Macedónia

Az ország demokratikus működésében számos problémát tudunk felsorolni, mely további erőfeszítéseket igényel, hogy egy jól működő politikai rendszer alakuljon ki. A politikai részvétel és a jogállamiság területén az elmúlt években nagyarányú visszalépések szemtanúi vagyunk, mely a demokráciát veszélyeztető politikai válság következménye.

Macedóniában 2016-ra a fennálló válság következtében a demokrácia helyzete tovább zuhant. A politikai részvétel és a demokratikus intézmények stabilitása csökkent, valamint a jogállamiság területén is visszafejlődés volt tapasztalható (Bertelsmann Stiftung 2016c). Az állami vezetők egyre gyakrabban hangoztattak etnonacionalista retorikát, mely az állam identitását veszélyeztette (European Commission 2015c). A megtartott választások többnyire tisztességesek voltak, habár már korábban is érződött a két tábor közötti feszültség (European Commission 2016c). A kampány folyamán számos visszaélésre derült fény, melyben tiltott pénzek felhasználása és szavazatokkal való visszaélésre került sor. A választások körüli politikai vihar az egész rendszer legitimitását aláásta, így csökkent a demokratikus intézmények elfogadottsága, valamint visszalépésre került sor a gyülekezési jog és szólásszabadság területén is az ellenzéki megmozdulások ellehetlenítése és a kormánykritikus médiumok elhallgatása következtében. Macedóniában még nem sikerült úrrá lenni a negatív irányú változásokon és a demokrácia mutatói egyre rosszabb eredményeket produkálnak. A politikai válság intézményi válsággal párosult, melyben jelenleg állóháború alakult ki, és a jelenlegi politikai elit képtelen megoldást találni, mivel személyes sérelmeik állnak a viták középpontjában.

Albánia

Albániában a kezdeti stagnálás után a demokráciában súlyos hiányosságok jelentkeztek 2012-től kezdődően, melyen 2016-ra tudott némiképp úrrá lenni a kormányzat. A politikai válság rányomta

bélyegét az albán demokrácia helyzetére, mely 2014-re tovább romlott, így a politikai részvételen túl, a jogállamiság és az intézmények stabilitása is csökkent (Bertelsmann Stiftung 2014a). Az állami identitás területén a megjelenő pánalban nacionalizmus vagy Nagy-Albánia retorika okozott problémát, mivel az ország területén élő tízsázaléknyi kisebbség ettől veszélyben érezte magát. A választások tisztaságával kapcsolatban megemlítendő, hogy a lebonyolításért felelős személyzetre a kormány nyomást gyakorolt, valamint a Központi Választási Bizottság is elveszítette függetlenségét a két nagy párt kompromisszumos reformja következtében (European Commission 2014a).

A gyülekezési jog esetén a törvényi előírások megfelelőek, azonban a gyakorlatban nem működtek hiánytalanul, mivel a tiltakozási megmozdulások alkalmával a rendőrség közbelépése vitatott volt és a fellépés mértéke sem volt arányos. A hatalmi ágak szétválasztása továbbra is problémát jelentett, mert a kormánypárt patronázshatalmát kihasználva gyakran helyezett politikai alapon személyeket állami pozíciókba. Az országban a független igazságszolgáltatás jelentette a legnagyobb problémát, ugyanis a politikai nyomásgyakorlás igen magas volt, melynek eszközévé vált a bírák kinevezése vagy a rendőrség ellentmondása az ügyési követeléseknek a nyomozások alkalmával. A korrupció elleni küzdelem az elfogadott stratégia ellenére sem volt megfelelő, csupán az alacsony szintű köztisztviselők ellen indítottak eljárásokat, míg a nagyobb befolyással bíró személyek érintetlenek maradtak (European Commission 2013). A politikai viták következtében a demokratikus intézmények stabilitása csökkent, aminek következtében az albán polgárok bizalma is megingott saját alkotmányos intézményeikben.

2016-ra némi javulást sikerült elérnie az albán kormányzatnak, mivel négy alapvető területen javultak az eredmények (Bertelsmann Stiftung 2016d). Az erő monopóliumának területén a rendőrség sikeresen szembeszállt a szervezett bűnözéssel. Az állami identitásnál fejlődést jelent, hogy a nacionalista retorika háttérbe szorult. A szabad választások tekintetében a 2013-ban megtartott szavazáskor többnyire szabályos voksolás zajlott, azonban a Központi Választási Bizottság függetlensége továbbra is csorbát szenvedett. A választások után az új ellenzék is a bojkott eszközét alkalmazta, melyet 2014-ben az Európai Unió közvetítésével sikerült megoldani, így pedig a demokratikus intézmények teljesítményében is némi javulás állt be (European Commission 2015d).

Albánia esetében a demokrácia igen törekeny és a választások tisztaságának kétségbevonása az egész politikai rendszert visszavetette. A választási törvényben eszközölt újabb módosítások próbáját a 2017-ben esedékes parlamenti és elnökválasztás fogja jelenteni (European Commission 2016d).

Bosznia-Hercegovina

Bosznia-Hercegovinában az állami identitás területén 2016-ra eredményt értek el, de továbbra is kétséges a választások tisztasága és a kormány teljesítménye e tekintetben (Bertelsmann Stiftung 2016e). A három államalkotó nemzet továbbra is eltérően tekint a föderációra, így a bosnyákok kötődnek elsősorban a központi hatalomhoz és Bosznia-Hercegovinához, a horvátok és a szerbek inkább etnoregionális identitással bírnak, melynek következménye, hogy a szerb entitás lakói a függetlenséget is természetesen tartják. Az alkotmányos rendelkezések továbbra is megkülönböztetést tartalmaznak, etnikai alapon korlátozzák a passzív választójogot.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság 2009-es döntése óta az ország vezetése elmulasztotta módosítani a választási törvényt, bár a kérdés kulcsfontosságú uniós követelménnyé vált (European Commission 2016e). A választások lebonyolításában 2014-ben hiányosságot láttak a megfigyelők. A visszaélések megakadályozására nincs megfelelő állami forrás, nem jó a kampányfinanszírozás szabályozása, a politikai környezet nem kedvez a szólás-, gyülekezési és egyesülési jogoknak, valamint gyakori jelenség a szavazatvásárlás. A boszniai Szerb Köztársaság területén a kormánypárt gyakran alkalmazta a kisebbségek retorikai megfélemlítését és a háborús események felemletését (European Commission 2015e). 2014 augusztusában a

szerb terület vezetője azzal fenyegetőzött, hogy a választási eredmények elemzésénél megvizsgálják, hogy mely kisebbségi közösségek támogatták pártját hűségük bizonyítékaként. A kormány hatékonyságával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az összetett döntéshozatalba beépített etnikai vétó nagymértékben megnehezíti a valódi kormányzást. A hatalommegosztás célja az volt, hogy biztosítsa a tisztességes etnikai képviselőket az állami intézményekben. Tekintettel azonban arra, hogy az országot három etnikai-nemzeti elit alkotja, hiányzik a minimális közös elképzelés. Több mint 15 hónapig tartott, hogy létrehozzák a szövetségi kormánykoalíciót. 2010 és 2014 között csak 14 új jogszabályt fogadtak el a szövetségi parlamentben, míg 71 törvényt módosítottak.

Bosznia-Hercegovinában a demokrácia minden területén sok kompromisszumot kell még megkötnie az elitnek. Ehhez továbbra is hiányzik a politikai akarat, leginkább a boszniai szerb politikusok részéről, akiknél folyamatos a demokráciadeficit és az autokratikus politizálás. A demokratikus intézmények szövetségi szinten alig működnek, a jogállamiság és a társadalmi integráció stagnál, a politikai részvétel negatív irányba változik. Fontos előrelépést jelentene az új alkotmányban való megegyezés, mellyel számos szabályozási mulasztást megoldanának, és lassan felépíthetővé válna az új politikai együttműködés. Jelenleg azonban egy sötétebb forgatókönyv felé halad az ország, ahol a szerb entitás függetlensége áll a középpontban.

Koszovó

Koszovó helyzetét leginkább a mozdulatlanság vagy stagnálás jellemzi a demokrácia területén. A politikai részvétel területén némi visszaeséssel találkozunk, pozitív előrelépések pedig alig találhatók.

Koszovóban két területen további hanyatlás tapasztalható 2014-re, ugyanis az erő alkalmazásának monopóliuma és a kormány teljesítménye csökkent (Bertelsmann Stiftung 2014b). A legfőbb problémát az ország északi részén élő szerbek jelentették, akik megkérdőjelezték a központi kormányzat legitimitását (European Commission 2014b). 2016-ban egyetlen pozitív változást az erő alkalmazásának monopóliuma jelentett (Bertelsmann Stiftung 2016f). A Belgrád és Priština közötti tárgyalás eredményeként 2013. április 19-én aláírták a brüsszeli megállapodást, mely előírta a koszovói szerb önkormányzatok együttműködését, így a párhuzamos struktúrákat Szerbia megszüntette, míg Koszovó visszanyerte a terület feletti szuverenitását (European Commission 2016f).

Koszovó esetében látható, hogy a demokratikus deficit az önálló állami létből és a társadalmi töresvonalból ered. A nemzetközi jelenlét nagymértékben segítette az új központi intézmények működését, azonban még hosszú út áll előttük, hogy a politikai konszolidáció megtörténjen. Elsősorban a jogállamiság és a demokratikus intézményrendszerben kell haladást elérniük.

Konklúzió

Tanulmányomban a Nyugat-Balkán államainak demokratikus állapotáról kívántam helyzetértékelést adni. A koppenhágai kritériumok teljesítése alapvető követelmény mindegyik ország számára, azonban a feltételek tartalmi jellemzői eltérő értelmezésekre adnak lehetőséget. A felhasznált vizsgálatokkal árnyalni kívántam ezt a demokráciaértelmezést, hogy láthatóvá váljon, milyen területeken tapasztalhatóak lemaradások és hol van szükség további lépésekre a teljes jogú tagság elnyeréséhez.

Az elemzéseket összegezve megállapítható, hogy a tagjelöltekre és a potenciális tagjelöltekre a demokrácia területén még számos feladat vár, ugyanis mindegyik ország napjainkban hiányos demokráciának számít (Szerbia 2010 és 2014 között érte el egyedülként a konszolidált kategóriát) (2. számú melléklet). Az országok ragsorait figyelembe véve a vizsgált 129 ország közül Montenegró és Szerbia a 21. helyen állt 2016-ban, amit az is bizonyít, hogy ezen két országgal zajlanak már a csatlakozási tárgyalások. A két

ország 2008-tól kezdődően az első harmadban „ért el” helyezést, és az ő esetükben tűnik leegyszerűbbnek a nyugati demokrácia megvalósítása. Macedóniában a politikai válság hatására egyre rosszabb eredmények mutathatóak ki, így a 2010-es 24. helyről 2016-ra a 44. helyre csúszott vissza. Albánia esetében a viszonylagos stagnálás után (2008-ban és 2010-ben is 32. hely) 2014-re a 43. helyre estek vissza, majd némi javulást értek el és 2016-ra a 36. helyre rangsorolták őket. Mint látható Macedóniában és Albániában a demokrácia képlékeny és az európai integrációjuk is stagnál, a csatlakozási tárgyalásaik nem indultak el. Bosznia-Hercegovina és Koszovó törekény országnak számít, mindkét esetben a háborús múlt és a belső konfliktusok rendezetlensége okoz gondot. Bosznia-Hercegovinában az elavult alkotmány és az etnikai törésvonal 2016-ra az 54. helyre volt elegendő, míg Koszovó stabilabbnak számít, de ő is csupán a 44. helyen található. Utóbbi két ország potenciális tagjelöltnek számít, Bosznia-Hercegovina már kinyilvánította csatlakozási szándékát, míg Koszovó a Stabilizációs és Társulási Megállapodás végrehajtásán dolgozik.

A Nyugat-Balkán országaiban érezhető a csatlakozás gazdasági kényszerítő hatása, míg a politikai kapcsolatokban Oroszország is meghatározó. A háttérben az húzódik meg, hogy az országok élén olyan politikai elitiek vannak, melyek hosszú évtizedek óta irányítják az államokat és a társadalmi feszültségeket képtelenek kezelni.

■ Irodalom

- Bertelsmann Stiftung. 2014a. BTI 2014 – Albania Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Bertelsmann Stiftung. 2014b. BTI 2014 – Kosovo Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Bertelsmann Stiftung. 2016a. BTI 2016 – Montenegro Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Bertelsmann Stiftung. 2016b. BTI 2016 – Serbia Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Bertelsmann Stiftung. 2016c. BTI 2016 – Macedonia Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Bertelsmann Stiftung. 2016d. BTI 2016 – Albania Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Bertelsmann Stiftung. 2016e. BTI 2016 – Bosnia and Herzegovina Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Bertelsmann Stiftung. 2016f. BTI 2016 – Kosovo Country Report. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- European Commission. 2013. Albania 2013 Progress Report. European Commission, COM(2013) 700 final.
- European Commission. 2014a. Albania 2014 Progress Report. European Commission, COM(2014) 700 final.
- European Commission. 2014b. Kosovo* 2014 Progress Report. European Commission, COM(2014) 700 final.
- European Commission. 2015a. Montenegro 2015 Progress Report. European Commission, COM(2015) 611 final.
- European Commission. 2015b. Serbia 2015 Progress Report. European Commission, COM(2015) 611 final.
- European Commission. 2015c. The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2015 Progress Report. European Commission, COM(2015) 611 final.
- European Commission. 2015d. Albania 2015 Progress Report. European Commission, COM(2015) 611 final.
- European Commission. 2015e. Bosnia and Herzegovina 2015 Progress Report. European Commission, COM(2015) 611 final.
- European Commission. 2016a. Montenegro 2016 Progress Report. European Commission, COM(2016) 715 final.
- European Commission. 2016b. Serbia 2016 Progress Report. European Commission, COM(2016) 715 final.
- European Commission. 2016c. The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2016 Progress Report. European Commission, COM(2016) 715 final.
- European Commission. 2016d. Albania 2016 Progress Report. European Commission, COM(2016) 715 final.
- European Commission. 2016e. Bosnia and Herzegovina 2016 Progress Report. European Commission, COM(2016) 715 final.
- European Commission. 2016f. Kosovo* 2016 Progress Report. European Commission, COM(2016) 715 final.

Mellékletek

1. számú melléklet. A Nyugat-Balkán európai integrációs jellemzői

Ország	Státusz	Csatlakozási kérelem benyújtása	Tagjelölti státusz elnyerése	Csatlakozási tárgyalások kezdete	Lezárt/megnyitott/összes fejezet száma
Montenegró	Tagjelölt	2008. 12. 15.	2010. 12. 17.	2012. 6. 29.	2/26/35
Szerbia	Tagjelölt	2009. 12. 22.	2012. 3. 1.	2014. 1. 21.	2/8/35
Macedónia	Tagjelölt	2004. 3. 22.	2005. 12. 17.	–	–
Albánia	Tagjelölt	2009. 4. 28.	2014. 6. 24.	–	–
Bosznia-Hercegovina	Potenciális tagjelölt	2016. 2. 15.	–	–	–
Koszovó	Potenciális tagjelölt	–	–	–	–

Forrás: A szerző gyűjtése.

2. számú melléklet. Demokrácia a Nyugat-Balkánon (2016)

Politikai transzformáció	Montenegró	Szerbia	Macedónia (FYROM)	Albánia	Bosznia-Hercegovina	Koszovó
1. Államiság	9,3	9	8,3	9	7	7,8
Erő alkalmazásának monopóliuma	10	9	9	10	8	7
Állami identitás	8	9	7	9	4	7
Vallási dogmák befolyása	9	8	8	10	8	9
Állami adminisztráció	10	10	9	7	8	8
2. Politikai részvétel	7,8	8,5	6,3	7,3	7	7,3
Szabad és tisztességes választások	7	9	7	8	7	7
Kormány hatékony teljesítménye	9	9	7	7	7	7
Gyülekezési jogok	9	9	7	8	8	9
Szólásszabadság	6	7	4	7	6	6
3. Jogállamiság	7	7,3	6,3	5	6,5	5,5
Hatalmi ágak elválasztása	7	7	6	4	8	6
Független igazságszolgáltatás	7	7	6	4	5	5
Büntetőeljárások hivatali visszaélés esetén	6	7	5	4	6	5
Polgári jogok	8	8	8	8	7	6

4. Demokratikus intézmények stabilitása	8	7,5	6	7	5	6,5
A demokratikus intézmények teljesítménye	8	7	6	6	5	6
A demokratikus intézmények iránti elkötelezettség	8	8	6	8	5	7
5. Politikai és társadalmi integráció	7,3	7	6,5	6,5	6	6,3
Pártrendszer	7	7	7	6	6	7
Érdekcsoportok	7	7	6	6	6	6
Demokrácia elfogadottsága	8	7	7	8	6	7
Szociális tőke	7	7	6	6	6	5
Demokrácia Státusz	7,9 (21/129) Hiányos demo- krácia	7,9 (21/129) Hiányos demo- krácia	6,7 (44/129) Hiányos demokrácia	7,0 (36/129) Hiányos demo- krácia	6,3 (54/129) Hiányos demokrácia	6,7 (44/129) Hiányos demo- krácia

Forrás: A Bertelsmann Stiftung országjelentései alapján a szerző szerkesztése.

SZÜKSÉGES-E NEMEK KÖZÖTTI KÜLÖNBSÉGEKBEN GONDOLKODNI, HA A HAT-NYOLC ÉVES KOROSZTÁLY IRODALMI IGÉNYÉRŐL BESZÉLÜNK?

■
Vass Dorottea

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar

■

2016 tavaszán, Vajdaságban egy olyan felmérés készült első osztályosok körében, amelyből kiderült, hogy a hat-nyolc éves korosztály többsége családi körön belül nem részesül mesei élményben, illetve, hogy a szóban forgó korosztály többsége a meseolvasás helyett a rajzfilmnézést részesíti előnyben. A vizsgálatból az is kiderült, hogy ezek a tanulók már nemcsak az állatmeséket és a tündérmeséket kedvelik, hanem már közkedvelté váltak a harcos és kalandos történetek is; valamint, hogy a kedvenc mesehősök listáján már nemcsak a sárkányok, rókák és hercegnők szerepelnek, sokkal inkább helyet kaptak a kortárs mesehősök is. Az eredmények alapján megállapítható, hogy két ízléscsoportról beszélhetünk. A kérdés csupán az, hogy vajon ez a két tábor a nemek közötti ízlésdifferenciákat tükrözi, vagy esetleg valamilyen társadalmi tényező hatásának tudhatók be. A jelen kutatás empirikus módon vizsgálta az első osztályos tanulók irodalmi igényeit, amelyen belül külön górcső alá vette a lányok és fiúk által preferált meséket és mesehős típusokat. A kutatásban a vajdasági általános iskolák magyar ajkú első osztályos tanulói vettek részt (N = 267), akikkel személyes, egyéni interjú készült. Jelen vizsgálat arra ad választ, hogy milyen a lányok és a fiúk olvasáskészsége, miről szeretnek olvasni a lányok és miről a fiúk, milyen mesehős típusokat kedvelnek, illetve melyek a kevésbé kedvelt mesehős típusaik. A feldolgozott eredmények egy átfogó képet mutatnak majd az első osztályos lányok és fiúk olvasási szokásaikról, illetve választ adnak arra, hogy szükséges-e nemek közötti ízlésdifferenciákról beszélgetni, ha a szóban forgó korosztály irodalmi attitűdjéről beszélünk.

Kulcsszavak: *olvasóvá nevelés, mesehősök, első osztály, irodalmi igény, nemek közötti különbség.*

■

1. Bevezető

A mese értéke napjainkban szinte már a köztudatba is bekerült, de a tudomány is ma már bővelkedik olyan szakirodalmi munkákban, amely a mese tudományos interpretációjával és neveléstudományi koncepciójával foglalkozik (Arnica 2005; Bettelheim 2011; Boldizsár 2010; Erdélyi 2012; Kádár 2012; Kocsis 2009; Nyitrai 2009, 2010, 2015, 2016; Petrolay 2013; Propp 1995; Spitz 2015; Szilágyi 2007; Trencsényi 2014). A köztudatban elterjedt tényezője a mesének, hogy segítséget tud nyújtani a gyerekek felnőtté válásában (Bettelheim 2011), céljaik elérésében pedig lelki erőt tud nyújtani (Boldizsár 2010), ezért gyermekünknek sosem elhamarkodott tevékenység a korai mesélés, csupán a gyermek korához megfelelő történettel kell ezt a cselekvési formát művelni (Bozóky 2009; Fessler 2013). Mindezek a tényezők mellett kutatók bizo-

nyitották, hogy a mese a kognitív, szociális és személyiségfejlődésben is fontos szerepet játszik (Bettelheim 2011; Boldizsár 2010, 2014, 2016; Kádár 2012, 2014; Nyitrai 2009, 2010, 2012, 2016). Azonban, az évek során a mese iránti kötődés kialakulásának mindig akadtak útonállói. Amíg egy évszázaddal ezelőtt a mesének csupán irodalmi értéket tulajdonítottak, a pedagógiai értékét figyelmen kívül hagyva (Nógrády 1917; Vass 2017), a reformpedagógiai paradigmaváltás bekövetkeztével Magyarországon is már egyre több nevelői értéket véltek felfedezni Benedek Elek, Arany János és sok más neves népmese gyűjtő által kiadott mesekötetekben (Nógrády 1917; Vass 2017). Ám azonban, amíg száz évvel ezelőtt a gyerekek még szívesen olvasták a számukra kiszabott kötelező olvasmányokat, ez a fajta olvasás iránti beágyazottság mára már megváltozni látszik (Vass 2017). Ma már szinte a köztudatban is elterjedt, hogy a gyerekek nem szívesen olvasnak. Ezzel a problematikával számos jelentős kutatás született, melyek szerzői többek között az olvasástanulás nehézségeiben látják élősködni e tényező kialakulását (Bárdos 2009; Harper 2009; Józsa–Józsa 2014; Józsa–Steklács 2009; Szenczi 2013). Szerintük az első osztályba induló gyerekek, akik az év elején még lelkesednek az olvasás iránt, az év végére „kiszereznek” az olvasásból. A kutatók a későbbi évfolyamokat vizsgálva rámutattak arra, hogy a gyerekek nem szívesen olvasnak, és ennek a problematikának a kiküszöböléséért kell tenni valamit (Bárdos 2009; Benczik 2009; Boldizsár 2001; Gombos 2010). Szenczi a motivációt látta fontosnak (Szenczi 2013), ennek kutatásával foglalkozott a negyedik, hatodik és nyolcadik osztályosok körében. Józsa és Steklács szerzőpáros szerint ahhoz, hogy a gyerekek igényeljék az olvasást, fontos, hogy változatos szövegeket olvassanak (Józsa–Steklács 2012); Boldizsár (2001) szerint olyan olvasmányokkal szükséges találkozniuk, amelyekhez érzelmileg is kötődni tudnak; Cserhalmi (2001) viszont az olvasókönyv fontos befolyásos szerepére hívja fel a figyelmünket az olvasás kialakulása érdekében. Korábbi tanulmányomban (Vass 2016a) már hangsúlyoztam azt, hogy az olvasás iránti szeretet kialakulásával már első osztályos kortól érdemes foglalkozni. Valóban fontos, hogy ebben a korban az olvasáskészségre is kellő figyelmet fordítsunk, de az olvasáskészség kialakulása mellett a kezdő olvasókban fontos kialakítani az olvasás iránti kötődést és a tevékenység által megélt csodás élményeket, akár részesült hasonló élményekben az előbbi évek során, akár nem. Ezt azonban úgy érdemes, ha a kezdő olvasók izlésének megfelelő irodalmi szövegeket tartalmaz maga az olvasókönyv, amelyből a tanulók első irodalmi értékű történeteiket tudják önállóan elolvasni.

2. A jelen kutatás előzményei

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság Nagy László kezdeményezésére 1910-ben Magyarországon vizsgálatot indított többek között a hat-nyolc éves tanulók körében. A vizsgálat az említett korosztály irodalmi érdeklődésére fókuszált. A felmérést Nógrády László dolgozta fel és adta ki 1917-ben, azaz pontosan száz évvel ezelőtt. Fél száz év után, 1967-ben Tóth Béla a hat-nyolc éves tanulók irodalmi érdeklődésének háttérbe szorulására hivatkozva, szintén a kisiskolások irodalmi érdeklődésével foglalkozott, így az 1917-ben kiadott Nógrády vizsgálatát hasonló koncepciók alá helyezte, és rokon módszerekkel elvégezte a kutatást, szintén a hat-nyolc éves tanulók körében. Tóth kutatásának részletes reprezentálásával egy korábbi tanulmányom kapcsán foglalkoztam (Vass 2015). Tóth saját kötetében Nógrády felmérését kultúrtörténeti dokumentumnak nevezi, mára már mind Nógrády, mind Tóth kötetének ugyanezt a minőséget tulajdoníthatjuk.

A két felmérés a ma is aktuális kisiskolások olvasási kultúrájának problematikájával foglalkozik, nem utolsósorban effektív gyakorlati kutatási mintával rendelkezik. Ez utóbbi kvalitása miatt érdemesnek tartottam Tóth kutatását továbbgondolni (Vass 2016d) és a mai hat-nyolc éves tanulók körében elvégezni.

A Tóth-féle kibővített kérdésekkel (Vass 2016d) 2016 tavaszán Vajdaság-szerte első osztályos tanulókkal folytattam beszélgetést arról, milyen irodalmi műveket szeretnek leginkább, kik a kedvenc mesehőseik, illetve az olvasási szokásaikról is igyekeztem tájékoztatást szerezni. A felmérés egyéni, személyes

interjú formájában készült el. A globális eredmények (Vass 2016b) arról tettek tanúbizonyságot, hogy a hat-nyolc éves korosztály többsége családi körön belül nem részesül mesei élményben, akinek viszont olvasnak odahaza, annak leginkább csak régebben olvastak, mára már az ő családi körükben is megszűnt ez a fajta tevékenység. A kutatásból az is kiderült, hogy az első osztályos tanulók többsége a meseolvasás helyett a rajzfilmmézést részesíti előnyben, és, hogy ezek a tanulók már nemcsak az állatmeséket és a tündérmeséket kedvelik, hanem már közkedvelté váltak köreikben a harcos és kalandos történetek is. A gyerekek kedvenc mesehős listáján már nemcsak a sárkányok, mackók és hercegek szerepelnek, helyet kaptak a kortárs mesehősök is. Az eredmények két ízléscsoportot tükröztek. A kérdésre, hogy vajon ez a két tábor a nemek közötti ízlésdifferenciákat tükrözi, vagy esetleg valamilyen társadalmi tényezők hatásának tudhatók be, ezen tanulmány fog választ adni, empirikus vizsgálatok alapján.

3. A kutatás adatai

A kutatásban a vajdasági általános iskolák magyar ajkú első osztályos tanulói vettek részt (N = 267), akikkel személyes, egyéni interjút folytattam. Összesen tizenhat település²¹ (falu 59,6%; város 40,4%) általános iskolájának első osztályos tanulóival készült interjú. A felmérésben összesen 146 lány (54,7%) és 121 fiú (45,3%) vett részt, az átlagkorosztály 7,29 év volt. A beszélgetés alatt többek között elbeszélgettünk arról, szoktak-e nekik odahaza olvasni, és ha igen, akkor ki teszi ezt, illetve elbeszélgettünk a gyerekek kedvenc meséjéről és szereplőiről is. Ezt követte az általam összeállított (Vass 2016c) mesehős illusztrációk bemutatása, amelyek közül az interjúalany kiválaszthatta a számára legszimpatikusabb szereplőket, és mesét alkotott velük a helyszínen. A gyerekek válaszaiból kategóriákat alakítottam ki, többek között mesekategóriákat hoztam létre. Ahol a válaszok megengedték, ott azokat a besorolásokat alkalmaztam, amelyet Tóth is alkalmazott a saját mérésének feldolgozása során. Ennek az interjúnak egyik szegmensére fókuszál ez a tanulmány, a gyerekek közkedvelt meséit és az általuk előnyben részesített mesehősök nemek szerinti ízlésdifferenciáit tükrözi.

4. Kutatói kérdések és hipotézisek

A globális statisztikai eredmények alapján, mely szerint az interjúalanyok egy része a hagyományos, míg a többi a kortárs mesehősöket kedveli, illetve, hogy az első osztályos tanulók egy része az állatmeséket és a tündérmeséket részesíti előnyben, míg a többi az enciklopédiák és harcos irodalmi szövegek iránt éreznek vonzalmat, az alábbi kérdések és hipotézisek alakultak ki:

K1: Van-e különbség a fiúk és a lányok mesei ízlése között?

K2: Van-e különbség a fiúk és a lányok legkedveltebb szereplőtípusa között?

H1: A lányok előnyben részesítik a tündér- és népmeséket.

H2: A fiúk erősebb vonzalmat éreznek az enciklopédiák olvasása iránt, mint a lányok.

H3: A fiúk erősebb vonzalmat éreznek a harcos és kalandos mesék iránt.

H4: A fiúk a modern mesehősöket jobban kedvelik, mint a lányok.

H5: A lányok a hagyományos hőstípusok iránt erősebb vonzalmat éreznek, mint a fiúk.

21 Bácskertes, József Attila Általános Iskola; Bácsfeketehegy, Nikola Gyurkovics Általános Iskola; Bácskossuthfalva, Id. Kovács Gyula Általános Iskola; Bezdán, Testvériség-egység Általános Iskola; Csantavér, Hunyadi János Általános Iskola; Erzsébetlak, Testvériség-egység Általános Iskola; Gunaras, Dózsa György Általános Iskola; Horgos, Kárász Karolina Általános Iskola; Kishegyes, Ady Endre Kísérleti Általános Iskola; Lukácsfalva, Sonja Marinković Általános Iskola; Magyarkanizsa, Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola; Muzslya, Szervó Mihály Általános Iskola; Nagybecskerek, Sonja Marinković Általános Iskola; Óbecse, Petőfi Sándor Általános Iskola; Szabadka, Majsai Úti Általános Iskola; Szentmihály, Sonja Marinković Általános Iskola.

5. Eredmények

A két vizsgált csoport t-próbával való összehasonlítása során (1. táblázat) összesen két szövegtípus esetében figyelhető meg szignifikáns különbség. A tündérmeséket és a népmeséket a lányok preferálják jobban (37,2%), míg a fiúkat jobban foglalkoztatják a tudományos szövegek (14%). A két olvasmánytípuson kívül a többi közkedvelt irodalmi szövegtípusok között nem érzékelhető szignifikáns különbség. Tehát a statisztikai eredmények alapján mindkét nem hasonló százalékarányban vonzódik az állatmesékhez és történetekhez (lányok 33,8%; fiúk 39%), a két nem között ez esetben nincs szignifikáns különbség. Hasonló a tényállás a gyermekek életéről szóló irodalmi szövegekről, illetve a versek iránti érdeklődésről is, itt sem tapasztalható szignifikáns különbség, úgy a lányok, mint a fiúk is, kisebb arányban kedvelik ezt a két fajta szövegtípust.

Szövegtípusok	Lányok (n = 145)	Fiúk (n = 117)	t-próba	
			t	p
Állatmesék és történetek	33,8% (49)	39,0% (46)	-1,02	0,30
Tündérmesék és népmesék	37,2% (54)	12,0% (15)	4,90	0,01
Harcos és kalandos történetek	6,2% (9)	15,0% (18)	-1,91	0,05
Gyermekek élete	6,2% (9)	4,3% (5)	0,74	0,46
Vers	5,5% (8)	10,0% (12)	-2,92	0,18
Enciklopédia	2,8% (4)	14,0% (17)	-1,33	0,04
Egyéb	8,3% (12)	3,4% (4)	1,07	0,28

1. táblázat. Legkedveltebb mesetípusok nemek szerinti eloszlása a kétmintás t-próba alapján

Megjegyzés: A 0,05 szinten szignifikáns eltéréseket dőlt szedés jelzi.

A válaszok alapján a két nem között nincs statisztikailag különbség, ha a számukra kedvelt és kevésbé kedvelt szereplőtípusokról beszélünk (2. táblázat), ugyanis a válaszkategóriák alapján a fiúk és a lányok is magas százalékarányban a főszereplőre szeretnének hasonlítani (fiúk 74,1%; lányok 73,4%) és a gonosz szereplőre szeretnének legkevesebben hasonlítani (fiúk 49,4%; lányok 57,5%).

Szereplők	Lányok		Fiúk	
	hasonlítana (n = 128)	nem hasonlítana (n = 120)	hasonlítana (n = 89)	nem hasonlítana (n = 79)
főszereplő	73,4% (94)	13,3% (16)	74,1% (66)	19,0% (15)
mellékszereplő	21,9% (28)	29,2% (35)	18,0% (16)	31,6% (25)
gonosz	4,7% (6)	57,5% (69)	7,9% (7)	49,4% (39)

2. táblázat. Kedvelt és kevésbé kedvelt szereplőtípusok nemek szerinti százalékarányának eloszlása

A két vizsgált csoport t-próbával való összehasonlítása során (3. táblázat) összesen tizenhét mesehős típusnál figyelhető meg szignifikáns különbség. A különbségek nemek szerint határolódnak el, a lányok sokkal nagyobb mértékben kedvelik a tündér, torta, ló, nyúl, egér, iskolás lány, királykisasszony, sárkány és táltos paripa típusú szereplőket; a fiúk pedig a kigyó, szurikáta, dinoszaurusz, farkas, kaszás halál, kerék-

pár, kalóz és katona típusú hősöket kedvelik jobban a lányoktól. A két nem preferált hősei között irodalmi differencia is észlelhető, ugyanis a lányok leginkább a népmesei hősök iránt vonzódnak (tündér, királykisasszony, sárkány, táltos paripa, nyúl, egér, ló), csupán két népmesétől idegen hős tér el ettől a kategóriától (iskolás lány, torta); míg a fiúk leginkább a hagyományos mesehősöktől eltérő szereplőket részesítik előnyben (szurikáta, dinoszaurusz, kaszás halál, kerékpár, kalóz, katona), a hagyományos mesék szereplőiből csupán a farkast és a kígyót kedvelik jobban, mint a lányok. Rendhagyó módon a sárkány szereplő iránt nem a fiúk, hanem a lányok vonzódnak inkább. Feltételezem, hogy ennek oka, hogy a sárkányok csak a hagyományos népmesékben szerepelnek gonoszként, mára már igen megváltozott szerepkört ruháztak rájuk, bizonyítja ezt Trencsényi (2014) is. Ezek alapján a fiúk már sokkal nehezebben tudnak azonosulni a megszelídíthető sárkányokkal, helyettük inkább farkasokat, kalózokat és katonákat alkalmaznának.

Szignifikáns különbség nem tapasztalható azok között az irodalmi szereplők között, amelyek semleges szerepet képviselnek egy-egy szövegben (vándortarisznya, kávé, róka, aranyhal, virág, béka, medve, kecske, nap, világűr), továbbá az iskolás fiú és a királyfi. Ez utóbbi két szereplőre szükségük van a lányoknak is, valószínű azért, hogy az általuk kedvelt királykisasszony, illetve iskolás lány megtalálja párját. A vámpír és a boszorkány egy figyelemre méltó eredményt tükröz, ugyanis ez a két mesehős iránti vonzalom statisztikailag nem mutat különbséget a két nem között. Legvalószínűbb, hogy ennek eredményét a filmek hatása befolyásolta.

Szereplő	Lányok %	Fiúk %	<i>t</i>	<i>p</i>
vándortarisznya	2,8	4,1	-0,44	0,65
tündér	55,1	4,1	6,21	0,01
palacsinta	12,5	14,2	-0,12	0,89
kávé	2,8	4,2	-0,26	0,78
torta	14,5	5,8	2,59	0,01
kígyó	10,4	35,4	-4,30	0,01
ló	41,4	10,0	5,19	0,01
szurikáta	7,6	14,1	-2,06	0,04
dinoszaurusz	11,8	42,2	-4,21	0,01
róka	23,5	20,7	0,40	0,68
aranyhal	18,6	17,4	0,79	0,42
farkas	22,7	38,0	-3,24	0,01
virág	11,1	9,2	0,38	0,70
béka	6,3	9,1	-0,95	0,34
medve	15,9	17,5	-,055	0,58
nyúl	37,9	14,9	3,86	0,01
kecske	6,9	8,4	-0,60	0,54
egér	23,5	12,4	2,14	0,03

isk. fiú	8,3	7,5	-0,41	0,68
isk. lány	25,6	3,3	5,17	0,01
királykisasszony	57,9	4,1	9,98	0,01
királyfi	23,5	32,1	-1,90	0,05
sárkány	28,3	5,5	-3,43	0,01
boszorkány	45,6	36,4	0,80	0,42
vámpír	33,1	48,8	-1,26	0,20
kaszás halál	18,6	57,1	-4,65	0,01
kalóz	15,9	37,2	-2,96	0,03
katona	8,3	47,1	-5,59	0,01
nap	6,9	10,8	-0,99	0,31
táltos paripa	80,0	10,8	10,69	0,01
kerékpár	1,4	8,3	-2,27	0,02
világúr	3,4	9,1	-1,86	0,06

3. táblázat. **Legkedveltebb mesehősök nemek szerinti eloszlása a kétmintás t-próba alapján**
 Megjegyzés: A 0,05 szinten szignifikáns eltéréseket dőlt szedés és árnyékolt háttér jelzi.

6. Konklúzió

Összességében megállapíthatjuk, hogy az általános iskolák első osztályos tanulóinak ízlése nemek közötti ízlésdifferenciákról tesz tanúbizonyosságot. A fenti adatok arról számolnak be, hogy a nemek közti különbségek leginkább a mesehősök között észlelhetők, a szövegtípusok közötti differenciák kisebb mértékben érzékelhetők. A nemek közötti ízlések eltérése miatt sokkal lényegesebb, hogy az adott mese milyen szereplőket alkalmaz, mint az, hogy állat-, tündér- vagy harcos meséről van szó.

A megfogalmazott hipotézisek beigazolódtak, a lányok a tündér és népmeséket jobban kedvelik, mint a fiúk; a fiúk pedig a lányokhoz képest az enciklopédiában olvasható szövegeket preferálják jobban, azonban a H3, mely szerint a fiúk erősebb vonzalmat éreznek a harcos és kalandos mesék iránt nem igazolódott be, a nemek között statisztikailag nincs különbség. A további hipotézisek beigazolódtak (H4, H5), ugyanis a fiúk a modern mesehősöket jobban kedvelik, mint a lányok, a lányok viszont erősebb vonzalmat éreznek a hagyományos mesehősök iránt, mint a fiúk. Hogy van-e különbség a fiúk és a lányok szereplőtípusa között? Van. Amellett, hogy közös kedvenc mesehős is fellelhető, a harminckét szereplő közül tizenhét, azaz kicsivel több, mint a fele szignifikáns különbséget ért el.

■ Irodalom

Bárdos József. 2009. Az olvasástanítás nyomorúsága. In Szávai Ilona szerk. Olvasni jó! Tanulmányok az olvasás fontosságáról. 43–50. Budapest: Pont Kiadó.

Benczik Vilmos. 2009. Az olvasás alkonya? In Szávai Ilona szerk. Olvasni jó! Tanulmányok az olvasás fontosságáról. 7–14. Budapest: Pont Kiadó.

- Bettelheim, Bruno. 2011. A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Budapest: Corvina Kiadó.
- Boldizsár Ildikó. 2001. Olvasókönyvek az általános iskola 2., 3., 4. osztálya számára. *Iskolakultúra* 11 (5): 68–70.
- Boldizsár Ildikó. 2010. Meseterápia. Mesék a gyógyításban és a mindennapokban. Budapest: Magvető Kiadó.
- Bozóky Éva. 2009. Az olvasás iskolája. In Szávai Ilona szerk. *Olvasni jó! Tanulmányok az olvasás fontosságáról.* 81–82. Budapest: Pont Kiadó.
- Cserhalmi Zsuzsa. 2001. Tankönyv és irodalomtanítás. *Iskolakultúra* 11 (5): 71–74.
- Fessler Emma. 2013. Egy izgalmas mesétől még a gyerek láza is lemegy. Beszélgetés Vekerdy Tamás gyermekpszichológussal. <http://www.life.hu/csalad/20130924-vekerdy-tamas-miert-fontos-a-meseolvasas-a-gyerekeknek.html> (2016. febr. 04.)
- Gombos Péter. 2010. A kötelező olvasmányoktól a szívesen olvasott könyvekig. In Szávai Ilona szerk. *Az olvasás védelmében. Oktatókutatási tanulmányok.* 145–152. Budapest: Pont Kiadó.
- Harper, A. 2009. Teaching Your Child to Love Reading. The Old Schoolhouse Magazine, LLC. <http://creation.com/images/pdfs/home-school-corner/teaching-reading/6908teaching-your-child-Love-Reading.pdf>. (2016. febr. 6.)
- Józsa Gabriella–Józsa Krisztián. 2014. A szövegértés, az olvasási motiváció és a stratégiahasználat összefüggése. *Magyar Pedagógia* 114 (2): 67–89.
- Józsa Krisztián–Steklács János. 2009. Az olvasástanítás kutatásának aktuális kérdései. *Magyar Pedagógia* 109 (4): 365–397.
- Józsa Krisztián–Steklács János. 2012. Az olvasás tanításának tartalmi és tantervi szempontjai. In Csapó Benő–Csépe Valéria szerk. *Tartalmi keretek az olvasás diagnosztikus értékeléséhez.* 137–188. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kádár Annamária. 2012. *Mesepszichológia. Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban.* Budapest: Kulcslyuk Kiadó.
- Kádár Annamária. 2014. *Mesepszichológia 2.* Budapest: Kulcslyuk Kiadó.
- Nógrády László. 1917. *A mese.* Budapest: Magyar Gyermektanulmányi Társaság.
- Nyitrai Ágnes. 2009. Mesék és fejlődéssegítő feladatok az 1. és 2. osztályos olvasókönyvekben. *Iskolakultúra* 11. <http://epa.oszk.hu/00000/00011/00142/pdf/2009-11.pdf#page=3> (2016. máj. 10.)
- Nyitrai Ágnes. 2010. Az összefüggés-kezelés fejlődésének kritériumorientált segítése mesékkel 4–8 éves gyerekek körében. PhD értekezés tézisei. Oktatóelmélet doktori program. http://www.edu.u-szeged.hu/phd/downloads/nyitrai_tezis_hu.pdf (2016. máj. 29.)
- Nyitrai Ágnes. 2015. A bölcsődés gyermek és a mese. *Autonómia és felelősség.* 2. sz. <http://www.kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/06-autonomia-es-felelosseg-pte-btk-ni-2015-02szam.pdf> (2016. aug. 13.)
- Nyitrai Ágnes. 2016. Mese és mesélés. *Iskolakultúra* 26 (4). <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/2016/04/07.pdf> (2016. aug. 13.)
- Petrolay Margit. 2013. *Tanulmányok meséről, gyermekirodalomról.* Budapest: Fapadoskönyv Kiadó.
- Propp, Vlagyimir Jakovlevics. 1995. *A mese morfológiája.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Szenczi Beáta. 2013. Olvasási motiváció 4., 6. és 8. osztályos tanulók körében. *Magyar Pedagógia* 113 (4): 197–220.
- Tóth Béla. 1967. *Irodalmi érdeklődés az olvasástanulás kezdetén.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Trencsényi László. 2014. A sárkányok megszelídülése. *Tani-tani online folyóirat. A szabad pedagógiai gondolkodás fóruma.* http://www.tani-tani.info/a_sarkanyok_megszelidulese (2016. dec. 8.)
- Vass Dorottea. 2015. Egy irodalompszichológiai kutatás módszerének újraéledése. Dr. Tóth Béla: *Irodalmi érdeklődés az olvasástanulás kezdetén.* *Létünk* 15 (2): 177–179.
- Vass Dorottea. 2016a. Amikor a mesehallgatóból meseolvasó lesz. Az olvasásszeret kialakulásának három próbatétele. *Iskolakultúra* 7–8: 14–24.
- Vass Dorottea. 2016b. Mesehősök: igények metamorfózisa a kisiskolások világában. A vajdasági első osztályos tanulók irodalmi érdeklődésének pedagógiai vizsgálata. In Zsolnai Anikó–Kasik László szerk. *A tanulás és nevelés interdiszciplináris megközelítése.* 497. XVI. Országos Neveléstudományi Konferencia.

- Vass Dorottea. 2016c. Patthelyzet.: Napjaink ábécés olvasókönyveinek néhány lehetséges mesehőse. In Márhoffer Nikolett–Szekeres Nikoletta–Szücs-Rusznak Karolina szerk. Horizontok és dialógusok II. Konferencianapok: Absztraktkötet. 181.
- Vass Dorottea. 2016d. Róka, nyuszi vagy vámpír? Mesehősök a kisiskolások világában. Tavaszi Szél Konferencia. Konferenciakötet. 196–209.
- Vass Dorottea. 2017. Változott-e a mese és az olvasás iránti érdeklődés az utóbbi évszázad alatt? A hat-nyolc éves gyerekek irodalmi érdeklődése különös tekintettel Nógrády László és Tóth Béla kutatására. [bírálat alatt]

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK
ÉS MŰSZAKI TUDOMÁNYOK

A VAJDASÁGI MAGYAR AJKÚ GYEREKEK ANTROPOLÓGIAI VIZSGÁLATA

Borsos Éva, Czékus Géza, Horák Rita

Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, Szerbia

Napjainkban a vajdasági gyerekek biológiai jellemzői közül egyedül a testtömeget és a testmagasságot vizsgálják tüzetesebben. Az utolsó széleskörű, részletes antropológiai felmérést mintegy harminc évvel ezelőtt végezték el. Rohamosan fejlődő világunk, a gyorsan változó környezet a gyerekek antropológiai jellemzőire is hatással van. Ezen okok miatt kezdtük el kutatásunkat 2015 őszén, melynek során vajdasági magyar ajkú gyerekek és fiatalok kvalitatív (18) és kvantitatív (34) jellemzőit vizsgáljuk. Végső célunk, hogy a begyűjtött adatokból egy átfogó adatbázist hozzunk létre. Eddig 250 egyént vontunk be vizsgálatainkba, fiúkat és lányokat vegyesen. Két mintával dolgoztunk: a kanizsai Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola martonosi kihelyezett tagozatának tanulóival és az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatóival. Munkánkban ezen eredményekből mutatunk be néhányat.

Kulcsszavak: *antropológia, kvalitatív jellemzők, kvantitatív jellemzők.*

1. Bevezető

Napjainkban igen kevés információ áll még rendelkezésünkre a vajdasági magyar ajkú általános iskoláskorú gyerekek (6–14 éves) antropometriai értékeiről. Ezért műhelymunkánk beindításának egyik oka az volt, hogy a környezetünk (Észak-Szerbia – Vajdaság) antropológiai adatait kiegészítsük az óvodás korosztálytól az egyetemi hallgatókig. Az utolsó részletes felmérés adatai 1990-ből származnak (Czékus 1990).

Munkánkat 2015 októberében kezdtük el. Végső célunk a vajdasági magyar ajkú gyerekekre vonatkozó adatbázis létrehozása és az eredmények folyamatos publikálása. További célunk volt az is, hogy egyetemi hallgatóinkat bevezessük a fizikai antropológiai kutatásokba, az antropológiai kutatások módszertanába és, hogy megismertessük velük ezek elméleti hátterét, mérési és megfigyelési technikáit, valamint elsajátítani velük a begyűjtött adatok feldolgozását és az eredmények ismertetését, publikáció összeállítását.

Tanító- és óvóképzős hallgatókról lévén szó nagyon fontos, hogy munkájuk során képesek legyenek felmérni a gyerekek antropológiai paramétereit, és ha szükséges, akkor fel tudják hívni a szülők és a szakemberek figyelmét az esetleges problémákra. Hiszen napjaink népbetegségeinek nagy része (túlsúly, magas vérnyomás stb.) könnyen orvosolható, ha már kicsi gyerekkorban észreveszik. Leendő pedagógusaink a szülőkkel összefogva nagyon sokat tehetnek e problémák megelőzése érdekében.

Felmérésünk során 41 metrikus és morfológiai, illetve 36 genetikai adatot vizsgálunk. Ezek a következők:

1. Antropogenetikai tárgyú megfigyelések: lateralitás a kéz, a láb és a szem esetében, nyelvgöngyölítés, a középső ujjperc szőrössége, haj (hajhatár, lefutása, hajörvény), fül (fülcimpalenyővés, Darwin-gumó megléte/hiánya, fülzsír típusa, a fül egyéb jellegei, méretei), ujjak (digitális index, köröm alakja, hipertextenzibilis – autóstopper – hüvelykujj), szintévesztés;
2. Színkomplexió: hajszín;

3. Kvantitatív antropológiai jellegek:

– testmagasság	– kézhossz	– fejhossz
– vállmagasság	– felkar legnagyobb kerülete	– fejszélesség
– ujjmagasság	– alkar legnagyobb kerülete	– arcmagasság
– csípőszélesség	– vállszélesség	– arcszélesség
– csípőmagasság	– medenceszélesség	– orrmagasság
– ülőmagasság	– derékkerület	– orrszélesség
– comb legnagyobb kerülete	– haskerület	– fejkerület
– lábszárkerület	– medencekerület	– mellkaskerület (normál, belégzésnél, kilégzésnél)

4. Bőrredő vastagsága (biceps, triceps, subscapula, suprailiac, köldök);

5. Testtömeg;

6. Fiziológiai jellegek: kéz szorítóereje, tüdőkapacitás, szemüvegviselés.

Jelenlegi munkánkban néhány kvantitatív és kvalitatív jellemző vizsgálatát során kapott eredményt mutatunk be.

1.1. Színtévesztés

A különböző tulajdonságaink megléte, hiánya, gyakorisága mindig is foglalkoztatta az embert. Kíváncsiak vagyunk rá kinek milyen színű a haja, szeme, milyen a hajlefutása, milyen a hajhatára, melyet örökít tovább stb. A színvakság, azaz daltonizmus egy nemhez kötött öröklődés menetű rendellenesség, melynek három fajtáját különböztetjük meg: a teljes színvakságot, a piros szín árnyalatainak csökkent megkülönböztetését (protanomalia) és a zöld szín árnyalatainak csökkent megkülönböztetését (deuteranomalia). A harmadik típusa pedig a teljes színvakság (achromatia). Ebben az esetben a szín érzékeléséért felelős összes receptor (csap) hiányzik, a beteg csak homályos fekete-fehér képet lát. A rendellenesség jellemző tünete még az erős fényérzékenység is. A színtévesztéssel kapcsolatos kutatások nagyon népszerűek, az utóbbi időben ilyen jellegű megfigyelésekkel foglalkoztak például Dahić és munkatársai (2006) és Hamidović és Terzić (2008) is.

1.2. Hajszín

A haj az emberi fejen található szőrzet, amely mechanikailag is védi a koponyát. Hajunk minőségét szüleinktől örököljük, de környezeti tényezők és a táplálkozás is jelentősen befolyásolják állapotát. A haj jellemzésekor a színét és a lefutását veszik figyelembe. Ezek a tulajdonságok megfelelő genetikai törvényszerűségek szerint öröklődnek: az egyenes haj allélja recesszív a többi formával szemben. A haj színe a kéregállományában lévő festékanyagtól, a melanintól függ (Farkas 2005). A festék mennyisége alapján a szín az egészen világosszöktől a sötétfeketéig változhat. A hajszín öröklődéséről elmondható, hogy egynél több, de nem nagyszámú génpár határozza meg (Farkas 2005). A sötétebb hajszín allélja domináns a világosabb hajszín fölött. A szín szerinti csoportosításhoz a harminc színárnyalatot tartalmazó Fischer–Saller-skálát használják. A pontos szint spektrofotométerrel állapítják meg.

1.3. Testmagasság

Az élő ember testméretei közül az egyik legfontosabb a testmagasság. Végleges magasságunkat 18 éves korunkra érjük el. A 20 év körüli életkor után a növekedés nagyon kicsi lesz, és 30 év felett már alig észlelhető (Farkas 2005). A testmagasság a nap folyamán is változik. A porcszövetek osszenyomódása

miatt, a görbült testtartás és a lábboltozat laposodása miatt az eredeti magasságtól való eltérés 30 mm is lehet. A nagy fokú, hosszú ideig tartó megterhelés következtében ez az érték elérheti akár az 50 mm-t is (Farkas 2005).

2. Anyag és módszer

A kutatásunkat 2015 novemberében kezdtük el a kanizsai Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola martonosi kihelyezett tagozatán. A mérésekben 105 diák vett részt, 64 lány és 41 fiú. A 8. osztályos tanulók szülei nem írták alá a szülői beleegyező nyilatkozatokat, ezért őket nem tudtuk felmérni. A falu lakossága egy kis zárt magyar anyanyelvű közösségnek tekinthető.

Felmérésünket 2016 tavaszán az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán folytattuk. Minden hallgatónk részt vett a kutatásban és a mérésekben. Összesen 134 hallgatót vontunk be a vizsgálatba, 114 lányt és 20 fiút. A hallgatók Vajdaság közel 25 településéről érkeztek, ezért a minta reprezentatívnek tekinthető.

A felmérés során egyszerre csak egy csoportot vizsgáltunk meg. Minden hallgatót külön-külön figyelt meg három adatfelvevő tanár.

A szintévesztést a vizsgálat során a nemzetközi szakirodalomban elfogadott Ishihara-teszt segítségével állapítottuk meg. Ez a füzet ábrákat tartalmaz, ahol is színes pöttyök között számok vannak elrejtve. A színvakságban szenvedő egyének nem látják a számokat csak a pontokat. Az egészséges személyek le tudják olvasni a számokat. A számokat még nem ismerő tanulóknak egy színes pöttyökből álló labirintusban kellett megtalálniuk a kivezető utat. A színvak, illetve szintévesztő gyerekek ezt nem tudták megtenni.

A hajszín megállapítására a nemzetközi, Martin-Saller-féle hajszínskálát használtuk. Ez hajmintákat tartalmaz, melyek betűjelekkel vannak jelölve. Összesen 24 betűvel jelölt és négy darab római számmal jelzett hajszíntípust tartalmaz. A haj színét a nyakszirti régióban lévő haj mélyebb területén közvetlen összehasonlítás útján természetes fénynél figyeltük meg. A kiválasztott hajmintát a vizsgálandó személy hajához tettük, majd a legjobban egyező hajszínárnyalat jelzőbetűjét a vizsgálati anyagba feljegyeztük.

A hajszínek betűjelei A-tól E-ig a nagyon világosszőke hajszínt, F-től L-ig a szőke hajszínt, P-től T-ig pedig a barna hajszínt jelölik. Az U–Y kategóriákba a sötétbarnák és a feketék tartoznak. A római számok jelölik a vörös (I–IV.) és a szőkés vörös (V–VI.) árnyalatokat.

A tarkón lévő haj vizsgálata azért szabályos, mert itt nem fakítja ki a nap és festett haj esetében is itt állapítható meg legpontosabban a haj eredeti színe és árnyalata.

A testmagasság mérése során antropométert használtunk. A vizsgált egyének mezítláb és torna-felszerelésben voltak. Ügyeltünk arra, hogy kihúzott testtartással egyenesen álljanak, fejük a frankfurti vízszintesben legyen.

A megfigyelt vagy lemért adatokat azonnal számítógépbe vittük és később SPSS számítógépes program segítségével dolgoztuk fel.

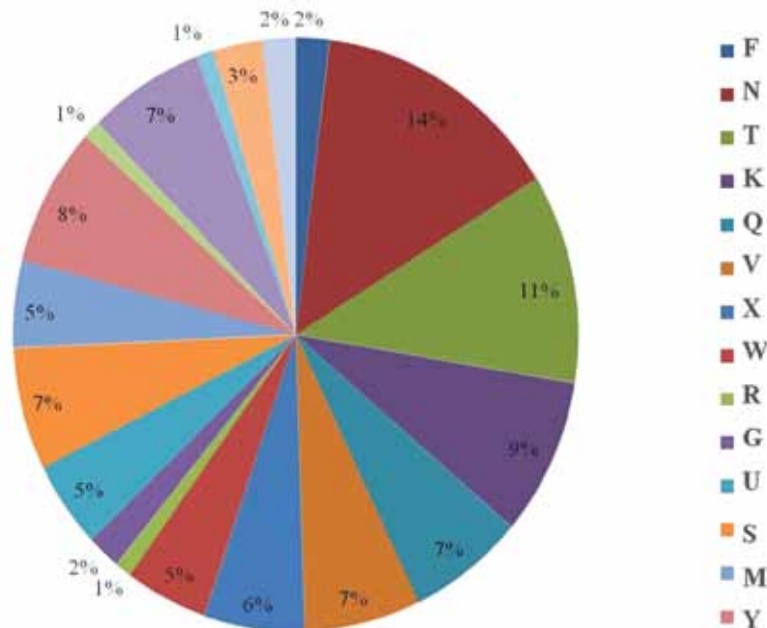
3. Eredmények

3.1. Szintévesztés

Az Ishihara-teszttel történő tesztelés után megállapítottuk, hogy a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar megfigyelt hallgatóinak többsége nem szintévesztő (98,51%), de találtunk olyan személyt, akinél megfigyelhető ez a rendellenesség (0,75%) és egy olyan személyt is (0,75%), aki csak félig szintévesztő. Feltételezésünknek megfelelően a szintévesztő hallgatók csak a fiúk sorából kerültek ki. A lányok között nem találtunk szintévesztő egyént. Köztudott, hogy a lányoknál ez csak homozigóta formában jut kifejezésre, amennyiben mindkét X kromoszóma hordozza a hibás gént.

3.2. Hajsztín és a haj lefutása

Az általános iskolás tanulók hajsztín gyakoriságát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az N típusú hajsztín a leggyakoribb (1. ábra). A tanulók 14%-a rendelkezik ilyen hajsztínnel. Ez egy barna hajsztín árnyalatnak felel meg. A második leggyakoribb hajsztíntípus a T jelzésű 11%-os gyakorisággal. Ez szintén a barna hajsztín egyik árnyalatát jelöli. Gyakoriság szempontjából a harmadik helyen a K jelzésű hajsztín áll 9%-kal. Ez egy világosbarna és szőke közötti hajsztín árnyalat. A skálán jelzett 24+6 hajsztín árnyalatból a martonosi tanulók esetében csak 11-et tudtunk megfigyelni. Tudni kell viszont azt, hogy ez a skála (a nemzetközi antropológiai programnak megfelelően) nem a mi környezetünkben élő emberek hajtinseit tartalmazza, ezért gyakran csak hasonló színeket regisztrálunk.

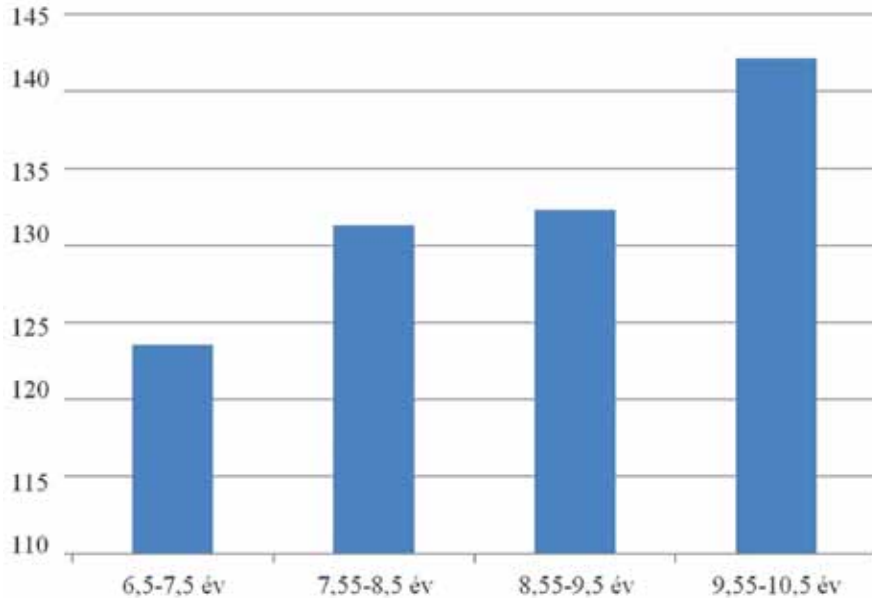
1. ábra. Az általános iskolások hajsztín árnyalatainak gyakorisága a Martin-Saller-féle hajsztínskála alapján

Hajszíntípus	Általános iskolás diákok	Egyetemi hallgatók
N világosbarna árnyalat	14%	5%
T barna árnyalat	10%	11%
K közép szőke árnyalat	9%	1%
V sötétbarna árnyalat	7%	7%
W fekete	5%	8%
R barna árnyalat	1%	1%
U sötétbarna	5%	5%
P barna árnyalat	7%	1%

1. táblázat. Az általános iskolás tanulók és az egyetemi hallgatók hajsztín kategóriáinak gyakorisága

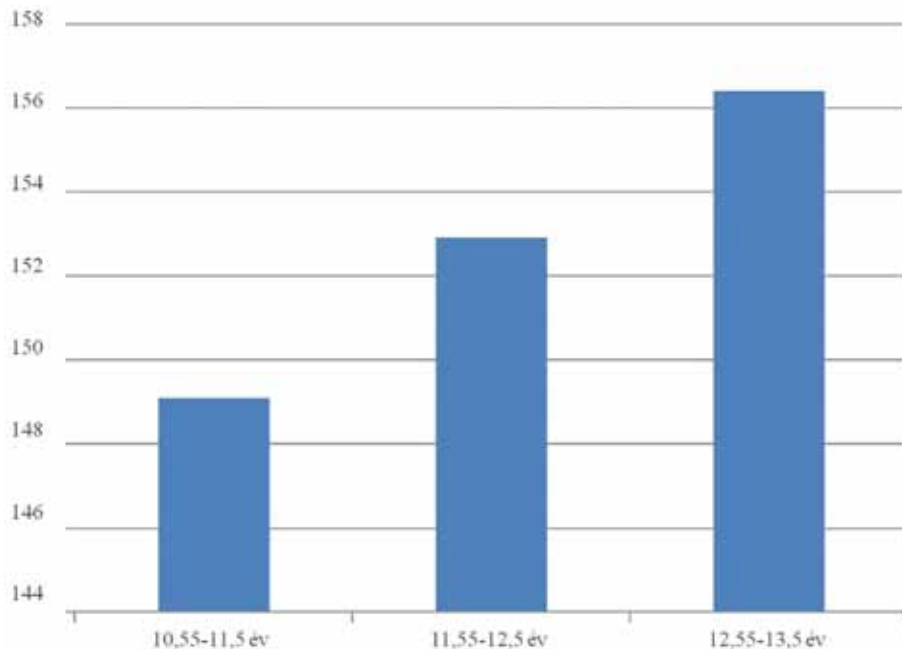
3.3. Testmagasság

A testmagasság mérése során kapott adatok azt mutatják, hogy az 1. osztályosok átlagos testmagassága 123,56 cm; a 2. osztályosoké 131,30 cm. A 3. osztályosok esetében ez az érték 132,30 cm; a 4. osztályban pedig 142,11 cm (2. ábra).

2. ábra. Az általános iskolai tanulók átlagos testmagasságának eloszlása az alsós osztályokban

A felsős osztályokban az 5. osztályos tanulók esetében az átlagos testmagasság 149,09 cm; a 6. osztályban 152,92 cm és a 7. osztályban 156,4 cm (3. ábra).

3. ábra. Az általános iskolai tanulók átlagos testmagasságának eloszlása a felsős osztályokban

4. Diskuszió és következtetések

4.1. Szintévesztés

Az eredményeink elemzése után megállapítottuk, hogy a hallgatók körében a szintévesztés igen kis százalékban fordult elő. A szintévesztők a fiúk közül kerültek ki, e tulajdonság a nemhez kötött öröklődés menetével magyarázható. Eredményeink összhangban vannak Pavlica és munkatársai 2014-ben Vajdaságban végzett kutatásaival, hiszen ők is a férfiak körében tapasztaltak több szintévesztőt (5,62%), a nők körében ez az arány csak 0,34% volt (Pavlica et al. 2014). Hamidović és Terzić (2008) is a szintévesztést vizsgálta egy tuzlai mintában és azt állapította meg, hogy a fiúk 1,87%-ánál, míg a lányok 0,61%-ánál fordul ez elő. Dahić és munkatársai (2006) Bosznia-Hercegovinában végzett kutatásai esetében szintén a férfiak körében regisztráltak több szintévesztőt. Czékus 1999-es adatai szerint az egyes vajdasági településeken a szintévesztők aránya a következő: Horgos 1,32%, Királyhalom 4,71%, Hajdújárás 13,98% (Czékus 1999).

4.2. Hajszín

A vizsgálatok elvégzése és kielemezése után összehasonlítottuk a martonosi tanulók és az egyetemi hallgatók körében előforduló hajszín kategóriák gyakoriságát. Az általános iskolások körében az N típusú hajszín (a barna hajszín egyik árnyalata) a leggyakoribb, 14%-kal, míg az egyetemi hallgatók közül csak 5% rendelkezik ezzel a hajszín tulajdonsággal (1. táblázat). Ebben a korosztályban a T típusú hajszín (a barna hajszín egyik árnyalata) fordul elő legnagyobb arányban, mely közel azonos százalékaránnyal a második helyen áll a tanulók esetében. A V, az R és az U hajszín típusok (a barna hajszín árnyalatai) szintén azonos arányban figyelhetők meg a két mintában. A tanulók esetében 11 hajszín kategória fordul elő a 24+6 lehetséges kategóriából. Az egyetemi hallgatók esetében viszont 18 féle hajszín típus azonosítható be. Ez egyszerűen megmagyarázható: az egyetemi hallgatók Vajdaság egész területéről érkeztek, amely többféle variációs lehetőséget ad. A martonosi gyerekek viszont egy viszonylag zárt közösségben élnek. Ezek az adatok azért nagyon fontosak, mert Vajdaságban utoljára 1989-ben történtek ilyen jellegű vizsgálatok (Cekuš 1989). Adataink megegyeznek a Lozano és munkatársai által kapott adatokkal: náluk is a barna és a fekete hajszín árnyalatok domináltak (Luzano et al. 2017).

4.3. Testmagasság

A testmagasságra vonatkozó adatok elemzése után megállapítható, hogy a gyerekek a korosztályuknak megfelelően növekednek. A legnagyobb mértékű eltérés az 1. és a 2. osztályos tanulók között (8 cm), valamint a 3. és a 4. osztályos tanulók között (10 cm) figyelhető meg. Ebben a korban következik be egy nagyobb arányú megnyúlás. Bjelanović és munkatársai az újvidéki tanulók esetében azt tapasztalták, hogy az általuk kapott értékek magasabbak, mint az erre a vidékre, illetve külföldre vonatkozó adatok (Bjelanović et al. 2016). Ezek azért fontos adatok, mert e korosztálynál a szülőknek és a tanítóknak oda kell figyelniük a gyerekek egészséges táplálkozására (különösen a kalciumbevitelre) és a megfelelő mennyiségű testmozgásra, hogy ez a nagymértékű fejlődés megfelelő módon valósuljon meg és ne alakuljanak ki rendellenességek (például gerincferdülés).

Köszönetnyilvánítás. Ezúton szeretnénk megköszönni a budapesti Pallas Athéné Domus Concordiae Alapítvány támogatását, mely lehetővé tette kutatásainkat.

■ Irodalom

Bjelanović, Jelena–Velicki, Radmila–Popović, Milka–Bijelović, Sanja–Dragić, Nataša–Jevtić, Marija. 2016. Telesna visina i telesna masa kod učenika prvih razreda osnovne škole. 54. Kongres Antropološkog Društva Srbije, Sremski Karlovci.

- Cekuš, Geza. 1999. Dyschromatopsia Rate Among the Population of Northern Bačka (Voivodina). Book of Abstracts. 268–269. Soko Banja.
- Czékus, Géza. 1989. Boja očiju, boja kose i oblik kose u jednom Subotičkom uzorku. Glasnik ADJ 26: 97–109.
- Dahić, Amela–Demirović, Mirza–Hadžihalović, Jasminka–Lonić, Elvira–Majdančić, Husnija–Halilović, Amir. 2006. Populacijska genetika defektnog viđenja boja u stanovništu Kladnja (Bosna i Hercegovina). Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije 41: 379–388.
- Farkas László Gyula. 1996. Fejezetek a biológiai antropológiából I. Szeged: JATEPress.
- Hamidović, Hajrija–Terzić, Rifet. 2008. Genetika defektnog viđenja boja u stanovništvu tuzle (Bosna i Hercegovina). Glasnik Antropološkog društva Srbije 43: 100–105.
- Lozano, I.–Saunier, J. B.–Panhard, S.–Loussouarn, G. 2017. The diversity of the human hair colour assessed by visual scales and instrumental measurements. A worldwide survey. International Journal of Cosmetic Science 39 (1): 101–107.
- Pavlica, Tatjana–Božić-Krstić, Verica–Rakić, Rada–Drobac, Damjana. 2014. Prevalence of colour blindness in province of Vojvodina – Republic of Serbia. Glasnik Antropološkog društva Srbije 49: 103–110.

AZ EGÉSZSÉGÜGYI KÖZÉPISKOLA TANULÓINAK OKTATÁSA AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSSAL ÖSSZEFÜGGŐ FERTŐZÉSEK MEGELŐZÉSE ÉRDEKÉBEN

Nagy Erika¹, Dragovac Gorana²

¹Április 7-e Egészségügyi Iskola, Újvidék; Újvidéki Egyetem, Orvostudományi Kar, Újvidék

²Újvidéki Egyetem, Orvostudományi Kar, Újvidék

Minden eljárás során, melyet egészségügyi intézményben végeznek, fennáll a veszély a fertőzés kialakulására. A betegek és a személyzet mellett, az egészségügyi középiskolák tanulói is a fertőzés forrását képezik és szerepet játszanak a fertőzések terjedésében. A kutatás célja, hogy felmérje az oktatás hatását az egészségügyi középiskola tanulóinak tudására a kórházi fertőzésekről és azok megelőzéséről. Kutatásunkban az újvidéki Április 7-e Egészségügyi Iskola 86 tanulója kiegészítő oktatásban részesült az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzésekről. Az oktatás után a tanulók elméleti tudását felmértük egy 25 kérdést tartalmazó kérdőívvel. A megelőző intézkedések gyakorlati alkalmazását egy példával mértük fel, ahol megkértük a tanulókat, hogy egy elképzelt kórházi gyakorlat leírásában jelöljék be azokat a pillanatokot, ahol alkalmazzák a kézhigiénét. A tanulók eredményeit összehasonlítottuk 53 olyan tanuló eredményével, akik nem vettek részt a kiegészítő oktatáson. Eredményeink szerint azok a tanulók, akik részt vettek a kiegészítő oktatáson jelentősen jobb eredményt értek el az elméleti tudásfelmérőn ($t = 10,56$; $p < 0,01$) és a kézhigiéne gyakorlati alkalmazásának felmérésénél is ($t = 5,29$; $p < 0,01$). Megállapíthatjuk, hogy az oktatásnak nagy jelentősége van az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések megelőzésében. Az egészségügyi iskola tanulóinak oktatásával, olyan szakembereket biztosíthatunk, akik lelkiismeretesen, felelősségteljesen alkalmazzák a megelőzési intézkedéseket, és ezáltal csökkenteni lehet a kórházi fertőzések számát.

Kulcsszavak: *egészségügyi ellátással összefüggő fertőzés, megelőzés, kézhigiéne, oktatás.*

1. Bevezető

Minden egészségügyi ellátás folyamán fennáll a veszély a fertőzés kialakulására. A fertőzések terjedésének esetleges módjairól először Semmelweis Ignác, magyar orvos, írt a 19. században. A bécsi szülészeti klinikán folytatott megfigyeléseivel összefüggésbe hozta a gyermekágyi láz jelentkezését a személyzet nem megfelelő kézmosásával. Felfedezése ma a kórházi fertőzések megelőzésének alapjává vált (Softić 2010).

A nozokomiális fertőzés az amerikai Járványügyi hivatal (*Center for Disease Prevention and Control – CDC*) definíciója szerint az a helyi vagy szisztémás kóros állapot a betegeknél, vagy egészségügyi dolgozóknál, amelyet egy kórokozó vagy annak toxinja vált ki, és amelyre vonatkozóan nincs semmi bizonyíték, hogy manifeszt vagy lappangó formában jelen lett volna a kórházba való felvételkor (Šuljagić–Marković–Denić 2005). Mivel nozokomiális fertőzéseknek nem csak a kórházban kialakult fertőzések számítanak, ezért ma már az „egészségügyi ellátással összefüggő fertőzés” (EÖF) a helyesebb kifejezés (Pittet–Donaldson 2005).

1.1. A kórházi fertőzések előfordulása, terjedése és jelentősége

Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések Európában a hospitalizált betegek 3,5–13,5%-ánál jelentkeznek. Szerbiában e fertőzések gyakorisága 7,2% (Ćosić–Stefanović 2008).

Vajdaságban 1980 és 2004 között az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések gyakorisága a gyermekgyógyászati osztályokon volt a legmagasabb. Ennek oka az újszülöttek, főleg a koraszülöttek, immunológiai éretlensége, valamint az anyatej útján nyert antitestek hiánya (Radovanović 2012, 285–299).

Az intenzív osztályokon ápolott betegeknél, az invazív kezelések miatt, 5-ször 10-szer nagyobb eséllyel alakulhatnak ki fertőzések, mint a közönséges ápolás esetében. A nozokomiális fertőzések kialakulására növekednek az esélyek sebészeti beavatkozások után, krónikus, túlsúlyos és alultáplált betegek esetében, valamint immunszuppresszív-terápia alkalmazásánál (Radovanović 2012, 285–299).

Kutatások szerint az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések 44,6%-át a húgyúti fertőzések teszik ki, 37,6%-át a véráramfertőzések, 16,9%-át pedig a műtéti sebek fertőzése (Jovanović et al. 2006).

Bizonyított, hogy az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések leggyakoribb terjedési útja a közvetlen kontaktus a forrás és a páciens között (pl. a beteg fürdetése, pulzus tapintása) (Molnár–Pesti 2013).

Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzéseknek számos egészségügyi és anyagi következménye van. Negatívan hatnak az alapbetegség lefolyására, hosszabbítják a kórházi bennfekvést, és akár elhalálozás okai is lehetnek, többlet költséget jelentenek az intézmény számára, de növelik a páciens személyi költségeit is (Radovanović 2012, 285–299).

1.2. A kórházi fertőzések megelőzése

Minden egészségügyi dolgozó köteles alkalmazni a standard megelőzési intézkedéseket: kézhigiéne alkalmazása, védőkesztyű és védőöltözet használata, steril eszközök alkalmazása, a felületek, a tárgyak és a levegő fertőtlenítése.

Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések 20%-a helyes kézhigiénés gyakorlattal megelőzhető (Molnár–Pesti 2013).

1.2.1. A kézhigiéne

A kézhigiéne magába foglalja a kézmosást vízzel és egyszerű szappannal, vízzel és antiszeptikus szappannal, alkoholos bedörzsölést és sebészi kézmosást. Az egészségügyi nővér/technikus a munkája folyamán antiszeptikus kézmosást vagy alkoholos bedörzsölést alkalmaz. Az antiszeptikus kézmosás abban az esetben szükséges, ha az egészségügyi dolgozó kezein látható szennyeződés van, minden más esetben az alkoholos bedörzsölés ajánlott, ugyanis kevesebb időt igényel és kevésbé szárítja ki a bőrt (Kurcz–Böröcz 2016). Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization – WHO) a „Kézhigiéne gyakorlati kivitelezés” című protokolljában előírja azt az öt momentumot, melyeknél javasolt a kézhigiéne, ezt szemlélteti az 1. kép.

1. kép. A kézhigiéne 5 momentuma (World Health Organization 2009)

1.2.2. Az oktatás szerepe a kórházi fertőzések megelőzésében

Pittet és munkatársai egy kutatás során azt az eredményt kapták, hogy az egészségügyi munkások csak a javasolt esetek 48%-ában végzik el a kézhigiénét. Ennek egyik okaként a kikérdezettek a tudáshiányt jelölték meg, vagyis nem ismerik azokat a pillanatokat, amikor javasolt a kézhigiéne (Pittet 2001). Hasonló eredményt kaptak más kutatók is, akik Hannoverben vizsgálták az orvostanhallgatók tudását. Eredményeik azt mutatják, hogy a tanulók a kézhigiéne javasolt eseteknek csak a 67%-át ismerték fel. A tanulók vallomása szerint, e témakör részletesebb oktatásával, nagyobb mértékben ismernék fel a kézhigiéne pillanatait (Graf–Chaberny–Vonberg 2011).

Az Egészségügyi Világszervezet is felismerte, hogy az oktatás kulcsfontosságú a kézhigiéne megfelelő alkalmazásában és az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések megelőzésében. Ezért 2009-ben bemutatta az oktatási kampányát, melyben részletes utasításokat adott a jelenlegi és a jövőbeli egészségügyi dolgozók oktatására e témakörből (Health Protection Surveillance Centre 2014).

Magyarországon is alkalmazták a WHO által ajánlott oktatási kampányt. Az oktatás előtt az orvostanhallgatók csupán 50,5%-a ismerte fel a kézhigiéne 5 momentumát, míg az oktatás után ez a szám 88,3% lett (Horváth et al. 2015).

1.2.3. Az egészségügyi középiskola tanulóinak oktatása

Az egészségügyi középiskola 4. osztályos tanulói hetente átlagosan 6 iskolai órát töltenek gyakorlati oktatáson az egészségügyi intézményekben. A tanulók a munkájuk folyamán a fertőzés forrását és útját képezhetik, de ugyanakkor, ők maguk is a fertőzés veszélyében vannak.

Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések és azok megelőzése kötelező tananyag az 1. osztályban, Ápolástan tantárgyból. A későbbi tanulmányok folyamán nincs több óra előrelátva e témára, viszont a tanulók kötelesek alkalmazni a megelőzési módszereket a kórházi gyakorlatokon. Jogosan tehetjük fel a kérdést: Szükség van-e a tanulók kiegészítő oktatására a végzős osztályban?

Munkánk célja, hogy felmérje létezik-e különbség azok a tanulók tudása között, akik kiegészítő oktatásban részesültek az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzésekről, és azon tanulók tudása között, akik nem vettek részt ilyen kiegészítő oktatáson.

2. A kutatás módszere

2.1. A minta leírása

A kutatást az újvidéki Április 7-e Egészségügyi Iskolában végeztük el. Az 5 osztályból 139 általános szakon tanuló végzős tanuló vett részt a kutatásban, akiket előzőleg tájékoztattunk a kutatás módszeréről, céljáról és önkéntesen, névtelenül vállalták a kutatásban való részvételt. Az 5 osztályt véletlenszerűen osztottuk fel kísérleti és kontrollcsoportra, így a kísérleti csoportba 86 tanuló tartozott, míg a kontrollcsoportba 53 tanuló. A két csoport az alanyok nemét és az előző iskolaévi tanulmányi átlagát tekintve egyenlő volt, szignifikáns különbség nélkül (1. táblázat).

Az alanyok neme			
Nem	Kísérleti csoport	Kontrollcsoport	t-teszt
Férfi	29,07% (25/86)	28,30% (15/53)	(t = 1,39; p > 0,01)
Nő	70,93% (61/86)	71,67% (38/53)	

Az alanyok tanulmányi átlaga			
Tanulmányi átlag	Kísérleti csoport	Kontrollcsoport	t-teszt
4,50–5,00	67,41% (58/86)	58,49% (31/53)	(t = 1,92; p > 0,01)
3,50–4,49	27,91% (24/86)	24,53% (13/53)	
2,50–3,49	4,65% (4/86)	13,21% (7/53)	
1,00	0	3,77% (2/53)	

1. táblázat. A tanulók neme és tanulmányi átlaga

2.2. A kísérleti tényező leírása

A kísérleti csoportba tartozó alanyok egy kiegészítő oktatáson vettek részt az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzésekről és azok megelőzéséről. Az oktatás időtartama 2 iskolai óra volt, az oktatás tartalmát a WHO ajánlásai szerint állítottuk össze: a nozokomiális fertőzések jelentősége és terjedési útja, megelőzési módszerek, a kézhigiéne jelentősége a megelőzésben. Az oktatás folyamán monológ-dialógus módszert és különböző szemléltető eszközöket alkalmaztunk. A kiegészítő oktatást mindhárom osztályban más időpontban tartottuk meg, így átlagosan 28 tanuló vett részt egy időben egy-egy kiegészítő oktatáson.

2.3. A kérdőív szerkezeti és tartalmi jegyei

A tanulók elméleti tudását a kórházi fertőzésekről és azok megelőzéséről felmértük egy 25 kérdést tartalmazó kérdőívvel. A kérdéseket több hazai és külföldi kutató kérdőíve alapján állítottuk össze. Minden kérdés zárt típusú volt, több lehetséges válasszal, de minden kérdésre csak egy válasz volt a helyes. A kézhigiéne gyakorlati alkalmazását egy példával mértük fel, ahol megkértük a tanulókat, hogy egy elképzelt kórházi gyakorlat leírásában jelöljék be azokat a pillanatokat, ahol alkalmaznák a kézhigiénét. A kérdőívet két fő tematikus egységre oszthatjuk fel:

1. Elméleti tudásfelmérés:
 - Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések fogalma, előfordulása és következménye: 10 kérdés
 - Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések forrása, kórokozói, terjedési útja: 8 kérdés
 - Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések megelőzése: 7 kérdés
2. Gyakorlati felmérés: egy elképzelt kórházi gyakorlaton bejelölni azt a 10 pillanatot, amikor alkalmazni kell a kézhigiénét.

Az elméleti tudásfelmérőn minden helyes válasz egy pontot ért, a kézhigiéne gyakorlati felmérésénél is minden felismert pillanat egy pontot ért. A kísérleti csoportba tartozó tanulók a kiegészítő oktatás után töltötték ki a kérdőívet, a kontrollcsoport tanulói pedig nem vettek részt az oktatáson és ugyanazon a napon töltötték ki a kérdőívet, amikor a kísérleti csoport is.

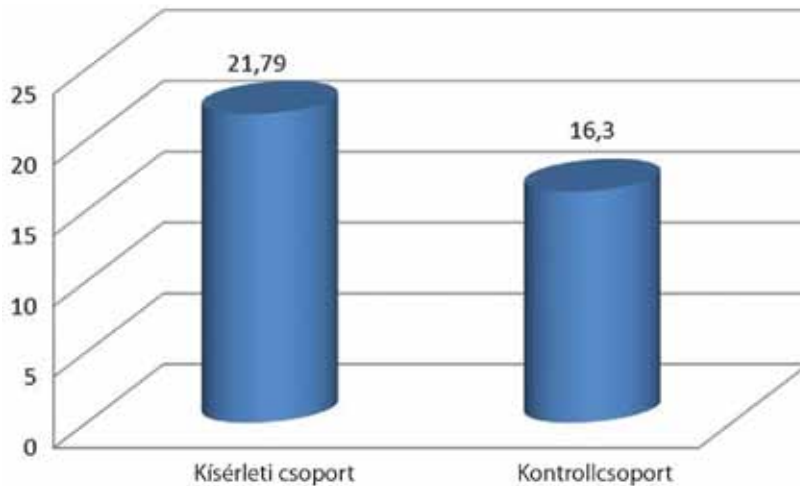
2.4. Az adatok feldolgozása

A kapott eredményeket a Microsoft Excel és az SPSS-program segítségével dolgoztuk fel, t-teszt, standard deviáció és az átlag meghatározásával. Összehasonlítottuk és meghatároztuk a különbségeket a két csoport átlagos pontszáma között, melyeket az elméleti tudásfelmérőn és a gyakorlati felmérésen értek el. Minden kérdésre adott választ külön összehasonlítottunk és meghatároztuk a különbséget a két csoport között.

3. Eredmények és diszkusszió

3.1. Elméleti tudás

Az 1. ábrán láthatjuk, hogy a kiegészítő oktatáson részt vevő tanulók jelentősen magasabb átlagpontszámot értek el az elméleti tudásfelmérőn, mint az oktatásban nem részesült tanulók ($t = 10,56$; $p < 0,01$). A kísérleti csoportba tartozó tanulók a kérdések 87,16%-ára válaszoltak helyesen, míg a kontrollcsoportban a tanulók a kérdések 65,21%-ára adtak helyes választ.

1. ábra. A tanulók átlagos pontszáma az elméleti tudásfelmérőn

3.1.1. Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések fogalma, előfordulása és következménye

A kontrollcsoporttal ellentétben, a kísérleti csoportba tartozó tanulók jelentős többsége ($t = 5,44$; $p < 0,01$) tudta, hogy egészségügyi ellátással összefüggő fertőzésnek számít minden olyan fertőzés, amely 48 órával a betegfelvétel után jelentkezik.

Jelentős különbséget ($t = 18,86$; $p < 0,01$) észlelhetünk a tanulók ismeretében az elnevezés terén. Míg a kontrollcsoportba tartozó tanulók többsége csupán az „intra-hospitális” és „nosokomiális” fertőzés fogalmát ismerték, a kísérleti csoportba tartozó tanulók felismerték az „egészségügyi ellátással összefüggő fertőzés” kifejezést is. A kiegészítő oktatáson a tanulók figyelmét külön felhívtuk arra, hogy kórházi fertőzés kialakulhat bármely egészségügyi intézményben, nem csak a stacionáris intézményekben, így a „kórházi fertőzés” helyett, az „egészségügyi ellátással összefüggő fertőzés” a helyesebb.

A helyes elnevezés ismeretének hiánya miatt a kontrollcsoport tanulói úgy vélték, hogy kórházi fertőzés nem alakulhat ki egészségházakban. A kísérleti csoport tanulói pedig felismerték, hogy minden olyan fertőzés, amely egészségügyi ellátás közben alakul ki, kórházi fertőzésnek számít, így helyesen válaszoltak a kérdésre, hogy egészségházban is kialakulhat kórházi fertőzés ($t = 4,08$; $p < 0,01$).

A kontrollcsoporttal ellentétben, a kísérleti csoportba tartozó tanulók jelentős többsége ($t = 6,27$; $p < 0,01$) helyes választ adott az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések gyakoriságáról. A kiegészítő oktatáson a tanulóknak szemléletes módon ábrázoltuk a nosokomiális fertőzések gyakoriságát Európában. Az európai átlagot összehasonlítottuk a fejlettebb országok és országunk átlagával, ennek köszönhetően ezek a tanulók könnyebben megjegyezték a nosokomiális fertőzések gyakoriságát.

A kiegészítő oktatáson részt vevő tanulóknak részletesen megmagyaráztuk a kolonizáció fogalmát. Így ezek a tanulók, a kontrollcsoporttal ellentétben, tudták, hogy a baktériumok jelenléte bizonyos területen, a fertőzés jelei nélkül, nem számít egészségügyi ellátással összefüggő fertőzésnek ($t = 8,32$; $p < 0,01$).

Ugyanakkor, felhívtuk a tanulók figyelmét, hogy ennek ellenére, a kolonizációs állapotot nem szabad figyelmen kívül hagyni, ugyanis ezek a betegek potenciális fertőzés források lehetnek más páciensek számára.

A kiegészítő oktatáson részt vevő tanulóknak elmagyaráztuk, hogy a gyulladás nem feltétlenül csak kórokozók hatására jöhet létre, hanem okozhatja bármely más fizikai, kémiai ártalom, szövetelhalás, így a fertőzés jelei nélkül, az inflammációs állapotot nem számíthatjuk nozokomiális fertőzésnek. A kontrollcsoporttal ellentétben, a tanulók jelentős többsége ($t = 4,76$; $p < 0,01$) felismerte, hogy az inflammációs állapot nem számít nozokomiális fertőzésnek.

3.1.2. Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések forrása, kórokozói, terjedési útja

A kiegészítő oktatáson a tanulóknak elmagyaráztuk, hogy az antibiotikumok nem megfelelő használata miatt kialakult bizonyos baktériumoknál az antibiotikum-rezisztencia. A baktériumok mára már nemcsak az antibiotikumokra, de bizonyos fertőtlenítőszerre is rezisztenssé váltak, így a baktériumok száma igen magas a kórházi környezetben és az esetek többségében ők a fertőzések okozói. Így ezek a tanulók, a kontrollcsoporttal ellentétben, nagy többségben ($t = 3,48$; $p < 0,01$) helyes választ adtak az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések leggyakoribb okozójáról szóló kérdésre.

Az oktatáson elmagyaráztuk, hogy a betegek legyengült immunrendszere miatt gyakran a nozokomiális fertőzések okozói a beteg természetes, endogén flórájából erednek. Ezek a tanulók jelentősen nagyobb mértékben ($t = 3,29$; $p < 0,01$) adtak helyes választ az erről szóló kérdésre.

Míg a kontrollcsoport tanulói úgy vélték, hogy az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések leggyakrabban cseppfertőzéssel terjednek, úgy a kiegészítő oktatáson részt vevő tanulók tudták, hogy a leggyakoribb terjedési út a közvetlen kontaktus az alkalmazottak kezei által ($t = 3,51$; $p < 0,01$). A fertőzések terjedési útjának ismerete igen jelentős, mivel erre a tudásra alapul a megelőző eljárások megfelelő és lelkiismeretes alkalmazása is.

Míg a hólyagkatéterezést mindkét csoport felismerte, mint rizikótényezőt a húgyúti fertőzések kialakulására, a centrális vénás kanült csupán az oktatáson részt vevő tanulók ismerték fel, mint rizikótényezőt a véráramfertőzések kialakulására ($t = 4,30$; $p < 0,01$).

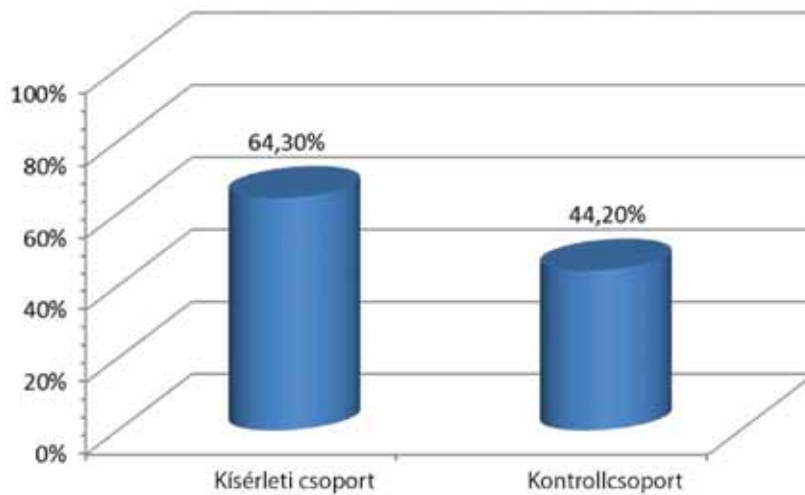
3.1.3. Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések megelőzése

A fertőzések megelőzéséről szóló kérdéseknél nem mutatkozott jelentős különbség a két csoport tudása között. Mindkét csoport tanulói ismerik a megelőző intézkedéseket, ismerik a kézhigiéne fogalmát, tudják mikor kell alkalmazni és tudják, hogy a védőkesztyű alkalmazása nem helyettesítheti a kézhigiénet. Jelentős különbség csupán egy kérdésnél mutatkozott ($t = 2,68$; $p < 0,01$). A kontrollcsoportba tartozó tanulók úgy vélték, hogy a kézmosást nem helyettesítheti a kézfertőtlenítés, még akkor sem, ha a kezeken nincs látható szennyeződés. A kiegészítő oktatáson a tanulóknak elmagyaráztuk, hogy a kézfertőtlenítésnek számos előnye van a kézmosással szemben: kevesebb időt igényel, a kézfertőtlenítők elérhetőbb helyen vannak, kevésbé szárítja ki a kéz bőrét. Szerves anyagok jelenléte befolyásolhatja a kézfertőtlenítés eredményét, de ha a kezeken nincs látható szennyeződés, ajánlatosabb a kézfertőtlenítés a kézmosás helyett.

3.2. Gyakorlati felmérés

A kérdőív végén a tanulóknak egy elképzelt kórházi gyakorlat leírásában kellett bejelölniük azokat a pillanatokat, amelyeknél szükségesnek tartják a kézhigiéne elvégzését.

A tanulók eredményeit a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra. A kézhigiéne gyakorlati alkalmazása

Annak ellenére, hogy az elméleti tudásfelmérőn nem mutatkozott különbség a tanulók tudásában a megelőző eljárásokról, a kiegészítő oktatáson részt vevő tanulók a gyakorlati alkalmazás felmérésénél jelentősen jobb eredményt értek el ($t = 5,29$; $p < 0,01$). Feltűnő, hogy a kontrollcsoportba tartozó tanulók, csupán a beteg bőrrel, váladékaival való kontaktus utáni pillanatokat és az aseptikus beavatkozások előtti pillanatot jelölték be a kézhigiéne alkalmazására, azaz csupán a WHO által javasolt 2., 3. és 4. momentumot ismerték fel. A kiegészítő oktatáson részt vevő tanulók felismerték a WHO többi momentumát is: a beteg érintése előtt, a beteg környezetének érintése után. A megoldásokat elemezve, arra a következtetésre jutottunk, hogy a WHO által javasolt 5. momentum a legkritikusabb, kevés tanuló ismerte fel, hogy a beteg környezetében lévő tárgyak, bútorzat érintése után is szükséges a kézhigiéne alkalmazása.

4. Záró következtetések

Az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések megelőzése érdekében kiemelten fontos a jövőbeli egészségügyi dolgozók minőséges oktatása. Az egészségügyi iskola tanulóinak oktatásával, olyan szakembereket biztosíthatunk, akik lelkiismeretesen, felelősségteljesen alkalmazzák a megelőzési intézkedéseket, és ennek köszönhetően csökkenthető az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések gyakorisága.

Az egészségügyi középiskolák oktatási tantervében több óraszám szükséges a kórházi fertőzések megelőzéséről, ugyanis kutatási eredményeink azt mutatják, hogy a kiegészítő oktatásban részesült tanulók jobb eredményeket értek el e témakörben.

További kutatást tervezünk, melyben részletesebb, átfogóbb oktatást alkalmaznánk, külön kitérve a kézhigiéne technikájára. A kézhigiéne technikájának elsajátítása érdekében korszerű UV-szkennert alkalmaznánk, mely detektálja a nem megfelelően fertőtlenített részeket. A kézhigiéne gyakorlati alkalmazását közvetlen megfigyeléssel követnénk a tanulók gyakorlati oktatásán, mellyel biztosabb, objektívebb adatokat kaphatnánk e téren. A reprezentatív eredmények érdekében a kutatást Vajdaság több egészségügyi középiskolájában is elvégeznénk.

■ Irodalom

Ćosić, Gorana–Đekić, Jelena–Petrović, Milan–Krtinić, Gordana–Karać, Tatjana–Jandrić, Jasmina–Marković Denić, Ljiljana. 2014. The Most Frequent Hospital-Acquired Infections Related to Medical Interventions in Hospitals in Vojvodina Province. Archives of Biological Sciences 66 (2): 523–535. DOI:10.2298/ABS1402523Ć

- Ćosić, Gorana–Stefanović, Slavica. 2008. Epidemije bolničkih infekcija u Vojvodini. *Medicinski Pregled* 61 (1–2): 5–10. DOI: 10.2298/MPNS0802005C
- Graf, Karolin–Chaberny, Iris–Vonberg, Ralf Peter. 2011. Beliefs about hand hygiene: A survey in medical students in their first clinical year. *American journal of infection control* 39 (10): 885–888. DOI: 10.1016/j.ajic.2010.08.025.
- Helath Protection Surveillance Centre. 2014. Hand Hygiene Observational Audit: Standard Operating Procedure. Dublin. <http://www.hpsc.ie/A-Z/Gastroenteric/Handwashing/HandHygieneAudit/HandHygieneAuditTools/> (2016. nov. 2.)
- Horváth Edina–Lukács Anita–Szabó Andrea–Máté Zsuzsanna–Müller Anna–Paulik Edit. 2015. Kézhygiénés ismeretek és attitűdök orvostanhallgatók körében. *Egészségtudomány* 59 (2): 52–65.
- Jovanović, Biljana–Mazić, Nataša–Mioljević, Vesna–Obrenović, Jelena–Jovanović, Snežana. 2006. Bolničke infekcije u odeljenjima intenzivne nege. *Vojnosanitetski Pregled* 63 (2): 132–136.
- Kurcz Andrea–Böröcz Karolina. 2016. A WHO új kézhygiénés ajánlásai. http://infekciokontroll.hu/files/WHO_kezhig_ajanlas_aescalap.pdf (2016. nov. 6.)
- Molnár Kornélia–Pesti Zoltánné. 2013. Budapest. A kézhygiéne gyakorlati kivitelezése: Kézhygiénés compliance javítását szolgáló multimodális intervenció. Nagykovács Város Rehabilitációs Szakkórháza és Rendelő intézete.
- Pittet, Didier. 2001. Improving Adherence to Hand Hygiene Practice: A Multidisciplinary Approach. *Emerging Infectious Diseases* 7 (2): 234–240.
- Pittet, Didier–Donaldson, Liam. 2005. Clean Care is Safer Care: The First Global Challenge of the WHO World Alliance for Patient Safety. *Infection control and hospital epidemiology* 26 (11): 891–894.
- Radovanović, Zoran. 2012. *Epidemiologija*. Novi Sad: Medicinski Fakultet.
- Softić, Izeta. 2010. Nozokomijalne infekcije u pedijatriji i mjere njihove kontrole. *Pedijatrija danas* 6 (1): 19–25.
- Šuljagić, Vesna–Marković–Denić, Ljiljana. 2005. Bolničke infekcije - problem savremene medicine. *Vojnosanitetski pregled* 62 (7–8): 569–573.
- World Health Organization. 2009. Hand hygiene technical reference manual: to be used by health-care workers, trainers and observers of hand hygiene practices. World Health Organization. http://www.who.int/gpsc/5may/tools/evaluation_feedback/en/ (2016. nov. 2.)

AZ ERDÉSZETI SZAKNYELV ÉS ALKALMAZÁSA A VAJDASÁGBAN

■
Jódal István

Síkvidéki és Környezetvédelmi Kutatóintézet nyugalmazott munkatársa, tudományos tanácsos,
Újvidék

■

Az erdészeti szaknyelv több részterületből áll. A gyakorlatban az első rész a fák és cserjék neveinek ismeretére a második pedig a csemetetermesztésre, majd a fásításra és erdőtelepítésre vonatkozik. A szaknyelvet az erdészetben dolgozó szakemberek, mérnökök és technikusok használják. Elvárható a kifejezések helyes ismerete a szakmai közösség magyar anyanyelvű tagjainak kommunikációja során. A szaknyelv használatának következő csoportját a médiában dolgozók alkotják, akik a tavaszi és őszi fásításokról, erdősítésekről tudósítanak, ám a fafajták nevének magyarra fordítása esetenként tévesre sikeredik. Jelenleg a nagyobb hibaforrást az egyes szakszavak fogalma jelenti, ugyanis különbség van a magyar és a megfelelő szerb szavak értelmezésében. Itt két esetet említhetünk: a fásítás és erdősítés közötti különbséget; illetve a korhadás és rothadás fogalmát. Munkámban rámutatok a gyakori fordításbeli hibákra, és az egyes erdészeti fogalmak helyes értelmezésére.

Kulcsszavak: *szaknyelv, fák nevei, fásítás, erdősítés, korhadás.*

■

Az erdészeti szaknyelv alapján véve két részterületből, az erdőművelésből, valamint a fakitermelés és a fa ipari feldolgozásának szakterminológiájából tevődik össze. Az erdőművelési terminológia a jelenlegi dolgozatban a fák és cserjék magyar és szerb neveinek, valamint a csemetetermesztés, fásítás és erdősítés szakszavainak és azok alkalmazásának fontosabb problémáival foglalkozik. A fa ipari feldolgozása pedig az erdőkitermelés és a faipar szakszavaira és kifejezéseire vonatkozik. Ez utóbbiakra jelenleg nem térek ki.

A szaknyelvet kötelezően az erdészetben dolgozó szakemberek, mérnökök, technikusok használják. Ma már jobbak a magyar szaknyelv megismerésének és elsajátításának feltételei, mint néhány évtizeddel ezelőtt – beszerezhető magyar szakkönyvek – és nagyobb a hajlandóság, az érdemi érdeklődés is a szaknyelv megismerése iránt. Elvárható tehát, hogy a magyarul egymással kommunikáló szakembereknek a szakterminológia ne okozzon gondot. Ha mégis, akkor ajánlatos fokozatos elsajátítása, hiszen a szaknyelv az anyanyelven történő kommunikáció szerves részét képezi.

A szaknyelv bizonyos fokú ismeretének és használatának következő csoportját a médiában dolgozók alkotják, akik a tavaszi és őszi fásításokról és erdősítésekről is tudósítanak.

Néhány évvel ezelőtt a legnagyobb gondot a fák és cserjék magyar neveinek téves, helytelen használata okozta. Ugyanis a fásítási munkálatoknál a facsemeték neveit jobbra csak szerb nyelven adták meg, és megesett, hogy azok magyarra fordítása tévesre sikeredett. Több esetben viszont a magyar és a szerb nyelv közötti különbség okozott gondot. Néhány esetben a magyar–magyar nevek között is különbség volt. A következő néhány esetet említeném:

Szibériai szil

Ez a fa szerb nevének tükörfordítása. A szibériai szil elnevezése még az egykori Jugoszlávia idejéből való. Jovanović (Jovanović 1985) szerb nyelven írt *Dendrológiájában* már aprólevelű szilnek (Sitnolisni brest) nevezi. A szilfavészre ellenálló fafaj. A magyar neve turkesztáni szil (Gencsi–Vancsura 1997).

Ecetfa

A bálványfát (*Ailanthus altissima*) tévesen sokáig ecetfának hívták. A problémát azonban tetézte, hogy ecetfa valóban létezik, latin neve *Rhus typhina*, hazája Észak-Amerika. Cserje, vagy alacsony fa, amelynek terméseit nálunk régebben ecet készítésére használták. Moholon 2013 őszén amerikai ecetfát és akácot ültettek. A bálványfa név, jórészen a *Magyar Szónak* köszönhetően, már széleskörűen elterjedt és remélhetőleg a jövőben is így lesz használatban.

Kanadai juhar

Ilyen nevű juhar nincs sem a magyar, sem a szerb nyelvben. Zentagunarason fásítottak vele 2013 őszén. Feltehetően a következő juharfák egyikéről lehetett szó: zöldjuhar (*Acer negundo*), ezüstjuhar (*Acer dasycarpum*) vagy vöröslevelű juhar (*Acer rubrum*).

Csalánfa

Egy szabadkai szerb anyanyelvű szakember értekezésében koprivić nevű fát emlegetett, és azt is megjegyezte, hogy az a szabadkai homokon természetes úton újul fel és terjed. Az őt magyarul idéző újságíró viszont az említett fát fordításában csalánfának nevezte. Ilyen fafaj viszont nem létezik. Megmaradt tehát annak a megállapítása, hogy melyik fafaj terjeszkedik természetes úton. A csalánvirágúak rendjéhez fás növények tartoznak. Az első közülük tartozó család a szilfafélék (*Ulmaceae*) családja, amely a szilfákon kívül az ostorfákat is magába foglalja. A szilfákról nem mondható, legalábbis jelenleg nem, hogy a szabadkai homokon kimondottan terjednének. Viszont természetes úton újul fel és terjed a nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*), amelynek a szerb neve koprivić. A kopriva szó magyarul csalánt jelent. Az újságíró nem ismerve a fa magyar nevét, az ostorfát tükörfordításban csalánfának nevezte.

Bogyós fa

A nyugati ostorfának Zomborban és Észak-Bácska egyes településein használatos neve. A zomboriak ragaszkodnak ehhez a névhez, ami ellen nem lehet kifogásunk. A probléma, amelyet meg kell említeni, abból adódik, hogy a fa nevében benne foglaltatik a termésének a neve is, és ez megtévesztő lehet. Ugyanis a bogyós fának a termése nem bogyó, hanem csontár. A kettő között pedig nagy a különbség.

Ma már a fák magyar nevei helyes használatának kérdése pozitív irányban mozdult el, és remélhetőleg ez a tendencia a jövőben tovább folytatódik. Az utóbbi egy-két évben ritkább volt az ezzel kapcsolatos elírás, mint azelőtt. A szakszavak egy része is meghonosodott már. Ezen a téren azonban még dolgoznunk kell, hogy továbbléphessünk. Nem szabad megengedni, hogy a szakmában helytelen szavak és kifejezések uralkodjanak el.

Jelenleg nagyobb hibaforrást az egyes szakszavak fogalmának helytelen használata, illetve fordítása jelent. Ugyanis egyes esetekben jelentős különbség van a magyar és a megfelelő szerb szavak értelmezésében. Két esetet említenék:

1. A fásítás és erdősítés közötti különbség.
2. A korhadás és rothadás fogalma.

A magyar nyelvben a fásítást megkülönböztetjük az erdősítéstől. Fasorokat, facsoportokat, erdőfoltokat, erdősávokat telepítünk fásítással. Szerb nyelven mindez erdősítést jelent. Erre figyelniünk kell, ha

szerbről fordítunk magyarra. Egyébként a fásítások elsődleges célja nem a fatermesztés, hanem szélvédő, és ezáltal éghajlat módosító, esztétikai, tájformáló és egyéb feladatok ellátása. Erdőtelepítésnek pedig az olyan fával beültetett területet nevezzük, amelynek kiterjedése nagyobb egy meghatározott területnél, rendszerint 0,5 ha-nál. Rendeltetése szerint az erdő is lehet többcélú (üdülés, egészségvédelem, légszennyezés elleni védelem stb.). Ilyenek a települések, zöldövezeti, és a gyárak, üzemek környékére ültetett erdők. Fatermesztés céljából rendszerint csak az erdőgazdaságok telepítenek erdőt.

A szerb nyelv nem tesz különbséget korhadás és rothadás között sem. Moskovljević szótárában (Moskovljević 1990) a rothadás (trulenje) szerves anyagok bomlását jelenti. A szerb–magyar szótárak, így a legújabb Burzan–Kacziba szótár (Burzan–Kacziba 2016) is szabályosan, rothadásnak és korhadásnak fordította. A magyar nyelvben a két fogalom megkülönböztetése fontos. Ugyanis a fa, akár élőfa törzséről, akár már feldolgozott faanyag bomlásáról van szó, mindkét esetben korhadással bomlik. Sajnos, egy vajdasági magyar médiumban mégis előfordult, hogy a kivágott idős fák korhadt belsejét korhadó helyett rothadónak tüntette fel. Szerencsére azonban ezen is túl vagyunk, többé már ez nem igen fordul elő.

■ Irodalom

- Burzan, Mirjana–Kacziba, Ágnes. 2016. Srpsko-madžarski rečnik (Szerb–magyar szótár). Újvidék: Forum Könyvkiadó Intézet.
- Gencsi László–Vancsura Rudolf. 1997. Dendrológia, Erdészeti növénytan II. Budapest: Mezőgazda Kiadó.
- Jovanović, Branislav. 1985. Dendrologija, IV. izmenjeno izdanje. Beograd: Šumarski fakultet.
- Moskovljević, Miloš. 1990. Rečnik savremenog srpskohrvatskog književnog jezika s jezičkim savetnikom. Beograd: Apolon.

ÓRALÁTOGATÁS ADMINISZTRÁCIÓJA MUFFIN-RENDSZER SEGÍTSÉGÉVEL

■
Maravić Čisar Sanja, Pintér Róbert

Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, Szabadka
■

A felsőoktatásban alkalmazott bolognai rendszer megköveteli a diákoktól az óralátogatást. A jelenlét regisztrálása különböző módszerekkel történhet, így a folyamat hatékonysága is esettől esetig különbözhet. Például egy névsorolvasással hatékonyak lehetünk egy kisebb csoport esetén, és az előadásunk csak egy kis részét áldozzuk fel adminisztrációra. Ha a diákok száma nagy, akkor viszont más, időben hatékony módszert kell választani. Ebben a munkában egy mobiltechnológiákon alapuló, saját fejlesztésű rendszert mutatunk be. Motivációt a jelenlét, elektronikus úton történő, regisztrálásához abból merítettünk, hogy a diákok nagy része rendelkezik valamilyen okos mobil eszközzel, amelyen Android operációs rendszer fut, és ezeket az eszközöket azonosítási célokra is ki lehet használni. A szerzők által kidolgozott rendszerben, a diákok egy alkalmazás segítségével, Bluetooth-kapcsolatot létesítenek egy mikrovezérlő egységgel. Ezt követően egy kattintással regisztrálják jelenlétüket a rendszerben. A mikrovezérlő egy számítógéppel van összekötve, amelyen adminisztrációs szoftver fut. Ebben tudjuk megjeleníteni a teremben levő regisztrált diákok listáját. A szoftver lehetőséget biztosít arra is, hogy manuálisan regisztrálják azokat a diákokat is, akiknek nincs megfelelő mobil eszköze.

Kulcsszavak: mobil alkalmazás, óralátogatás, Arduino mikrovezérlő.

1. Bevezető

A felsőoktatásban általános gyakorlat, hogy a hallgatókat követik a tanulmányaik során. Itt alapvetően a tudás és készségek elsajátítását kell folyamatosan követni. A bolognai rendszer szerint az óralátogatás többnyire kötelező a hallgatók számára. Így az órán való jelenlét követése, adminisztrálása is fontos része az oktatási folyamatnak. Az óralátogatás követése a csoport nagyságának függvényében több vagy kevesebb időt igényelhet. Kézi adminisztrálás kis létszámú csoport esetén hatékony és gyors, de nagy létszámú hallgató esetén a tanár értékes perceket veszíthet el az órájából. Ha a tanár óránként erre a tevékenységre csak 5 percet szán, ez egy 14–15 hetes szemeszter esetén is egy teljes órának felel meg.

Mivel a mai hallgatók többsége rendelkezik valamilyen okos eszközzel, például okostelefonnal, a szerzők szerint egy ilyen elektronikus eszköz felhasználható a gyors jelenlét regisztrálására. Ebből a gondolatból kiindulva jött létre a Muffin-rendszer.

A Muffin-rendszer egy mobil eszközön futó alkalmazásból, egy Arduino Uno-ra épülő Bluetooth-kommunikációt biztosító hardverből és egy Windowson futó adminisztrációs alkalmazásból áll. Az alapötlet nagyon egyszerű: a hallgató a mobilján futó alkalmazás segítségével rákapcsolódik az Arduinos mikroszámítógépre és elküldi neki a saját azonosítóját. A mikroszámítógép továbbküldi az adatokat a számítógépen futó alkalmazásnak, amely képes az adatokat megjeleníteni, elmenteni, rendszerezni és az adatok alapján jelentéseket készíteni.

2. Meglévő rendszerek bemutatása

Ebben a fejezetben példákat láthatunk olyan jelenlét követő rendszerekről, amelyek képesek nagyobb számú diákok regisztrálására, jelenlétük követésére.

A Texas State University (Texasi Állami Egyetem) egy web alapú rendszert alkalmaz a hallgatók jelenlétének regisztrálásához. Ebben a rendszerben a hallgató egy azonosító kártya és a teremben levő kártyaolvasó segítségével tudja regisztrálni magát (Attendance Tracking. 2016).

A Creatix Campus Attendance Management System egy felhő alapú megoldás, amely iskolák és felsőoktatási intézmények számára biztosít nyilvántartó rendszert. A nyilvántartási feladatok mellett a rendszer elemzi az ismétlődő aktivitásokat és javaslatokat tesz az ügyben, hogy a hallgatók és az alkalmazottak hatékonyabban használják ki az intézmény erőforrásait (Creatixcampus 2016).

Northern Arizona University (Észak-arizonai Egyetem) egy olyan rendszert használ, amelyben a hallgatók a saját RFID kártyájukkal tudják regisztrálni magukat egy helyszínen. Az RFID megoldás a nagyszámú hallgató gyors adminisztrációját teszi lehetővé. Azonosításkor a kártyára lementett adatok is segítenek a regisztrációs folyamat hatékonyságán (O'Connor 2010).

Az aPlus+ Attendance is egy hatékony jelenlét regisztráló rendszer. Minden hallgató rendelkezik egy egyedi azonosító kártyával, amely segítségével, érintésmentesen (NFC vagy WIFI segítségével) tudja azonosítani magát (Aplusattendance 2016).

Természetesen, nagyon sok, az előzőekhez hasonló felépítésű és rendeltetésű rendszert használnak az intézmények világszerte. Megemlíthetnénk még a DL-Electronic Attendance System megoldást is (Dicle–Levendis 2013), de ennek a munkának nem az a célja, hogy az ilyen rendszereket ismertesse, hanem hogy rámutasson ezen rendszerek gyenge pontjára: a költségeikre. Például a Loyola University (Katolikus magánegyetem) által használt rendszerben egy hallgató azonosító kártyája ~30 dollár centbe kerül, míg a helyszínen működő kártyaolvasó ára 20 dollár körül mozog (Lambert 2011). Ha figyelembe vesszük, hogy az olvasót minden teremben telepíteni kell, és minden diáknak biztosítani kell egy kártyát, akkor az így kapott összeg, amelyben nem szerepel az adatokat feldolgozó szoftver, sok európai oktatási intézmény számára is túl magasnak bizonyulhat. Például az Észak-arizonai Egyetem nyilvántartási rendszere 85 000 USA-dollárba került. Ehhez hozzá kell adni az üzemeltetési és karbantartási költségeket is.

A létező rendszerek elemezését követően, a szerzők a Muffin-rendszer tervezésekor nagy hangsúlyt fektettek a régióknak gazdasági helyzetére, így egy olyan megoldásra törekedtek, amelynek költségei minimálisak.

3. Muffin-rendszer bemutatása

A Muffin-rendszer Bluetooth-technológia segítségével létesít kapcsolatot a hallgatók mobil eszközeivel. Ez egy standard technológia Mbps-os adatátviteli sebességet tesz lehetővé a világszerte szabadon elérhető 2,4 GHz-es frekvenciasávban. A Bluetooth alacsony energiafogyasztása miatt különösen alkalmas hordozható eszközök számára. A Bluetooth-nak nem jelentenek akadályt a falak (BlueTooth 2016).

Az Arduino egy szabad szoftveres, nyílt forráskódú elektronikai fejlesztőplatform, arra tervezve, hogy a különböző projekteknél az elektronikus eszközök könnyebben hozzáférhetőek, kezelhetőek legyenek. Széles tömegek számára elérhető, mivel olcsó, könnyen beszerezhető, egyszerűen programozható, és csatlakoztatható más eszközökhöz. A rendszerben használt Arduino Uno a jelenleg legszélesebb körben használt modell. Műszaki jellemzői röviden: 8 bites, 16 MHz-es ATmega328P processzorral. 14 digitális I/O lábbal és 32 kB flash memóriával rendelkezik.

A C# (szí-sárp) a Microsoft által a .NET keretrendszer részeként kifejlesztett objektumorientált programozási nyelv. A nyelv alapjául a C++ és a Java szolgált.

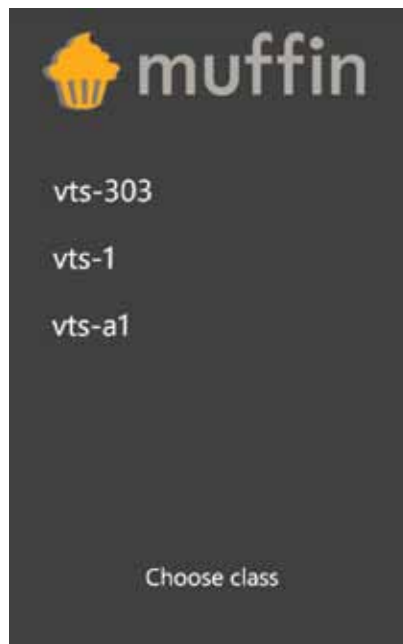
A Java általános célú, objektumorientált programozási nyelv, amelyet a Sun Microsystems fejlesztett ki. A Java alkalmazásokat jellemzően bajtkód formátumra alakítják, de közvetlenül natív (gépi) kód is készíthető Java forráskódból. A bajtkód futtatása a Java virtuális géppel történik, ami vagy interpretálja a bajtkódot, vagy natív gépi kódot készít belőle, és azt futtatja az adott operációs rendszeren.

Muffin-rendszer 3 alkalmazása a következő eszközökön fut:

- Arduino mikroszámítógépen,
- Android mobil eszközön,
- Asztali, Windows számítógépen.

Az Arduino mikroszámítógépre megvalósított alkalmazás C programozási nyelvben íródott, és a feladata a Bluetooth-modul kezelése és az adatok továbbítása a számítógép felé. Az Arduino rendszer valójában figyeli a kommunikációs csatornát, és ha a diákok mobil eszközeiről adat érkezik, akkor azokat USB-kapcsolaton keresztül továbbítja a számítógépnek.

A mobil eszközökön futó Muffin alkalmazás Android platformra készült. Az alkalmazás natív módban íródott Java programozási nyelv segítségével (Androidauthority 2016). Az alkalmazás használatához a hallgatónak be kell kapcsolni az eszközön levő Bluetooth-modult. Csak ezt követően tudja elérni a további lehetőségeket. Bluetooth bekapcsolása után a hallgató láthatja az aktív, vagyis elérhető osztályokat ahová be lehet jelentkezni. Az alábbi (1. ábra) ábrán látható az Arduino modul által mobil eszköznek küldött osztályok/tantárgyak listája:

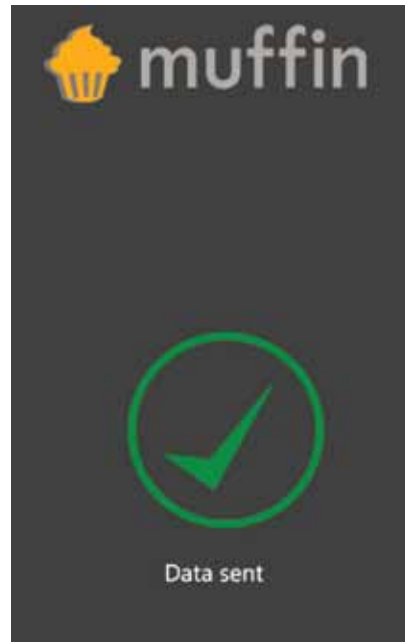

1. ábra. Tantárgyak listája

A megfelelő osztály kiválasztása után a hallgató nagyon egyszerű módon regisztrálhatja a jelenlétét. Az alábbi ábra (2. ábra) bemutatja a mobil alkalmazás kezelőfelületét. Rajta egy nagy gomb és alatta pedig az üzenet, hogy a gombra kattintással elküldheti adatait és a rendszer regisztrálni fogja. Kattintás után az Arduino modul fogadja a hallgató adatait, nyugtázza az adatok fogadását és megszakítja a kapcsolatot a mobil eszközzel. Ennek a folyamatnak a végén a felhasználói felületen megváltozik a gomb színe és a felirat tartalma (3. ábra).

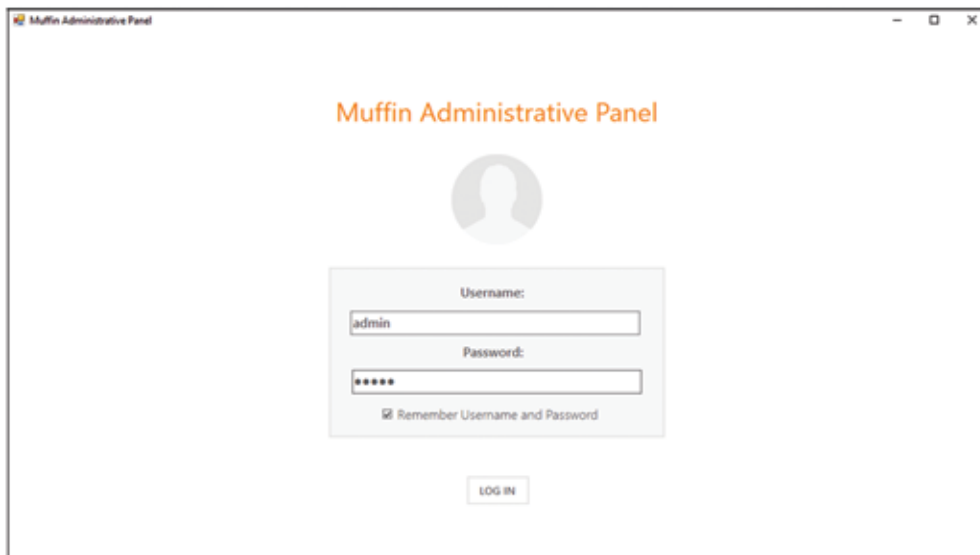

2. ábra. Kezelőfelület adatküldés előtt

3. ábra. Kezelőfelület adatküldés után

A számítógépen futó alkalmazás két modulból áll. Az egyik az úgynevezett tanári modul, a másik pedig az adminisztrátori. Az utóbbi modul megnyitásához adminisztrátori jogokkal rendelkező felhasználóként kell bejelentkezni (4. ábra).

4. ábra. Bejelentkező felület

Az adminisztrátori kezelőfelületen történik a diákok, tanárok és tantárgyak adatainak kezelése. Így például, itt adhatjuk meg annak a diáknak az adatát, amely mobil alkalmazás segítségével bejelentkezhet a rendszerbe. Továbbá megadhatjuk azoknak a tanároknak a listáját, akik használhatják a Muffin-rendszert. Egy diák adatainak bevitelét mutatja az alábbi ábra (5. ábra):

5. ábra. Hallgatók adatait kezelő felület

A következő kép egy meglévő hallgató adatainak módosítását mutatja be (6. ábra):

Create/Modify Student Information

First Name: Last Name:

IndexNo: Course:

Year: Language:

Date of Birth: Address:

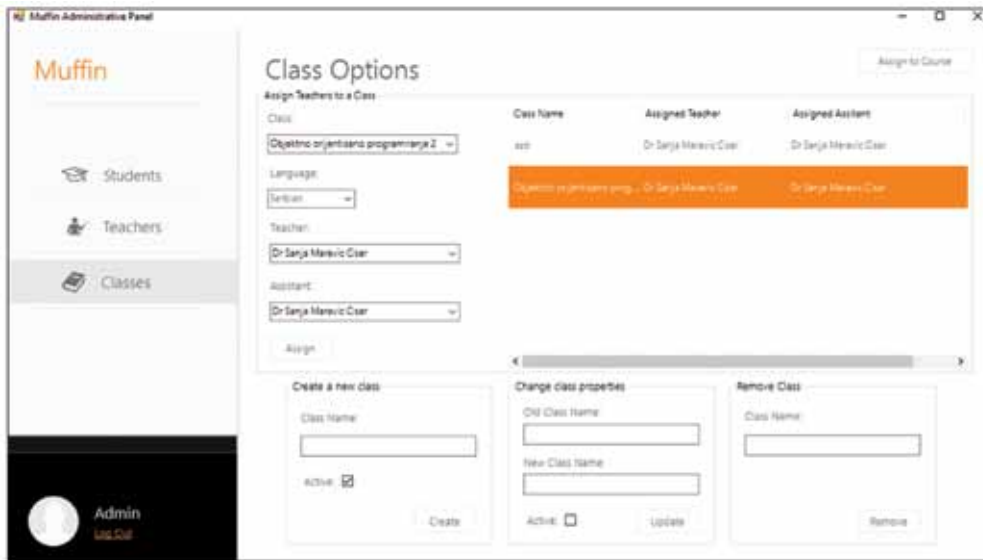
Password:

Serial No: 1231

6. ábra. Hallgatók adatait módosító felület

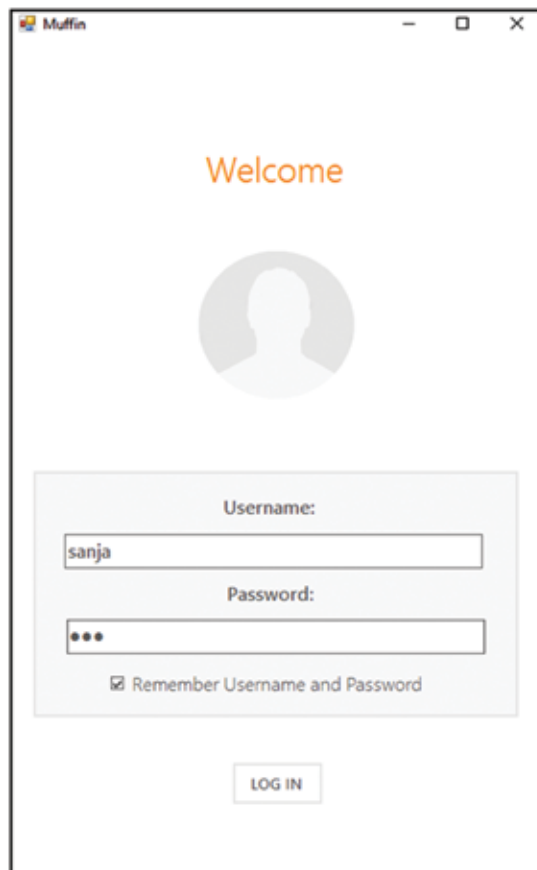
A tanárok adatainak kezelése is az előbbiekhöz hasonló módon történik.

Az új tantárgy hozzáadása az alábbi ábrán történik (7. ábra). Ebben az ablakban az adminisztrátor létrehozhat új osztályokat/tantárgyakat és ezekhez tanárokat rendelhet.

7. ábra. Tantárgyak adatait kezelő felület

Az asztali számítógépen elindított alkalmazásba, a tanárnak be kell jelentkeznie (8. ábra).

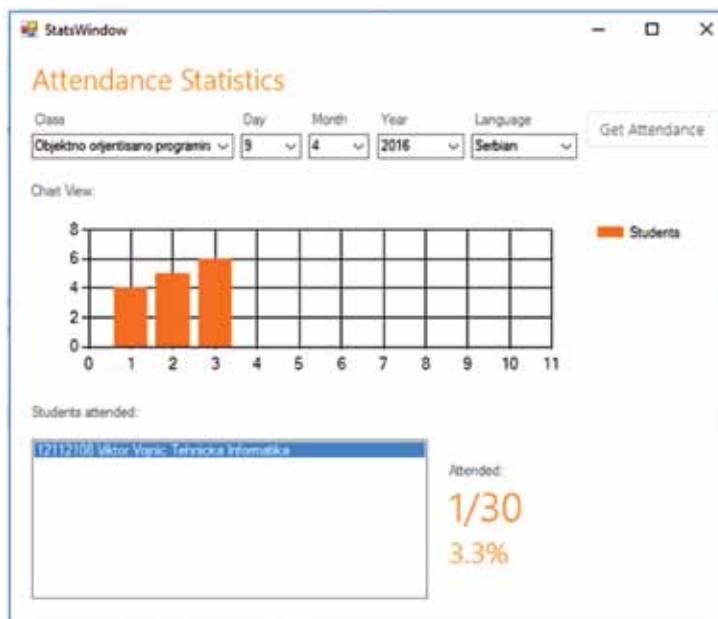

8. ábra. Bejelentkezés az asztali alkalmazásba

Ezt követően kiválasztja a számára hozzárendelt tantárgyak listájából azt, amelyet aktiválni szeretne, másszóval azt, amelyben a hallgatók jelenlétét szeretné adminisztrálni. Csak ezt követően (Start gombra kattintva, 8. ábra) kezdődik el a hallgatók regisztrálása (9. ábra).

9. ábra. Regisztrált hallgatók listája

10. ábra. Statisztikai adatok megjelenítése

Az alkalmazás statisztikai oldalán (Statistic) a tanár láthatja azon diákok listáját, akik jelenlétüket az órán a mobil eszköz segítségével nyugtázták. Az adatokat többféle módon is szolgáltatja az alkalmazás, így például százalékos formában is láthatjuk a hallgatók számát (jelenlevő és az összes aránya), de kérhetjük ezeket az adatokat egy bizonyos dátumra vagy heti és havi összesítésben is (10. ábra).

Az összes bejegyzést egy MS Access adatbázisban őrzi a rendszer, így későbbiekben más adatlekérdezést is végezhetünk rajtuk. Az adatok biztonságát illetően, meg kell említeni, hogy az alkalmazás rendelkezik mentési opcióval is. Ez a beállítástól függően napi, heti vagy egyéb időintervallumonként elkészíti az adatbázis backup mentését.

4. Összegzés

A hallgatói jelenlét manuális regisztrálása időigényes folyamat lehet, és emellett gyakran történnek hibák. A Muffin-rendszer célja, egy gyors és megbízható jelenlét adminisztráló rendszer kialakítása, minimális költségek mellett. A fejlesztésnél használt szoftver eszközök mindegyike ingyenesen elérhető, az azonosításhoz pedig a hallgatók mobil eszközeit használjuk fel. A rendszer hardverének költségei 10 euró körül mozognak. Ez egy regisztráló eszköz költsége termenként.

Biztonsági szempontok is fontosak voltak a fejlesztés során, mert igyekeztünk olyan megoldást létrehozni, amelyet nem lehet kijátszani. Így például a Bluetooth-kommunikáció csak 100 méteres körzetben működik megbízhatóan, így a hallgatónak fizikailag a Muffin-rendszer közelében kell lennie a regisztráláshoz. Nem lehet távolról, WIFI vagy mobilhálózat útján feljelentkezni a rendszerbe.

Azzal, hogy a tanár tetszőleges időpontban indíthatja el és állíthatja le a bejelentkezést, tovább csökkenti annak az esélyét, hogy egy nem jelenlevő hallgató is be tud regisztrálni a rendszerbe. A Bluetooth-kommunikáció nagy sebessége miatt, a rendszer nagyszámú bejelentkezést tud lekezelni rövid időn belül, így arra sincs szükség, hogy a rendszer az előadás vagy gyakorlat teljes ideje alatt bekapcsolva maradjon.

A Muffin-rendszert kísérleti körülmények alatt 2016 óta használjuk. A tesztelés ebben a szakaszában nemcsak arról gyűjtünk adatokat, hogyan használják a Muffin-t a hallgatók, hanem a tanárok visszajelzésére is kíváncsiak vagyunk. Ezekből a visszajelzésekből reméljük, hogy a rendszer következő változata sikeresen alkalmazható lesz az oktatási rendszerben, a hallgatók és diákok közös elégedettségére.

■ Irodalom

- Androidauthority. 2016. I want to develop Android Apps – What languages should I learn? www.androidauthority.com/want-develop-android-apps-languages-learn-391008/
- Aplusattendance. 2016. Let's keep attendance tracking simple. <http://aplusattendance.com/en-student-attendance-automation/index>
- Attendance Tracking. 2016. Instructional Technologies Support. Texas State University, www.its.txstate.edu/departments/classroom_technology/attendancetracking.html
- BlueTooth. www.bluetooth.com/what-is-bluetooth-technology/bluetooth
- Creatrixcampus. 2016. Top 10 advantages of automated student attendance system. <https://www.creatrixcampus.com/blog/top-10-advantages-automated-student-attendance-system>
- Dicle, Mehmet–Levendis, John. 2013. The DLAttendance System: A 29€ Solution to Electronic Attendance. *Journal for Economic Educators* 13 (1): 29–38. <http://ssrn.com/abstract=1926847> (2013. ápr. 18.)
- Lambert, Matt. 2011. Business professors save class time with automated attendance tracker. Loyola press release. November 8, 2011. <http://www.loyno.edu/news/story/2011/11/8/2621> (2013. ápr. 18.)
- O'Connor, Mary Catherine. 2010. Northern Arizona University to Use Existing RFID Student Cards for Attendance Tracking. *RFID Journal*. May 24, 2010. <http://www.rfidjournal.com/articles/view?7628>

TUDOMÁNY – A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS ERŐFORRÁSA A DUNA-MEDENCÉBEN

■
Stojić Karanović Edit, Imamović Enisa

„Duna – az együttműködés folyója” Nemzetközi Tudományos Fórum, Belgrád

■

A tudományos kutatás tudást biztosít, a tudás pedig a legfontosabb erőforrás, amely az emberiség rendelkezésére áll, hogy szükségének minél megfelelőbben uralja a természeti és társadalmi adottságokat. A tudás azonban nem egy változatlan mindig rendelkezésre álló kategória, hanem állandó megismerést és fejlesztést követel. A tudás elsajátítása, az előbbi nemzedékek tudásának átadása az új nemzedékeknek oktatással biztosítható. Ugyanakkor tudományos kutatással szakadatlanul tovább kell szélesíteni, gazdagítani a meglévő tudás méreteit. Tanulmányunkban a fenntartható gazdasági fejlődés erőforrásaként beszélünk a tudomány szerepéről, méghozzá a Duna-medence térségére és annak korunkbeli lehetőségeire konkretizálva. E lehetőségeket az *Európai Unió Duna régióra vonatkozó stratégiája* biztosítja, mely tizennégy országot fog össze (kilenc EU-tagállamot: Ausztria, Bulgária, Csehország, Horvátország, Magyarország, Németország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, és öt unióon kívüli országot: Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Moldova, Szerbia, Ukrajna). E makroregionális stratégia célja tizenegy szakterületen összehangolni a fejlesztéspolitikákat – a régió összekötöttségének, környezetvédelmének, jóléte növelésének és megerősítésének érdekében.

Kulcsszavak: *tudomány, kutatás, tudás, fenntartható fejlődés, Duna-medence, Duna-stratégia.*

■

1. Bevezetés

A civilizáció történelmének minden időszakaszára és a világ minden régiójára érvényes, hogy a tudás a fejlődés legfontosabb erőforrása, mely az emberiség rendelkezésére áll, hogy szükségének minél megfelelőbben uralja a természeti és társadalmi adottságokat. A természeti erőforrások felhasználása is a tudás függvényében történik, és mivel a tudás nem egy változatlan mindig rendelkezésre álló kategória, állandó megismerést és fejlesztést követel mindenütt a világon. A tudás elsajátítása, az előbbi nemzedékek tudásának átadása, az új nemzedékeknek oktatással biztosítható. Ugyanakkor tudományos kutatással szakadatlanul tovább kell szélesíteni, gazdagítani a meglévő tudás méreteit. Minden területi egységnek saját egyedi feltételei, lehetőségei vannak a tudás biztosítására és fejlesztésére, valamint a fenntartható gazdasági fejlődés erőforrásainak értékesítésére.

A tudomány a fenntartható fejlődés erőforrása, de feltétele is a Duna-medence térségében. Ennek lehetőségeit az *Európai Unió Duna-regióra vonatkozó stratégiája* biztosítja, mely tizennégy országot fog össze (kilenc EU-tagállamot: Ausztria, Bulgária, Csehország, Horvátország, Magyarország, Németország,

Románia, Szlovákia, Szlovénia, és öt unión kívüli országot: Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Moldova, Szerbia, Ukrajna). E makroregionális stratégia célja tizenegy szakterületen összehangolni a fejlesztéspolitikákat a régió összekötöttségének, környezetvédelmének, jóléte növelésének és megerősítésének érdekében.

A Duna-stratégia meghozását sokévi tudományos kutatás előzte meg, meghozása utáni években pedig további elemzések, kutatások folytak a régió közös, összehangolt válaszát igénylő területein. Ezek után és ezek alapján a kutatások eredményei 2020-ig konkrét projektek formájában öltenek testet. Azonban a megszerzett tudás átadásának és az új kutatásoknak szakadatlanul továbbra is folyniuk kell.

2. A Duna-medence tudásigényei és lehetőségei

Duna Európa második leghosszabb folyója (a Volga után). A Duna azonban a világ legnemzetközibb folyója, partjain elhelyezkedő országok száma nagyobb, mint a világ bármely más folyója mentén. Természetesen ez a jelenség azt is jelenti, hogy nagyszámú területileg kis államra tagolt az a terület melyen a Duna végigfolyik. Ez mindenesetre nagyszámú bilaterális és multilaterális kapcsolatot igényel az élet minden terén, kezdve a közös természeti források kiaknázásától, mely a modern történelem első Duna Bizottság megalapításától egészen a mai Duna-stratégia keretén belüli nemzetközi összefogásig jelentős tudományos kutatást igényelt és igényel.

A szabad hajózhatóság kérdéseit összefoglaló első Duna Bizottság a Dunán való szabad hajózás elvének érvényesítése céljából 1856-ban alakult meg, az akkori Krimi-háborúk utáni párizsi békeszerződés keretén belül. 1938-ig volt érvényben. A Duna Bizottság alapvetően a Duna hajózási kérdéseire szakosodott, ennek jogi feltételeit biztosította. Ez a szervezet Európa legrégebbi nemzetközi szervezete. A második világháború utáni új geopolitikai helyzet egy új hajózási egyezményt követelt meg. Így 1948. augusztus 18-án Belgrádban meghozták az ún. Belgrádi Egyezményt, mely a Duna folyó jogi helyzetét szabályozta. Azonban, a Szovjetunió és Jugoszlávia szétesésével az 1990-es évek első felében és az Európai Unió terjedésével újabb geopolitikai helyzet alakult ki, mely a Belgrádi Egyezmény felülvizsgálatát is megkövetelte. Ezt ugyan 1993-ban ki is mondták, de az új viszonyokhoz történő hozzáigazítás folyamata csak tíz évvel később kezdődött el (Stojić Karanović 2008, 83). Azóta is nagyon lassan halad a Duna Bizottság felújítása, mert sok ellentétes érdek vagy tisztázatlan probléma is felmerül a bizottság tagországai között. Említsünk itt csak kettőt: a még mindig meg nem határozott határvonalat Szerbia és Horvátország között, vagy Románia félelmét, hogy azzal, hogy az új egyezmény tervezete a Duna deltában nem a Szulina-ágot jelölte meg hivatalos kijáratként, a forgalom egy része másik ágakra terelődik, és így Románia évente több millió eurós révbevételt veszít.

A Duna Bizottságnak ma tizenegy állandó tagja van: Ausztria, Bulgária, Horvátország, Magyarország, Moldova, Németország, Oroszország, Románia, Szlovákia, Szerbia és Ukrajna. A szervezet székhelye 1954 óta Budapesten van. A bizottság legfőbb döntéshozó szerve a közgyűlés, a bizottság munkáját titkárság segíti. Az új egyezményhez szerződő félként az Európai Unió és Franciaország is csatlakozni kíván. Mindezek a folyamatok és problémák jelentős tudományos kutatást is igényeltek és igényelnek, ahhoz, hogy a Belgrádi Duna Bizottsági szerződést a tagállamok minél helyesebben, az időszerű helyzetnek minél megfelelőbben megreformálják.

Míg a fent említett Duna Bizottság a Duna folyó hajózhatóságának biztosításával foglalkozik, a *Nemzetközi Duna Környezetvédelmi Bizottság (International Commission for the Protection of the Danube River – ICPDR)* a folyó környezetvédelmi kérdéseivel foglalkozik.²²

²² Sajnos, a felületes érdeklődő könnyen összekeveri a két Duna Bizottságot, és ezért ajánlatos az elnevezést csak az első Duna Bizottságra (hajózás!) értelmezni, míg jobb, ha ezt a rövidítést nem használják az ICPDR-re.

Az ICPDR feladata a fenntartható és kiegyensúlyozott vízhasználat kialakítása a Duna vízgyűjtő területén. Az ICPDR munkája a Duna Védelmi Egyezményre épül: ez a legfontosabb dokumentum, amely szabályozza a nemzetközi, határon átívelő együttműködésen alapuló vízgazdálkodást. A Nemzetközi Duna Környezetvédelmi Bizottságban nemzeti küldöttek, minisztériumi képviselők, szakértők, a civil szervezetek és a tudományos világ képviselői dolgoznak együtt azon, hogy a vízhasználat a Duna vízgyűjtő területén kiegyensúlyozottá és fenntarthatóvá váljon.

Az ICPDR tagságát a tizenegy Duna-medence ország alkotja. Ezzel az ICPDR felöleli nemcsak a Duna mellékfolyóinak, a Tisza, Száva, Dráva vízgyűjtő területét, hanem a Duna deltájának és a Fekete-tenger környezetvédelmi problémáinak megoldására is törekszik.

A Nemzetközi Duna Környezetvédelmi Bizottságot 1998-ban alapították. Az azóta eltelt évek során hatékonyan részt vett a törvényalkotásban, a prioritások és a stratégiák kidolgozásában, amelyek a Duna és mellékfolyói állapotának javítását tűzték ki célul. Az ICPDR többek között olyan eszközöket is létrehozott, amelyek a Duna vízgyűjtő környezetvédelmi paramétereinek pontos megállapításában és javításában fontos szerepet játszanak (Stojić Karanović 2008, 88–89).

A Nemzetközi Duna Környezetvédelmi Bizottság céljai:

1. A Duna és mellékfolyói vízkészleteinek megóvása és megőrzése a jövő nemzedékek számára;
2. Kiegyensúlyozott tápanyagellátás, természetes vizek biztosítása;
3. Mérgezések veszélyének elhárítása;
4. Egészséges és fenntartható vízrendszer;
5. Árvízkarok megelőzése.

E két Duna Bizottságon kívül több olyan regionális együttműködési forma alakult ki, melyek a folyó vízgyűjtő területére vonatkoznak. Ezek között vannak olyanok, amelyek a Duna-medence egyes országait, de más országokat is céloznak, és olyanok is, melyek kizárólag a Duna nemzetközi régióját ölelik fel.

Így például a *Duna Együttműködési Folyamat* (Cooperation Process on the Danube – CPD) 2002. május 27-én Bécsben, Duna menti államok külügyminisztereinek találkozóján, osztrák és román kezdeményezésre indult. Kezdetben tíz, jelenleg tizenhárom állam minden olyan szervezete, mely a Duna menti együttműködésben érdekelt szerepet kap ebben az együttműködési folyamatban. A tagállamok: Ausztria, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Csehország, Horvátország, Magyarország, Moldova, Németország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Szerbia és Ukrajna.

A folyamat nem jelent új intézményesített együttműködési formát, sem párhuzamosságot a meglévő regionális szervezetekkel és kezdeményezésekkel, regionális struktúrákkal, hanem azokkal szinergiában, együtt dolgozva és összehangoltan kívánja elérni a régió haladását, demokratizálódását, gazdasági fejlődését és az európai struktúrákba való további integrációját.

Diplomáciai, politikai és üzleti tevékenységei a Duna-medencében minden meglévő regionális együttműködési forma koordinációjára irányul. A CPD hat szektorális dimenzióban dolgozik, melyek hivatalos keretet nyújtanak a konkrét projekteknek. Kétévenkénti miniszteri és üzleti konferenciákon, melyeket a hat munkacsoport készít elő, megtárgyalják a Duna makrorégió és országainak környezetvédelmi, gazdasági, közlekedési, kulturális, hajózási, turisztikai, valamint a regionális és kistérségi együttműködés problémáit és azok megoldásához vezető utakat.

A folyamatba jól beleillenek a „Duna – az együttműködés folyója” Nemzetközi Tudományos Fórum (*International Scientific Forum „Danube – River of Cooperation” – ISF „DRC”*) többéves kutatásai alapján született kezdeményezések és projektjavaslatok, melyek a szorosabb nemzetközi együttműködést szorgalmazzák a Duna makrorégió középső részében. Ezt a részregiót a Duna nemzetközi középfolyásának

vízgyűjtő területe teszi, a szlovák–magyar határon fekvő Komáromtól a Timok folyó torkolatáig folyó Duna-szakasz medencéje.

3. Az Európai Unió Duna-medence stratégiájának tudományos megalapozása

Az ISF „DRC” több évtizednyi tudományos kutatásai és tudományos megbeszélései, melyekben nagyszámú Duna-medencei ország kutatója vett részt, s köztük jelentős számban a Vajdaságból, elismerően hozzájárult az Európai Unió Duna-medence stratégiájának (*European Union Strategy for the Danube Region – EUSDR*) megalapozottságához és tartalmi gazdagságához. A 2010-ben meghozott EU Duna-medence stratégia célja a Duna-medence makrorégió fenntartható fejlesztése és a természeti és kulturális értékek védelme, vagyis ugyanaz a cél, melyet az ISF „DRC” megalakulásától kezdve (1994) magáénak vall, s melyért máig és továbbra is jelentős tudományos kutatásokat szervez és publikál, kezdve az első, a megalapítást megelőző kötetektől, a tízéves jubileumi kötet (2005) és a további kötetek megjelenítésén keresztül a legújabbakig.²³

A Duna-stratégia életbeléptetését a helyi, a Duna-medence régióbeli és az európai gazdasági és környezetvédelmi problémák követelték meg, de sürgették a világgazdasági válság és a globális klímaváltozási problémák is. Többek között vitathatatlanná vált, hogy a Duna, a múltban, amellet, hogy a mindennapi élet központja volt, egyben egy csodálatos ökoszisztémával, több száz, vizekben és vízparton élő fajjal rendelkezett, viszont ma, a Dunának ez a tulajdonsága már nem létezik. A természeti források kizsákmányoló használata a folyók szennyezéséhez és más természeti források degradálásához vezetett. A folyón fekvő városok szennyvize, mezőgazdasági vegyszerek, hulladékok, hajókból felelőtlenül kicsurgatott olaj és más szennyeződések hatalmas károkat okozott. Egyes fajok kipusztultak, az emberi faj egészsége is veszélybe került. Ezért a Duna-medence országainak szorosabb multilaterális együttműködésének szükségére több szakember, tudományos kutató és civil szervezet is rámutatott, a Duna-medence országaiban, úgy Magyarországon, mint Szerbiában. Egyike az ilyen civil szervezeteknek az ISF „DRC”, mely már több mint két és fél évtizede tárgyalja a fent említett problémákat és szorgalmazza a regionális együttműködés fejlesztését a Duna-medencében.

Az ISF „DRC” 20. konferenciáján 2009 szeptemberében kimondottan sürgette a Duna-stratégia kidolgozását. A konferencia záródokumentumában „felszólítja a Duna-medence országainak kormányait, hogy hosszú távú stratégiájukként dolgozzanak ki egy olyat, melyben a Kék-, a Környezetvédelmi-, a Technológiai- és a Zöld Forradalom céljait és ezek egyidejű sikeres megvalósulását biztosítanák a Duna-medencében, amiről egy regionális bizottság gondoskodna” (Stojić-Karanović–Petrović 2010, 260–261).

4 A tudásalapú társadalom erősítése

A Duna-stratégia egyik kiemelt, prioritási területe (Priority Area 7 – PA7) a tudásalapú társadalom kialakítására és fejlesztésére irányul. A természeti erőforrások fenntartható használata az a tematikus terület, amely foglalkoztatja a Duna-medence országok természetvédelmi, szociális és gazdasági kérdésekkel foglalkozó kutatóit. Példaként említhető a víz mint természeti erőforrás fenntartható használata, valamint a közös történelmi-kulturális források felhasználása a turizmus fejlesztése érdekében.

E téren a sikeres együttműködés kezdő feltétele feltérképezni a tudásanyagot, beleértve azokat a projektjavaslatokat, melyek jelentősen hozzájárulnának a problémák megoldásához, például a víz fenntartható használata területén. Ebben kiemelt szerepet kell vállalni a Duna-medence tudósközösségének is, melyben

²³ Mindezekről több információ a <http://danube-cooperation.com/> című honlapon található egyelőre csak szerbül és a <http://danube-cooperation.com/en/> angolul. Folyamatban van a magyar nyelvű változat kidolgozása is.

a kutatások eredményeiként születnek meg a projektötletek. Ezek életbeléptetése, felhasználható projektként való kidolgozása, majd népszerűsítése és a megvalósításhoz kellő pénzügyi támogatás megszerzése már leginkább nem a tudományos kutató tevékenységi terébe tartozik. Ebben rejlik a civil szervezetek jelentősége is, főleg azoké, melyek munkája kutatásokon alapszik (Stojić Karanović–Imamović 2014, 164).

A Duna-stratégia 7. prioritási területét Szlovákia és Szerbia közösen koordinálja.

A PA 7 célkitűzései:

- Előmozdítani a kutatási infrastruktúrára irányuló mechanizmusokat, valamint a célzott támogatásokat,
- A kutatásfejlesztési kiválóság ösztönzése érdekében a tudásszolgáltatók, a cégek és a közsféra közötti együttműködés fokozása, valamint ösztönzők kidolgozása a szorosabb együttműködés elősegítésére,
- A nemzeti és a regionális források kedvezőbb koordinációja az Európai Kutatási Térség által megadott lehetőségek jobb kihasználása érdekében, a meglévő kétoldalú megállapodásokat is felhasználva és a többoldalú koordinációt továbbfejlesztve.

A Duna menti Rektori Konferencia (Danube Rectors' Conference - DRC) egy régebben megalapított hálózat (1983-ban Bécsben alapította meg az Ulmi Egyetem, a Linzi Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem), melynek ma tizenhárom ország negyvenöt felsőoktatási intézménye tagja. A DRC általános célja az oktatás és kutatás fejlesztése a régióban, a tagegyetemek közötti bilaterális és multilaterális kapcsolatok kiépítése által.

A DRC-n belül ösztöndíjra pályázhatnak a tagegyetemek hallgatói, valamint lehetőségük van nyári egyetemeken való részvételre is. A DRC jelenleg egy olyan adatbázis kidolgozását kezdeményezte (DRC common platform), melyben a tagegyetemek oktatói, kutatói a saját szakterületük, illetve kutatási témájuk leírása által könnyen kapcsolatba léphetnek, vagy együttműködést kezdeményezhetnek más tagegyetemek oktatóival, kutatóival. Az adatbázis kidolgozása folyamatban van.

Az EU legfontosabb kutatásfinanszírozási eszköze a Kutatási és Technológiafejlesztési Hetedik Keretprogram (The Seventh Framework Programme for Research and Technological Development – FP7) volt 2007 és 2013 között. Célja az volt, hogy megválaszolja az európai foglalkoztatási igényeket, és hozzájáruljon a versenyképesség és az életminőség javításához. A Danube-Inco.net például az FP7-es kutatási keretprogram által finanszírozott projekt, amely koordinációs és támogató tevékenységet nyújt az EUSDR számára a kutatás és innováció területén. A 2014. január 1-jével elindult projekt elsődleges célja a Duna-stratégia 7. (Tudásalapú társadalom) és 8. (Versenyképesség) prioritási terület minél szorosabb együttműködésének elősegítése.

5. Zárszó

A Duna-stratégia meghozását sokévi tudományos kutatás előzte meg, meghozása utáni években további elemzések, kutatások folytak a régió közös, összehangolt válaszát igénylő területeken. Ezek után és ezek alapján a kutatások eredményei 2020-ig konkrét projektek formájában öltönek testet. Azonban a megszerzett tudás átadásának és az új kutatásoknak szakadatlanul továbbra is folyniuk kell.

■ Irodalom

International Scientific Forum „Danube – River of Cooperation” – ISF „DRC”. 2017. <http://danube-cooperation.com/> (2017. febr. 28.)

- Stojić Karanović, Edita. 2008. Regionalna i susedska saradnja za održivi razvoj Srbije u prvoj dekadi 21. veka. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Stojić Karanović, Edit–Imamović, Enisa. 2014. A magyar és szerb civil szervezetek együttműködésének jelentősége és a tudástérkép. In Tudástérkép. Konferenciakötet. Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó 2014. Szabadka: Magyar Akadémiai Tanács.
- Stojić Karanović, Edita–Petrović, Dragan. 2010. Dunavska strategija – Od vizije ka ostvarenju. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

A KONFERENCIAKÖTET SZERZŐI ÉS INTÉZMÉNYEIK

Balázs-Arth Valéria független kutató
arth.valeria@gmail.com

Borsos Éva Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,
bborsoseva@gmail.com Szabadka

Czékus Géza Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,
czekus.geza@gmail.com Szabadka

Dragovac Gorana Újvidéki Egyetem, Orvostudományi Kar,
goranans@hotmail.com Újvidék

Horák Rita Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,
horakrita83@gmail.com Szabadka

Horváth Futó Hargita Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
horvathfuto@stcable.net Újvidék

Hózsza Éva Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Újvidék;
hozsaeva@eunet.rs Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

Imamović Enisa „Duna – az együttműködés folyója” Nemzetközi Tudományos Fórum,
enisart@yahoo.com Belgrád

Jódal István Síkvidéki Erdészeti és Környezetvédelmi Kutatóintézet,
jodal.istvan@gmail.com Újvidék

Maravić Čisar Sanja Szabadkai Műszaki Szakfőiskola,
sanjam@vts.su.ac.rs Szabadka

Máté Petrik Emese Óvó- és Edzőképző Főiskola,
turulemese12@gmail.com Szabadka

Molnár Csikós László Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
mcsikos@gmail.com Újvidék

Muhi B. Béla Educons Egyetem, Közgazdasági Kar,
muhi.bela@gmail.com Újvidék

Nagy Erika Újvidéki Egyetem, Orvostudományi Kar,
eryka.nagy@gmail.com Újvidék

Ördögh Tibor Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
ordogh.tibor@uni-nke.hu Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Budapest

Pintér Róbert Szabadkai Műszaki Szakfőiskola,
probi@vts.su.ac.rs Szabadka

Samu-Koncsos Kinga Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
koncsoskinga@gmail.com Pécs

Stojić Karanović Edit „Duna – az együttműködés folyója” Nemzetközi Tudományos Fórum,
editasXXI@yahoo.com Belgrád

Vass Dorottea Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
vass.dorottea@gmail.com Pécs

TARTALOMJEGYZÉK

A KONFERENCIA SZERVEZŐI, BIZOTTSÁGAI	5
ELŐSZÓ	7
A KONFERENCIA DOLGOZATAI	
HUMÁN TUDOMÁNYOK	
■ Horváth Futó Hargita, Hózsá Éva Átköltés – átértelmező kultúra – irodalomtanítás	11
■ Molnár Csikós László Más nyelvekbe került magyar szavak	19
■ Samu-Koncsos Kinga Az elhallgatás poétikája <i>A tárgyiasság öndekonstrukciója Nemes Nagy Ágnes költészetében</i>	25
■ Balázs-Arth Valéria A Magyar Szó napilap irodalmi anyaga (1947–1948)	31
■ Máté Petrik Emese Az ősmítoszi történetek életerejéje	37
TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK	
■ Muhi B. Béla E-marketing és a közösségi média <i>Lehetőségek, trendek</i>	42
■ Ördögh Tibor Demokrácia a Nyugat-Balkánon	48
■ Vass Dorottea Szükséges-e nemek közötti különbségekben gondolkodni, ha a hat-nyolc éves korosztály irodalmi igényéről beszélünk?	56
TERMÉSZETTUDOMÁNYOK ÉS MŰSZAKI TUDOMÁNYOK	
■ Borsos Éva, Czékus Géza, Horák Rita A vajdasági magyar ajkú gyerekek antropológiai vizsgálata	65
■ Nagy Erika, Dragovac Gorana Az egészségügyi középiskola tanulóinak oktatása az egészségügyi ellátással összefüggő fertőzések megelőzése érdekében	72

■ Jódal István	
Az erdészeti szaknyelv és alkalmazása a Vajdaságban	80
■ Maravić Čisar Sanja, Pintér Róbert	
Óralátogatás adminisztrációja Muffin-rendszer segítségével	83
■ Stojić Karanović Edit, Imamović Enisa	
Tudomány – A fenntartható fejlődés erőforrása a Duna-medencében	91
A KONFERENCIAKÖTET SZERZŐI ÉS INTÉZMÉNYEIK.....	97

TUDOMÁNY ÉS ERŐ

VAJDASÁGI MAGYAR TUDÓSTALÁLKOZÓ 2016

KONFERENCIAKÖTET

Szerkesztette:

Kiss Ferenc

A kiadásért felel:

Lendák Imre

Lektor és korrektor:

Kiss Zsuzsanna

Recenzens:

Dr. Novák Anikó, Dr. Tarján László

Műszaki szerkesztés:

Dataprint

Kiadó:

Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács

Újvidék, Mišić vajda u. 1.

vmat@vmat.rs

<http://www.vmat.rs>

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

3(082)
5/6(082)
811.511.141(082)
82.09(082)

VAJDASÁGI Magyar Tudóstalálkozó (2016 ; Szabadka)

Tudomány és erő [Elektronski izvor] : konferenciakötet / Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó 2016, [Szabadka, 2016. december 10.] ; [szervezők Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, Újvidék [és] MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest [és] Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka [és] Hungarológiai Kutatóközpont, Újvidék (Újvidéki Egyetem, BTK), ; szerkesztette Kiss Ferenc]. – El. knjiga. – Újvidék : Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 2017

Način dostupa (URL): www.vmat.rs. – Nasl. sa naslovnog ekrana.
– Opis zasnovan na stanju na dan: 12. 10. 2017. – Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-89095-11-1

1. Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács (Újvidék)
2. Magyar Tudományos Akadémia (Budapest).
Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság
3. Bölcsészettudományi Kar (Újvidék). Hungarológia Tanszak.
Hungarológiai Kutatóközpont
4. Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka)

- a) Друштвене науке – Зборници
- b) Природне науке – Зборници
- c) Мађарски језик – Зборници
- d) Књижевност – Зборници

COBISS.SR-ID 317645831

A kötet szerzői:

Balázs-Arth Valéria

Borsos Éva

Czékus Géza

Dragovac Gorana

Horák Rita

Horváth Futó Hargita

Hózsá Éva

Imamović Enisa

Jódal István

Maravić Čisar Sanja

Máté Petrik Emese

Molnár Csikós László

Muhi B. Béla

Nagy Erika

Ördögh Tibor

Pintér Róbert

Samu-Koncsos Kinga

Stojić Karanović Edit

Vass Dorottea